ЛіМ

—Людзьмі звацца!
Янка Купала

ГАЗЕТА ТВОРЧАЙ ІНТЭЛІГЕНЦЫІ БЕЛАРУСІ

ЛІТАРАТУРА І МАСТАЦТВА

ПЯТНІЦА
29
СТУДЗЕНЯ
1993 г.
№ 5 (3675)
ВЫХОДЗІЦЬ
з 1932 г.
КОШТ
3 рублі

Студзень. Выпаў снег...

Фота Аляксея МАЦЮША

Кола Дзён

«Уберите Ленина с денег» — яшчэ гадоў трыццаць назад напісаў Андрэй Вазнясенскі. Нарэшце, ягоны заклік быў пачуты. Сёлета Цэнтральны банк Расіі пачне выпуск мадыфікаваных 100, 200, 500, 1000 і 5000-рублёвак узору 1993 года. Дзейнічаць яны будуць нараўне са старымі «ленінскімі» купюрамі. У незалежнай Беларусі, якая мае сваіх «зайчыкаў», можна было б паіранізаваць над расейскімі грашовымі праблемамі, калі б... не прызнанае найважнейшым рашэнне кіраўнікоў дзяржаў СНД на сустрэчы ў Мінску аб стварэнні Міждзяржаўнага банка і, адпаведна, захаванні рублёвай зоны. Думаецца, паведамленне пра выпуск цалкам расейскай нацыянальнай валюты невыпадкова было аб'яўлена літаральна назаўтра пасля мінскай сустрэчы ў вярхах. Вось ужо хто вядзе незалежную ад СНД палітыку, дык гэта Расія. А Беларусь і іншыя «суверэнныя» дзяржавы па-ранейшаму скачуць пад дуду «старэйшай сястры».

ПАДЗЕЯ ТЫДНЯ

Без сенсацыі, па агульным прызнанні, закончылася сустрэча лідэраў дзяржаў СНД у Мінску. Статут СНД падпісалі сем дзяржаў з дзесяці.

НАВІНА ТЫДНЯ

Афіцыйная дэлегацыя Рэспублікі Беларусь на чале са Станіславам Шушкевічам 28 студзеня накіравалася ў Швейцарыю на Сусветны эканамічны форум. Падчас знаходжання ў Швейцарыі запланаваны сустрэчы С. Шушкевіча з кіраўнікамі гэтай нейтральнай, як і Беларусь, дзяржавы.

АДМЕТНАСЦЬ ТЫДНЯ

Мажліва, у хуткім часе ў самым цэнтры Мінска з'явяцца вуліцы Вацлава Ластоўскага, Адама Станкевіча, князя Глеба Менскага, князя Рагвалода, княгіні Рагнеды... Гэтак прапанавала назваць вуліцы Свярдлова, Берсана, Мяснікова, Валадарскага і Урыцкага Камісія па назвах і перайменаванні вуліц і плошчаў Мінскага гарвыканкама. Канчатковы лёс назваў вырашыць неўзабаве Мінскі гарвыканкам.

ПРЫЗНАЧЭННІ ТЫДНЯ

Прэзідыум Вярхоўнага Савета Беларусі прыняў указы аб прызначэнні Надзвычайнымі Паўнамоцнымі паслямі Рэспублікі Беларусь у Расіі — Віктара Даніленкі, у Францыі — Ніны Мазай, у Швейцарыі — Анатоля Мардовіча.

ПУБЛІКАЦЫЯ ТЫДНЯ

«Народная газета» 27 студзеня пад загалоўкам «...Разработать систему общения с В. Быковым» надрукавала выняткі з дакументаў, што прымаліся ў ЦК КПБ у 1987—1991 гадах і паказваюць, якую ролю ў грамадскім жыцці рэспублікі іграла кампартыя. Дакументы з партархіва, якія захоўваліся пад грыфамі «Сакрэтна» і «Зусім сакрэтна», друкуюцца на мове арыгіналаў і без каментарыяў. Яны, як кажуць, лішнія.

ЧАЛАВЕК ТЫДНЯ

Гімнасту, лепшаму спартсмену Беларусі 1992 года Віталю Шчэрбу, які на Алімпійскіх гульнях у Барселоне заваяваў шэсць залатых медалёў, прысуджаны прэстыжны прыз Джэсі Оуэна, як лепшаму спартсмену свету па выніках мінулага года.

ЮБІЛЕЙ ТЫДНЯ

Тры гады назад, 26 студзеня 1990 года, былі прыняты Закон аб мовах, у якім беларуская мова абвешчана дзяржаўнай мовай нашай рэспублікі. Юбілей прайшоў ціха і непрыкметна.

ЗДАРЭННЕ ТЫДНЯ

Па абвінавачванні ў хабарніцтве і незаконным захоўванні зброі (двух пісталетаў і малакалібернага карабіна) арыштаваны супрацоўнік мінскай абласной пракуратуры, старшы савецнік юстыцыі. Газеты рэспублікі залічылі гэтае паведамленне ў шэраг сенсацыйных. Праўда, без тлумачэнняў, што яны лічаць сенсацыяй: тое, што злачынца — пракурор, ці тое, што ён пракурор, арыштаваны...

КУР'ЕЗ ТЫДНЯ

Усяго некалькі тыдняў праіснавала ў Мінску новая сістэма імянных прадуктовых картак. З лютага ў дадатак да картак мінчанам будуць выдадзены звыклыя «прасціны» талонаў. Папярэджвалі ж нас: не рвіце, не выкідайце купоны. Глядзіш, і яны спатрэбяцца. У дадатак да «зайчыкаў».

ЖАРТ ТЫДНЯ

У Рагачове на ўстаноўчай канферэнцыі створана (а можа, адноўлена) раённая арганізацыя Партыі камуністаў Беларусі. Цяпер у Гомельскай вобласці ва ўсіх раёнах дзейнічаюць райкомы партыі, якая лічыць сябе пераемніцай КПБ. Прычытаўшы гэтую інфармацыю, дыктар БТ Валянцін Аксянцюк сказаў: «А зараз сур'ёзнае паведамленне»...

НАРЭШЦЕ—ПЕРАЛОМ?

Да мінскай сустрэчы ў вярхах

Я ведаў інваліда, страціўшага ў час Айчыннай вайны нагу, які дзесяцігоддзямі пакутаваў ад страшэннай болі менавіта ў ёй, ампутаванай назе... У медыцыне такая з'ява носіць назву «фантомных боляў».

Сённяшняе наша постсавецкае грамадства адметнае ўсплёскамі вось такіх, фігуральна кажучы, «фантомных боляў», якія выкліканы стратай былой дзяржаўнай веліччы краіны, што «распрасцерлася ад Брэста да Уладзівастока і ад Мурманска да Кушкі». Стэрэатып гэты пры ўсёй сваёй зацяганасці, штучнасці сёння набыў для многіх новае настальгічнае гучанне.

Але краіна — гэта не геаграфічная карта, якую можна, папярэдне разрэзаўшы на кавалкі, потым, «адумаўшыся», скleіць, каб было «як раней». У нашым жыцці быць «як раней» ужо не можа, і гэта, мне здаецца, разумеюць і сучасныя неабальшавікі, хоць і выводзяць на плошчы і вуліцы сваіх аднадумцаў пад чырвонымі сцягамі і лозунгамі, якія заклікаюць «неадкладна аднавіць былы СССР».

Але да чаго б яны ні заклікалі, а факт застаецца фактам: сустрэча ў Мінску кіраўнікоў 9 рэспублік — членаў Садружнасці незалежных дзяржаў — засведчыла, што немаўля, народжанае год назад у Віскулях, вырастае з пялёнак і гатова стаць на ногі.

Канешне, кароценькая біяграфія таго дзіцяці досыць драматычная. Былі моманты, калі здавалася, што яно вось-вось скане, хоць і склікалі да яго раз-пораз «кансіліумы», удзельнікі якога ставілі суцяшальныя дыягназы, падкрэсліваючы, што паміж імі існуе ў гэтым поўнае ўзаемаразуменне.

Па ацэнках вопытных палітычных назіральнікаў — і з далёкага замежжа, і эсэндэўскіх — тэмпература хворага «немаўляці» ўпершыню пачала набліжацца да нармальнай у час апошняга саміта ў Мінску, дзе (не магу пра гэта сказаць без іроніі) да 250 сумесных дакументаў, прынятых краінамі СНД за год паасобнага існавання, прыбавіліся яшчэ 25, самымі важнымі з якіх, па агульных ацэнках, з'яўляюцца праект статута Садружнасці незалежных дзяржаў, які прадугледжвае больш цесную інтэграцыю рэспублік, і дамоўленасць аб стварэнні міждзяржаўнага банка.

Вядома, не абышлося і без непаразуменняў паміж асобнымі кіраўнікамі дэлегацый, дэманстрацый «асобых» пазіцый, свайго «асобага» бачання праблем і шляхоў па іх пераадоленні.

Але, як сведчаць факты, такіх «накладак» на мінскім саміце было менш, чым калі-небудзь раней. Удзельнікі сустрэчы прадэманстравалі ў цэлым аднадушша ў імкненні надаць новы імпульс развіццю садружнасці, узаемаразуменню паміж яго членамі.

Небеспадстаўнай мне здаецца думка аб тым, што на мінскую сустрэчу пэўным чынам паўплывала нядаўняя ташкенцкая сустрэча кіраўнікоў сярэдне-азіяцкіх рэспублік, дзе рубам было пастаўлена пытанне перад усім СНД: або мы ўсе разам ствараем агульную эканамічную прастору, або ствараем сваю, рэгіянальную, з арыентацыяй на мусульманскія каштоўнасці. Усё гэта з'явілася сур'ёзнай падставай для роздуму аб змяненні самой формы існавання СНД.

Праект статута СНД падпісалі 7 з 9 кіраўнікоў дзяржаў, што ў свой час ратыфікавалі свой удзел у Садружнасці незалежных дзяржаў. Не паставілі пад гэтым дакументам сваіх подпісаў кіраўнікі Украіны і Туркменістана, а таксама Малдова, але апошняя не з'яўляецца членам СНД.

Разам з тым, украінцы і туркмены падпісалі сумесную заяву аб статуце СНД. У заяве адзначаецца, што статут прадугледжвае далучэнне да яго любога члена Садружнасці, які пажадае паставіць пад ім свой подпіс.

Як зазначылі многія назіральнікі, Л. Краўчук, які на мінулых падобных сустрэчах як правіла карыстаўся падтрымкай некалькіх дэлегацый, у Мінску, фактычна, апынуўся ў адзіноце, калі не лічыць яшчэ аднаго «непадпісанта» — кіраўніка дэлегацыі Туркменістана (заўважым, аднак, што прэзідэнт Туркменістана С. Ніязаў не падпісаў статут зусім па іншых, чым Л. Краўчук, прычынах). Вось чаму Л. Краўчуку давялося на сустрэчы палемізаваць не толькі са сваім старым апанентам Н. Назарбаевым, але і са Старшынёй Вярхоўнага Савета Рэспублікі Беларусь С. Шушкевічам, які раней нярэдка падтрымліваў Краўчука, а цяпер, маючы на гэта мандат парламента сваёй рэспублікі, падпісаў Статут СНД, праўда, без пазіцый, якія тычацца калектыўнай абароны.

Насуперак прагнозам, вельмі важным аказаўся эканамічны аспект сустрэчы ў Мінску. На ёй была дасягнута згода аб стварэнні міждзяржаўнага банка і прыняты яго статут. Збылася мара прэзідэнта Казахстана Н. Назарбаева — з сённяшняга дня для большасці краін СНД будзе дзейнічаць рублёвая прастора, а разліковай адзінкай будзе расійскі рубель, эмісія якога даручана расійскаму банку. У савеце міждзяржаўнага банка, які будзе каардынаваць нацыянальныя банкі рэспублік, 50 працэнтаў галасоў належаць расіянам, рэшту падзеляць між сабой — прапарцыянальна долі ва ўзаемным таваразвароце па стане на 1990 год (дакладныя дадзеныя выведзены толькі за гэты год) — астатнія дзяржавы. Такім чынам, яны могуць аказацца заложнікамі расійскага банка.

Як я разумею, стварэннем міждзяржаўнага банка многія члены СНД пастаўлены перад выбарам — або заставацца ў рублёвай прасторы, дэлегаваўшы банку Расіі эмісію грошай, або рашыцца на стварэнне ўласнай валюты. Заўважым, што шэраг рэспублік ужо заказаў заходнім фірмам нацыянальныя грашовыя знакі і вельмі сумніцельна, што гэты працэс можна спыніць.

Што тычыцца іншых аспектаў сустрэчы ў Мінску, дык там плёну было яшчэ менш. Не ўдалося, напрыклад, дасягнуць дамоўленасці аб лёсе ядзернай зброі былога СССР, размешчанай у Расіі, Казахстане, Украіне і Беларусі. Удзельнікі не змаглі прыйсці да згоды ў пытанні, хто будзе кантраляваць гэтую зброю.

Нявырашаныя праблемы будуць перанесены на разгляд наступнага саміта, які адбудзецца 30 красавіка г. г. Эстафету ў Мінска прыме Ерэван.

М. ЗАМСКІ.

Фота В. САСНОЎСКАГА. БЕЛІНФАРМ.

ЯШЧЭ АДЗІН ПРЭС-ЦЭНТР

Сёння, бадай, прэс-цэнтрамі нікога не здзівіш. Што ні міністэрства, дык абавязкова хоча, каб пра яго дзейнасць, як і справы ўсёй галіны, паболей ведалі. А ў такім разе куды лепей, чым на журналістаў спадзявацца, арганізаваць уласную адпаведную структуру. Праўда, Міністэрства адукацыі Рэспублікі Беларусь доўгі час абыходзілася без гэтага самага цэнтра. І толькі нядаўна тут вырашылі, што не горшыя за іншых. Таму і прынялі адпаведныя захады па арганізацыі адпаведнай інфармацыйнай структуры. Прэс-цэнтр створаны пры Упраўленні аналітычнай работы і перспектыўнага развіцця. У задачы яго ўваходзіць раз у месяц выпускаць спецыяльныя бюлетэні, ладзіць сувязь з рэспубліканскімі выданнямі, радыё і тэлебачаннем. Адным словам, чакаецца самая шырокая і разнастайная інфармацыя пра справы ў галіне нацыянальнай адукацыі. Хацелася б спадзявацца, што на першым плане ўсё ж будуць пытанні беларусізацыі.

«Грамада» ў дарозе

Адбыўся першы — пасля другога з'езда — пленум Цэнтральнай Рады БСДГ. На ім абраны новы выканкам «Грамады» ў складзе 23-х чалавек. Кіраўніком спраў ЦР зноў прызначаны М. Кійка.

Цэнтральная Рада «Грамады» вырашыла ўвайсці ў склад заснавальнікаў Фонду братоў Луцкевічаў — стваральнікаў сацыял-дэмакратычнага руху на Беларусі.

На пленуме былі створаны пастаянныя камісіі ЦР БСДГ, у тым ліку па эканамічным і навукова-тэхнічным развіцці, па сувязях з прафсаюзамі, па міжнародных справах і сувязях з сацыял-дэмакратычным рухам за межамі Беларусі, па вайсковых пытаннях.

ЦР «Грамады» прыняла таксама рашэнне ўвайсці ў аргкамітэт па падрыхтоўцы святкавання 75 угодкаў абвяшчэння БНР. На гэтыя мэты было выдаткавана 10 000 рублёў.

У той жа дзень, 23 студзеня, адбыліся абласныя канферэнцыі «Грамады», на якіх абраны Мінская, Віцебская, Гродзенская абласныя рады.

ПАТРЫЯРШЫ, А НЕ ЛАТАРЫНГСКІ

Адкрыты ліст аўстралійскім суайчыннікам

Шаноўныя спадары!

Не так даўно спачатку ў «ЛіМе», а потым і ў газеце «Голас Радзімы» быў змешчаны зварот да Рады Міністраў і Вярхоўнага Савета Беларусі за подпісамі прадстаўнікоў розных беларускіх арганізацый, што дзейнічаюць зараз у Аўстраліі. У звароце выказана нязгода з тым, што на шчыце (тарчы) дзяржаўнага герба Беларусі змешчана выява «латарынгскага» крыжа, замест «Ярылава крыжа», альбо «двукрыжжа» з шасцю роўнымі канцамі.

Пры гэтым сцвярджаецца, што «латарынгскі» крыж ніколі «не красаваўся на шчытах «Пагоні», ні Вялікага княства Літоўскага», а князь Ягайла не меў ніякага дачынення да геральдычнага фармавання «Пагоні».

Мяне вельмі здзіўляе такая пазіцыя аўтараў звароту і асабліва яго стыль, які нагадвае мне публікацыі зацятага змагара з гербам «Пагоня» і бел-чырвона-белым сцягам таварыша Корзуна. Відаць, праўду кажуць людзі, якія адзначаюць, што супрацьлегласці заўжды сыходзяцца ў нейкай кропцы.

Я не ведаю, у войсках якіх дзяржаў служылі і на якіх франтах ваявалі палкоўнік У. Шнэк і інжынер-лейтэнант А. Шнэк, але, відаць, вайсковая кар'ера не дазволіла ім атрымаць належныя веды ў галіне геральдыкі. Тое ж самае можна, відаць, сказаць і пра дасведчанасць у гэтай справе і іншых «падпісантаў» з Аўстраліі.

Таму я вымушаны ў сціслай форме адказаць вам, шаноўныя спадары, па сутнасці ўзнятага вамі пытання.

Сапраўды, калі мы адкрыем замежныя даведнікі і слоўнікі, асабліва польскія, то знойдзем там наступныя вызначэнні: латарынгскі крыж, які падобны да крыжа на нашым дзяржаўным гербе, і славутае «двукрыжжа» пад назваю літоўскага альбо ягелонскага крыжа. А вось такога вызначэння, як «крыж Ярылы» вы не знойдзеце на старонках сур'ёзных энцыклапедычных выданняў. І гэта невыпадкова, бо паганскі бог Ярыла ніколі не меў шчыта з хрысціянскім крыжам. Вось як, напрыклад, апісвалі выяву Ярылы этнографы ў сярэдзіне XIX ст.: «Ярыла ...ездзіць на белым кані, па ягоных плячах белая мантыя, на галаве ў яго вянок з палявых веснавых кветак, у левай руцэ ён трымае жытнія каласы».

«Двукрыжжа» на шчыце выява Ярылы атрымала пазней, у канцы XIX і асабліва ў першай палове XX ст. (успомнім, напрыклад, малюнкі Язэпа Драздовіча). І гэта невыпадкова, бо ў 1918 г. герб «Пагоня» абвясцілі дзяржаўным дзве новыя дзяржавы — Літоўская Рэспубліка і БНР. Пасля таго, як БНР была знішчана, «двукрыжжа» стала прапісалася ў цэнтральнай частцы герба Літвы (Летувы). Гэтаму паспрыяла і вызначэнне такога тыпу крыжа, як «літоўскі крыж». У той час літоўскія гісторыкі ўдала скарысталі блытаніцу паміж вызначэннямі «гістарычная Літва» і сучасная «Летува» і ўсе тэрміны з прыметнікам «літоўскі» цалкам прыпісалі да сваёй гісторыі. У верасні 1991 года герб Літвы (Летувы) быў зменены, але «двукрыжжа» ў крыху зменянай форме засталося.

Калі мы параўнаем выявы «класічнага» латарынгскага крыжа з крыжам на нашым гербе, то адразу заўважым, што яго канцы маюць пашырэнні напрыканцы ўсіх перакладзін. І гэта невыпадкова, бо ля вытокаў крыжа на шчыце герба «Пагоня» знаходзіцца не латарынгскі, і тым больш не літоўскі, а так званы патрыяршы крыж. Яго выява спачатку мела месца на геральдычных знаках візантыйскіх імператараў, а потым разам з хрысціянствам трапіла на Беларусь. Таму і Еўфрасіння Полацкая, якая мела сваяцкія сувязі з візантыйскімі імператарамі, заказала Лазару Богшу вырабіць крыж такой формы.

Дарэчы, спачатку ў XIII—XIV стст. на гербе «Пагоня» выява шчыта з крыжам наогул адсутнічае. Хроніка Літоўская і Жамойцкая, Густынскі летапіс таксама нічога не паведамляюць пра тое, што вершнік з мячом на белым кані мае яшчэ і шчыт з крыжам.

Упершыню шчыт з патрыяршым крыжам у дзяржаўны герб увёў менавіта князь Ягайла, які спачатку быў праваслаўным. Самая ранняя выява Ягайлы з адпаведным крыжам на шчыце датуецца 1418 годам і знаходзіцца ў капліцы св. Тройцы ў Любліне. Дарэчы, фрэскавы роспіс люблінскай бажніцы зроблены пры ўдзеле беларускіх мастакоў.

Потым дзяржаўны герб ВКЛ з патрыяршым крыжам мы бачым спачатку на надмагіллі Ягайлы ў Вавельскім кафедральным касцёле, а потым сярод фрэсак у капліцы св. Крыжа пры Вавельскім касцёле, якая была распісана ў 1470 годзе. Дарэчы, менавіта тады гэты крыж атрымаў назву ягелонскага, ягоную выяву можна ўбачыць па саркафагу Казіміра Ягелончыка.

Такім чынам, у аснове сучаснага дзяржаўнага герба Беларусі ляжыць першы гатычны варыянт герба «Пагоня», які быў пашыраны ў XV ст., у той час, калі ВКЛ дасягнула найбольшага росквіту і аб'яднаўвала ўсю этнаграфічную Беларусь. У XVI ст., асабліва пасля Люблінскай уніі, патрыяршы крыж на шчыце «Пагоні» быў заменены на літоўскі. У той час шчыт на гербе атрымаў таксама і сіні колер, што не зусім адпавядала славянскай бела-чырвонай колеравай гаме «Пагоні».

Што да Славакіі, то патрыяршы крыж трапіў на яе герб таксама з Візантыі, праз сваяцкія сувязі венгерскіх каралёў з візантыйскім імператарскім домам.

Напрыканцы хачу дадаць, што больш падрабязныя звесткі па гэтым пытанні шаноўнае спадарства атрымае, калі звернецца да адпаведных публікацый у «Народнай газеце» (ад 6 снежня 1991 г.) і ў «Звяздзе» (ад 19 верасня 1992).

Алег ТРУСАЎ,
намеснік старшыні Камісіі па адукацыі, культуры і захаванні гістарычнай спадчыны, старшыня Камісіі па забеспячэнні адзінай палітыкі выкарыстанні дзяржаўных сімвалаў Рэспублікі Беларусь пры Прэзідыуме Вярхоўнага Савета Рэспублікі Беларусь, кандыдат гістарычных навук.

АД «НАРОДНАГА КАНТРОЛЮ» ДА КАНТРОЛЬНАЙ ПАЛАТЫ?

Карэспандэнт «ЛіМа» гутарыць са старшынёй Кантрольнай палаты Рэспублікі Беларусь Васілём САКОВІЧАМ

КАР.: — Прыняцце Вярхоўным Саветам Закона аб Кантрольнай палаце Рэспублікі Беларусь з'явілася для многіх падставай гаварыць аб імкненні рэстаўрыраваць такое старое дзяржаўнае ўтварэнне, як камітэт народнага кантролю, які няблага ўпісваўся ў камандна-адміністратыўную сістэму. Камітэт той меў высокі статус, ва ўсякім разе, паводле афіцыйнай табелі аб рангах, старшыня рэспубліканскага камітэта народнага кантролю звычайна ўваходзіў у склад бюро ЦК КПБ, адпаведна на раённым узроўні — у бюро мясцовага партыйнага камітэта. У бытавой свядомасці «народны кантроль» звычайна асацыіраваўся з праваахоўнымі органамі. Каму з нас не даводзілася чуць злосныя воклічы з нецярплівай чаргі ў магазіне па адрасе прадаўцоў: «Вось зараз патэлефануем у народны кантроль—будзеце ведаць!»...

Мо таму скасаванне ў свой час «народнага кантролю» пэўнай часткай грамадства было ўспрынята са шкадаваннем. У наш складаны пераходны час, які характарызуецца, перш-наперш, крайнім заняпадам эканомікі, злоўжываючых уладай чыноўнікаў стала больш, а знайсці на іх управу — цяжэй.

— «Народны кантроль» — дзецішча таталітарнай сістэмы і заўсёды быў, так бы мовіць, на падхопе ў партыйных органаў, якія планавалі і накіроўвалі яго дзейнасць.

Кантрольная палата Рэспублікі Беларусь прынцыпова адрозніваецца ад «народнага кантролю» ўжо тым, што падначалена толькі Вярхоўнаму Савету рэспублікі. Дарэчы, гэтая акалічнасць адыграла асноўную ролю пры прыёме нас у Міжнародную арганізацыю кантрольных органаў. У Лімскай дэкларацыі, прынятай IX Кангрэсам гэтай арганізацыі ў 1977 годзе, падкрэслена, што «Вышэйшыя кантрольныя органы могуць выконваць ускладзеныя на іх задачы аб'ектыўна і эфектыўная толькі ў тым выпадку, калі незалежныя ад арганізацый, якія яны правяраюць, і абаронены ад пабочнага ўплыву». І яшчэ: «Вышэйшы кантрольны орган павінен мець функцыянальную і арганізацыйную незалежнасць, неабходную для выканання ўскладзеных на яго задач». У Лімскай дэкларацыі прадугледжана і незалежнасць членаў вышэйшага кантрольнага органа, працэдура іх адклікання, якая не павінна наносіць урону іх незалежнасці. У многіх краінах старшыні кантрольных органаў выбіраюцца на тэрмін не менш 15 гадоў.

— Самастойнасць — паняцце, якое заўсёды з цяжнасцю ўспрымалася саўковым мысленнем, ад якога мы пазбаўляемся вельмі марудна...

— Вы маеце рацыю. І сёння, праз дзевяць месяцаў пасля ўтварэння Кантрольнай палаты, у Вярхоўным Савеце чуюцца галасы аб яе перападпарадкаванні.

— Менавіта?

— Патрабуюць, каб яна была падначалена не Вярхоўнаму Савету, а яго Прэзідыуму.

— Тут ёсць прынцыповая розніца?

— Так. Прэзідыум Вярхоўнага Савета складаецца ў асноўным са старшынь пастаянных камісій, якія, так сказаць, курыруюць пэўныя сферы сацыяльна-эканамічнага жыцця рэспублікі — прамысловасць, сельскую гаспадарку, фінансавыя органы і г. д. Ці можа быць забяспечана незалежнасць Кантрольнай палаты пры такім раскладзе? Ці будзем мы гарантаваны ад таго, што старшыня той ці іншай камісіі не зробіць спробы паўплываць на палату, калі яна захоча пракантраляваць дзейнасць яго «епархіі»?

— Вам удасца пераканаць народных дэпутатаў у памылковасці такога рашэння?

— Спадзяюся. Ва ўсякім разе, маю пазіцыю ў гэтым пытанні падтрымлівае Старшыня Вярхоўнага Савета Станіслаў Станіслававіч Шушкевіч.

— Добра, пра незалежнасць мы пагаварылі. Чым істотным яшчэ адрозніваецца Кантрольная палата ад народнага кантролю?

— Перш, чым адказаць на гэтае пытанне, я б хацеў унесці ўдакладненне ў адну вельмі распаўсюджаную ў нас памылковую думку, што ў краінах з рыначнай эканомікай няма ніякіх дзяржаўных кантралюючых органаў, бо, маўляў, рыначная эканоміка сама сябе рэгулюе і кантралюе. Апошнім часам мне давялося пабыць у некаторых заходніх краінах, у прыватнасці, у Германіі, дзе мы вывучалі дзейнасць Лічыльнай палаты, якая ажыццяўляе парламенцкі кантроль за выдаткаваннем дзяржаўных сродкаў.

Аналагічныя ўтварэнні ёсць ва ўсіх краінах з рыначнай эканомікай. У ЗША — гэта Галоўнае кантрольнае ўпраўленне Кангрэса на чале з Генеральным кантралёрам, у Вялікабрытаніі, — Нацыянальны рэвізійны савет, які ўзначальвае Галоўны рэвізор, у Канадзе — Генеральны кантралёр, у Японіі — Кантрольна-рэвізійнае ўпраўленне, у Францыі — Суд рахункаў (Лічыльная палата) і г. д.

— Якая структура нашай Кантрольнай палаты?

— Дзейнасць яе накіроўвае Савет з 5 чалавек. У яго складзе тры народныя дэпутаты Рэспублікі Беларусь.

— Якія палітычныя сілы яны прадстаўляюць?

— Самыя розныя. Я з самага пачатку ўзяў курс на супрацоўніцтва і з «левымі», і з «правымі», і з «цэнтрыстамі». Намеснікам у мяне, напрыклад, Даўгалёў — ён з дэмакратычнага крыла Вярхоўнага Савета. Адзін з намеснікаў — Корбут — былы намеснік міністра фінансаў. Па палажэнні старшыню Кантрольнай палаты выбірае Вярхоўны Савет, намеснікаў — яго Прэзідыум, члены Савета палаты зацвярджаюцца па маім прадстаўленні.

— Як я разумею, для таго, каб праверыць, скажам, тыя ж фінансавыя органы, трэба добра ведаць фінансавую справу. Якімі спецыялістамі ўкамплектавана Кантрольная палата?

— Больш за 70 працэнтаў кантралёраў маюць фінансава-эканамічную і юрыдычную.

Цяпер пра тое, чым істотным Кантрольная палата адрозніваецца ад народнага кантролю. У першую чаргу — абсалютна іншым накірункам сваёй дзейнасці. Вы мелі рацыю, заўважыўшы, што ў абывацельскай свядомасці народны кантроль асацыіраваўся з тым жа АБРСМ, куды можна было пазваніць ці напісаць скаргу на нядобрасумленнага прадаўца магазіна. Нідзе ў свеце кантрольныя структуры такімі функцыямі не займаюцца. Для гэтага існуюць праваахоўныя органы — тая ж міліцыя, пракуратура і да т. п.

Наша асноўная задача — ажыццяўляць кантроль за расходаваннем дзяржаўных сродкаў і выкарыстаннем дзяржаўнай маёмасці. У межах гэтай глабальнай задачы палата кантралюе мэтанакіраванае выкарыстанне бюджэтных сродкаў, прынамсі, расходаванне сродкаў міністэрствамі, ведамствамі і іншымі органамі кіравання, адпушчаных на іх утрыманне, на рэалізацыю дзяржаўных праграм, кантралюе выкананне законаў рэспублікі, пастаноў Вярхоўнага Савета і адпаведнасць ім іншых актаў, якія рэгулююць гаспадарчыя, фінансавыя і падаткаабкладальныя органы.

— Сапраўды, неабмежаванае поле дзейнасці. І гэта пры нашым дзікім рынку, стыхійнай прыватызацыі... Колькі «баявых штыкоў» налічваецца ў Кантрольнай палаце?

— Сто трыццаць восем чалавек. Для параўнання: у ЗША Кантрольнае ўпраўленне кангрэса налічвае 5100 чалавек, у Германіі Лічыльная палата — 3000 кантралёраў.

— Але ж памеры нашых краін непараўнальныя...

— Яно так, ды непарадку ў нас хопіць на вялікую краіну. Вось чаму мы выступілі з прапановай разгледзець на чарговай сесіі Вярхоўнага Савета рэспублікі пытанне аб унясенні змяненняў і дапаўненняў у Закон «Аб Кантрольнай палаце Рэспублікі Беларусь». Сутнасць гэтых змяненняў — умацаванне статуса палаты, удасканаленне структуры — мець кантрольныя прадстаўніцтвы на месцах з правам самастойна вырашаць пытанні. І наогул, правоў у Кантрольнай палаты пакуль што мала, куды менш, чым было ў народнага кантролю.

— Народны кантроль, наколькі я ведаю, меў у сваім арсенале не толькі штрафныя санкцыі. Ён мог, фактычна, вызваліць чалавека з пасады, аддаць пад суд і да т. п.

— Мы можам пакараць вінаватага не больш, чым трыма грашовымі акладамі. У папраўцы да закона мы прасілі ўзмацніць штрафныя санкцыі да дзесяці акладаў, і не толькі гэта. У выпадку, калі бюджэтныя асігнаванні выкарыстоўваюцца не па прызначэнні, мы прасілі даць нам права вяртаць гэтыя сродкі для вызначанай дзяржаўнай мэты, а да вінаватых у парушэннях прымяняць штрафныя санкцыі на тую ж суму. Спагнаныя ж сродкі інвесціраваць у праграму, выкананне якой было сарвана. У папраўках да закона прадугледжваўся і кантроль палаты за знешнеэканамічнай дзейнасцю рэспублікі.

— Я сачыў за праходжаннем паправак да Закона аб Кантрольнай палаце ў Вярхоўным Савеце. Чуў ваш даклад, у якім прыводзіліся шматлікія прыклады таго, якія вялікія страты нясе рэспубліка з-за аслаблена-

(Працяг на стар. 14—15).

ЛАЎРЭАТЫ РЭСПУБЛІКІ БЕЛАРУСЬ

Пераказы з Роберта Бёрнса

Чытаю і перачытваю Бёрнса. Гэты шатландскі араты і сейбіт — паэт і прарок на мінулы, цяперашні і наступныя вякі. Як усё ўстойліва і трывала на Зямлі! Калі не верыце, спытайце ў Бёрнса.

Сяргей ГРАХОЎСКІ.

Надпіс на папяровых грашах

Я праклінаў шматок паперы,
Бо ён суровы быў без меры,
Ён разлучыў мяне з каханкай,
З шынком, сябрамі, з грогу шклянкай.
Ты кідаеш сумленны люд
У голад, у жабрацтва, бруд.

Я бачыў, як шчаслівы злодзей
Рабуе бедных пры народзе.
Ён мой спрадвеку люты вораг,
Яго я струшчыў бы на порах,
Але яму — ўсе насцеж дзверы,
Бо Урад яму даў шмат паперы.

Каб гэты перажыць падман,
Хоць ты ўцякай за акіян.

Надпіс на алтары незалежнасці

Хто незалежны, вольны, горды,
Сумленны і рашуча цвёрды,
Каго натхняе барацьба
За волю і за лёс раба.
Хто ставіць ката на калені
Па волі ўласнага сумлення,
А ў сэрцы — неастылы жар,
Таму адкрыюцца вароты у алтар.

Адказ вернападданым

Вы верныя трону, нібыта авечкі,
Балюеце, ставіце Іраду свечкі,
Вас хутка нянавісць народа дагоніць,
І хто вас ад кары тады абароніць!

Помнік, пастаўлены Бёрнсам на магіле Роберта Фергюсона

Ні урны няма, ні ўрачыстага слова,
Лісты да магілы засыпалі след,
І толькі нячэсаны камень суровы
Гаворыць: Шатландыя, тут — твой паэт.

Надпіс на магіле школьнага педанта

«Узяць у пекла,— быў загад,—
Таго, хто так вучыў дзяцей,
І там, бясспрэчна, з чарцянят
Ён навыхоўвае чарцей.»

Джонсану

Дзялкі мацёрае пароды
Клянуць свабоду і да гэтых дзён.
Калі ж стаў геній ворагам свабоды,
Самазабойца ён.

Перакладчыку Марцыяла

О ты, каго паэзія прагнала,
Хто ў нашай прозе двух радкоў не склаў,
Ты чуеш крык паэта Марцыяла:
«Ратуйце! Гвалт! Мяне ён пераклаў!»

Радкі пра вайну і каханне

Прыкрыты лаўрамі разбой,
З крывёй, з паходнаю трубой
Не варты ані звання.
Я кроў гатоў аддаць сваю,
За жыццятворчасць, што пяю,
І што завуць каханнем.

Я слаўлю мір і моц яго,
І радасць, і дастатак,
Стварыць прыемней аднаго,
Чымся забіць дзесятак.

Аб кепскіх дарогах

Я ехаў зноў уплаў і ўброд
І ўсё маліўся Богу,
Чаму ж не любіць ваш народ
Рамантаваць дарогу!

Хай з Біблії адзін радок
Запомняць грэшныя народы,
Каб іх гультайскі гарадок
У пекле не гарэў заўсёды.

Да партрэта Роберта Фергюсона, шатландскага паэта

Пракляцце тым, што, як звяры і чэрці,
Далі паэту з голаду памерці.
Старэйшы брат мой па служэнню музам,
Ты ледзьве дыхаў пад страшэнным грузам.
Я ўспамінаю твой трагічны лёс
І горка плачу, хоць не маю слёз.

Чаму пясняр і ў змроку забыцця
Так адчувае хараство жыцця!

Дзяўчыне маленькага росту

Таму і меншы мой алмаз
За слуп гранітны на магіле,
Каб паглядзеўшы, кожны раз
Яго у сто разоў цанілі.

Люстэрка

Ты называў мяне савой,
І думаў сам, што нешта значыў,
Бо у саве ты вобраз свой,
Як у люстэрку бачыў.

Да партрэта...

Не, вочы у яго не хлусяць
І пазіраюць так як след,
Але яны прызнацца мусяць,
Што гаспадар іх прайдзісвет.

Кніжны чарвяк

Хай кніжны чарвячок — жыхар разное шафы,
Том з вершамі праточыць навылёт,
Ды пашкадуе густ старога графа
І не псуе яго любімы пераплёт.

ЯКІМ БЫЦЬ ГІМНУ

ПАСТАВІМ КРОПКУ?

Што для сумлення краіны — дзікунства, то для сатанінскіх сіл — свята.

Гэтыя словы апошнім часам успамінаюцца ўсё часцей, калі бачыш, што адбываецца на нашай угноенай радыяцыяй ды нітратамі, шчодра заімпартаванай усялякімі алкаголямі (быццам сваіх мала), абманкуртаванай зямлі.

Пазбаўленаму еднасці, знясіленаму, несвядомаму народу ўводзіцца ў вушы неабходнасць двухмоўя ды нейкіх «саюзаў», «адзінстваў» і «сабораў». Ствараюцца суполкі, таварыствы, рухі — і ў кожнага свая праграма, маніфест. Колькі думак, меркаванняў і ўсё... пустое, нікчэмнае, бо пазбаўлена асноўнага — нацыянальнай беларускай ідэі. А самае цікавае тое, што падкладка ўсяго — барацьба з духоўнасцю.

Асабліва яскрава праяўляецца гэта ў спрэчках і валтузні вакол будучага гімна. Калі чытаеш у прэсе перыядычна ўзнікаючыя выказванні пад рубрыкай «Якім быць гімну?», то часам хочацца і смяяцца і плакаць. Што толькі не прапануюць! Асабліва шчыруюць некаторыя рускамоўныя ды свае ўласныя нацнігілісты. Здаецца, ну якая вам розніца? Няма ж у вас ні дома, ні вуліцы, ні дрэва, ні рэчкі сваёй. І не будзе свята сатанінскім сілам, калі праб'ецца наверх і пацягнецца да сонца сапраўднае, спрадвечнае, жывое. Вось і вытыркнецца то тут, то там якая-небудзь «галоўка», ды завішчыць на ўсю рэспубліку: не хачу такога гімна, хачу нейкага іншага! І слухаем, мазахісцкі падтакваем ды ўгаворваем. А ці варта?

Нехта істэрычна патрабуе «не допустить, чтобы гимн был превращен в молитву», другі сцвярджае, што «не следует торопиться», трэці — што «чем плох старый?» і г. д.

Але і ў гэтым хоры вызначыліся закасцянелым дагматызмам выказванні членаў гомельскага клуба «Единство и справедливость». Клуб лічыць, што тэксты варыянтаў гімнаў носяць «церковный характер», а трэба адлюстроўваць «труд, как источник жизни»; што «в гимне неуместны воинственность и боевые кличи», што эмблема «Пагоня» не «вызывает энтузиазма» і г. д.

Асаблівае непрыняцце выклікае ў іх, ды і ў іншых «інтэрнацыяналістаў» першы варыянт — «Магутны Божа». Вядома, духоўнага і баяцца. Усе яны, аказваецца, за стары гімн, ну, няхай сабе і пры «некотором уточнении».

Давайце, урэшце, пакінем спрэчкі. Лепшага варыянту гімна, як «Магутны Божа», нам не знайсці. Гэта сапраўды гімн — велічны, духоўны. Здаецца, сам Бог ахвяруе яго нам. Не адхілім жа гэты дар! Калі ўжо непрыхільнікі духоўнага выявілі самы небяспечны для сябе варыянт — то ён і павінен стаць гімнам рэспублікі. Такая думка многіх беларусаў, з якімі даводзілася размаўляць. Нягледзячы на вялікую павагу да «Пагоні» М. Багдановіча і гімна БНР «Мы выйдзем шчыльнымі радамі» М. Краўцова.

Пачнём жа мудрыць — толькі насмяшым Еўропу. Тым больш, што камусьці ўпарта хочацца ператварыць усё ў фарс.

Колькасць варыянтаў расце, як і тых, хто патрабуе іх разгляду.Назіраецца пошук нейкай згоды ў выглядзе паланеза Агінскага. Слоў няма, добрая, высокая мелодыя, напісаная дваранінам беларускага роду, сынам нашай зямлі. Але баюся, што да мелодыі штучна навяжуць які «самапальны» тэкст.

...На плошчы Незалежнасці нейкі чалавек увапхнуў у руку аркушык паперы. Я прачытаў: «Гімн Беларусі». Далей вочы выхапілі словы пра «справы вялікія», што «будуць нам асвятляць, нібы сонейка, лёс», і «век змагайся за мір, век жыві і працуй!» і г. д.

Яшчэ адзін нованароджаны? Навошта, людцы? Давайце паставім кропку.

Юры СТАНКЕВІЧ,
літаратар.

КАБ ЗАВЯРШЫЦЬ ТРЫЯДУ...

На восень мінулага года беларусам абяцалі новы Дзяржаўны гімн, які адпавядаў бы новаму статусу рэспублікі. Быў абвешчаны конкурс, і многіх кампазітараў захапіла ідэя «аднойчы праснуцца славутым». Аднак у выніку шырокага, сапраўды грамадскага абмеркавання, «наватворы» былі адхілены і найбольш прымальнымі былі названы гістарычныя гімны — найперш «Магутны Божа», потым «Пагоня» і Дзяржаўны гімн БНР «Мы выйдзем шчыльнымі радамі». Потым да гэтай трыяды далучыўся паланез Агінскага. І не проста далучыўся, а стаў сур'ёзным канкурэнтам гімну «Магутны Божа». Кампетэнтнай камісіі толькі і заставалася, што вызначыць, які з гэтых двух варыянтаў лепшы — паланез альбо «Магутны Божа». У першым выпадку паэтам давялося б парупіцца аб тэксце, у другім — кампазітарам аб адпаведнай аранжыроўцы мелодыі.

Але чамусьці замест гэтага камісія зноў пачала абмяркоўваць усё новыя і новыя варыянты, зноў звярнулася да твораў, адхіленых на папярэдніх турах. У выніку гэтага музычнага «даўгабуду» мільёны грамадзян Беларусі не пачулі гімна сваёй дзяржавы ні ў верасні, ні ў кастрычніку, ні ў лістападзе, ні ў Новы год. Колькі памятаю, пры бальшавіках у першыя хвіліны Новага года на экране тэлевізара з'яўляўся Дзяржаўны сцяг і гучаў Дзяржаўны гімн — гэта было прыгожа і ўрачыста. Чаму ад гэтай традыцыі адмовіліся ў незалежнай Беларусі?..

Мабыць, калі пагаварыць з членамі камісіі, якая павінна была вылучыць лепшы варыянт гімна з прапанаваных на конкурс, дык яны вельмі прафесійна растлумачаць, што гэта справа сур'ёзная, што трэба ўзважыць усе «за» і «супраць», што нельга спяшацца, і назавуць яшчэ тузін прычын, чаму мы ўсё яшчэ не маем гімна, вартага «Пагоні» і бел-чырвона - белага сцяга.

Але мне здаецца, што прычына тут іншая. У свой час наш «вандэйскі» парламент пасля правалу неабальшавіцкага путчу са страху і разгубленасці абвясціў аб незалежнасці Беларусі і зацвердзіў у якасці дзяржаўных сімвалаў «Пагоню» і бел-чырвона - белы сцяг. Страх і разгубленасць мінулі, а герб і сцяг засталіся. Страх і разгубленасць змяніліся злосцю і прыкрасцю — вось чаму «таварышы» мараць аб рэферэндуме па вяртанні БССРаўскай сімволікі, а ў зале пасяджэнняў Вярхоўнага Савета РБ дэпутаты, не саромеючыся тэлевізійных камер, адкрыта абражаюць Дзяржаўны герб і сцяг Рэспублікі Беларусь. А зараз у іх павінны адняць і любімую песню: «Мы, беларусы, з братняю Руссю... Нас аб'яднала Леніна імя... Горда ж узвіся... сцяг Камунізма...» Зразумела ж, будуць супраціўляцца.

Старшыня Прэзідыума ВС Станіслаў Шушкевіч, пэўна ж, не хоча абвастраць сітуацыю. Бо чым, як ні ўступкай нядобразычліўцам беларушчыны, трэба тлумачыць тое, што, выступаючы па тэлебачанні з навагоднімі віншаваннямі, спікер парламента не парупіўся, каб у кадры былі сімвалы беларускай дзяржавы: ні герба на сцяне, ні нават невялікага сцяжка на стале.

Хутчэй за ўсё, гэты склад Вярхоўнага Савета РБ так і пойдзе ў адстаўку пад гукі гімна БССР. Пры гэтай уладзе трыяда сімвалаў дзяржаўнасці (герб — сцяг — гімн) наўрад ці будзе завершана. Каб наша дзяржава хутчэй займела новы гімн, неабходна палітычнае рашэнне праблемы.

П. ВАСІЛЕЎСКІ.

P. S. Калі гэтыя нататкі былі падрыхтаваны да друку, у рэдакцыю прыйшоў ліст з Міністэрства культуры РБ за подпісам музычнага рэдактара міністэрства Э. Алейнікавай. Змест ліста такі:

Конкурс будзе працягнуты да 1 сакавіка 1993 года, усе жадаючыя прыняць удзел у конкурсе хай дасылаюць свае прапановы на адрас Міністэрства культуры (220010, Мінск, вул. Савецкая, 9). У цэлым журы схіляецца да таго, каб гімнам Рэспублікі Беларусь стала мелодыя канта «Нова радасць стала» (гэта адзін з нумароў «Полацкага сшытка»), да якой паэты павінны напісаць тэкст.

«Даўгабуд» працягваецца.

«БЕЛАРУСЬ ІДЭАЛЬНАЯ»

ДЗВЕ БЯСКОНЦАСЦІ СУЗІРАННЯ

Зноў аб ролі асобы ў гісторыі

Стах ДЗЕДЗІЧ

НАПАЧАТКУ МНЕ ХАЦЕЛАСЯ б вызначыць, што я разумею, калі кажу «нацыяналіст».

Нацыяналіст—чалавек, які адчувае сваю прыналежнасць да тае ці іншае нацыі, таго ці іншага народа. Гэта слова, натуральна, зусім не ёсць абраза. Мы зараз не будзем спрачацца, адпавядае ці не нашае вызначэнне патрабаванням, якім мусіць адпавядаць любое вызначэнне: самадастатковасці, лагічнасці, адназначнасці і г. д. Для нас гэтае вызначэнне з'яўляецца падставай для нашых наступных высноў.

Так, нацыяналіст разумее сваю прыналежнасць да аднае нацыі—г.зн. да асобнай групы людзей. Калі сцвярджаецца прыналежнасць любога аб'екта ці з'явы да тае ці іншае групы, мы павінны вылучаць прадстаўніка групы з найбольш тыповымі ўласцівасцямі ці прыкметамі і праводзіць параўнанне аб'екта менавіта з гэтымі тыповымі прадстаўнікамі. Таму беларускі, нямецкі, кенійскі нацыяналіст мусіць параўноўваць сябе з тыповым беларусам, немцам, кенійцам. І калі гэтае параўнанне дае станоўчы вынік, мы пачынаем атаясамляць сябе з беларусам, немцам, кенійцам. Натуральна, паколькі немагчыма стварыць абсалютны і ўсеагульна прыняты партрэт тыповага беларуса, дык кожны з нацыяналістаў на свой капыл разумее гэтыя тыповыя рысы і адрозныя якасці. І менавіта таму ўсе цяперашнія «нацыяналісты» на Беларусі атрымліваюцца такія розныя па сваіх адценнях—ад незалежнікаў да нацыянал-сацыялістаў.

Мае разважанні тычацца людзей, якія спрабуюць сябе атаясаміць у гэтым свеце, вылучыцца з шэрае масы насельніцтва. Безумоўна, для падобнага атаясамлення патрэбен пэўны ўзровень развіцця асобы. Размова не ідзе аб адукацыі ў чыстым выглядзе—хаця адукацыя, асабліва гуманітарная, спрыяе вызначэнню,—але аб пачатках абстрактнага мыслення. Людзей, якія не задумваюцца аб нацыянальнай прыналежнасці, нельга лічыць прадстаўнікамі якойсьці нацыі. Беларусам ці французам не нараджаюцца—імі трэба зрабіцца. І якім чынам — усходнім ці заходнім, альбо нават сваім уласным—ісці да беларускасці—не прынцыпова. Кожны шлях можа весці ў патрэбным напрамку, і дыскусія на старонках «ЛіМа», распачатая калісь (у 1991 годзе.—**Рэд.**) шаноўным В. Акудовічам — яскравае сведчанне гэтаму.

Увогуле цікавае пытанне: дзеля чаго ўзнікаюць падобныя дыскусіі? Тое, што яе ўдзельнікі застануцца пры сваіх поглядах,—гэта факт неаспрэчны, бо весці спрэчку ўласціва адмыслоўцам з усталяваным светапоглядам, а ён вельмі цяжка выпрацоўваецца і яшчэ цяжэй змяняецца. Трэба адзначыць, што гэтыя сцвярджэнні не тычацца неафітаў і тых, хто выказвае погляды якой-небудзь знешняй сілы—партыі, урада і г.д. Першых не тычыцца таму, што па сваім псіхалагічным становішчы новаадкрывальніка яны кідаюцца ў любую бойку як маладыя пеўні, а для другіх, наадварот, перамены ў светапоглядзе характэрны ў адпаведнасці з пануючымі ці выгоднымі ўмовамі. Так што карыснасць дыскусій, падобных да лімаўскай, бачыцца толькі ў адным: магчыма, некага з «безнацыянальнага» натоўпу пераканаюць аргументы таго ці іншага дыскутанта, і ён, гэты «нейкі», урэшце ўздымецца на ўзровень нацыянальнага ўсведамлення.

Калі пагадзіцца, што нацыянальнасць вызначаецца выключна атаясамленнем канкрэтнага сябе з нейкай абстрактнай ідэальнай групай, тады будучыня бачыцца не такой ужо дрэннай, як яна ёсць у цяперашні момант. Беларусы будуць існаваць, покуль хаця адзін чалавек будзе адчуваць сябе беларусам. А такія людзі заўжды знойдуцца. Беларусам можна зрабіцца нават завочна, з кніг і ўспамінаў—балазе, Максім Багдановіч сведчыць, што гэта рэальна. Натуральна, гэта зусім не значыць, што за выжыванне беларусаў не трэба змагацца, бо ўсё-такі нацыя слынна ў гісторыі чалавецтва сукупнасцю ўсіх сваіх учынкаў. І чым большая, калі можна так сказаць, «маса» нацыі, тым яна вялікшая (крый Божа, я не адэпт вучэння аб вялікіх і малых нацыях і кажу «вялікшая» не ў сэнсе якіх-небудзь пераваг).

Маса нацыі, у прынцыпе, вызначаецца не толькі колькасцю, але і якасцю прадстаўнікоў і чыннікаў. Інакш кажучы, часам адна асоба на шалях гісторыі варта больш, чым безліч ягоных суродзічаў да яго і пасля яго. Гэткім чынам, у вызначэнні масы народа існуе пэўная іерархія каэфіцыентаў уплыву кожнага чалавека. На жаль, найбольшую вагу ў гэтае іерархіі чамусь маюць палкаводцы (напрыклад, калі ўзяць старажытнасць, кожны адразу згадае Аляксандра Македонскага ці Атылу), культурныя дзеячы адсунуты на другі ці трэці план. Не выключана магчымасць, што падобная іерархія ў нашай свядомасці сталася вынікам пачварнай сістэмы вывучэння гісторыі, але падобна, што гэтая сістэма каштоўнасцяў пэўным чынам адбівае агульны менталітэт чалавецтва. (І ад гэтай крывамжэрнасці робіцца непамысна).

Класічным прыкладам народа, у якога натоўп грае першую скрыпку, пакідаючы ў цені сваіх асобных прадстаўнікоў, з'яўляецца габрэйства. У гісторыі гэтага народа не было тае падзеі, аб якой можна было б сцвярджаць: «Яна змяніла гісторыю чалавечай супольнасці». У ёй, гісторыі, не было тых тытанічных носьбітаў духу габрэйства, якія прымусілі б увесь свет пачуць іхні голас. Хутчэй наадварот, вялікія прадстаўнікі габрэяў рабіліся вялікімі **ПА-ЗА** межамі габрэйства. Як, напрыклад, Бенедыкт Спіноза, выгнаны са свайго кагалу, ці Эйнштэйн, чыё габрэйства адбілася хіба што выгнаннем з Нямеччыны. Нават Хрыстос у артадаксальным юдаізме разглядае ўсяго толькі як адзін са шматлікіх адступнікаў... Але адмаўляць уплыў габрэяў на гісторыю немагчыма, і гэты ўплыў ішоў і ідзе праз **прысутнасць,** разбаўленасць габрэяў сярод іншых народаў.

*

Для беларусаў, паводле іх тэмпераменту і стаўлення да жыцця, народ мог быць выключна маўклівым сведкам тых ці іншых падзей, і вызначальную ролю заўжды гралі асобы. Для сусветнай гісторыі Вітаўт—Скарына—Будны—Сапега вартыя куды больш, чым безліч безыменных беларусаў, што прайшлі побач з імі. З-за такога нашага характару большую ролю для нацыянальнага адраджэння можа граць асоба. У гэтым працэсе ёсць цікавая акалічнасць: у адраджэнскай сітуацыі значэнне асобы ўзрастае шматкроць, адпаведна таму як узрастае маса народа, і таму, напрыклад, не выключана магчымасць, што праз пэўны час творчасць Данелайціса будуць вывучаць не толькі ў Летуве, але і ўключаць у сусветныя анталогіі.

З-за значнасці асобы ў стварэнні «масы» беларусаў мы павінны ўсімі магчымымі сродкамі ствараць... гэтую самую асобу.

Аднак вернемся да самаўсведамлення. Толькі пасля асабістага вызначэння ты пачынаеш разумець, як мала значылі для цябе шматлікія лозунгі ды заклікі, лекцыі і кнігі. Вельмі часта апошнім штуршком для вызначэння будзе раптам абуджаная памяць продкаў і зямлі, нешта нематэрыяльнае, накшталт душы. І ўжо толькі **пасля** выбару знаходзяцца пераканаўчыя довады для абгрунтавання свае пазіцыі. Канешне, узровень усведамлення ў залежнасці ад здольнасцяў чалавека будзе розны. Большасць—і цяпер, і на працягу гісторыі—не падымалася вышэй узроўню «тутэйшых», калі нацыянальная прыналежнасць не адыгрывае абсалютна ніякай ролі ні ў штодзённым жыцці, ні на псіхалагічным узроўні.

Хацелася б адзначыць адну асаблівасць, якую актыўна прапагандуюць прыхільнікі «рускай абранасці». Нават на ўзроўні «тутэйшых» рускі адчувае сябе рускім, месіяй, чалавекам, які мае сваю звышзадачу, і велізарную ролю ў гэтым адыграла і грае цяпер праваслаў'е. Гэтая асаблівасць звязана з тым, што яно фарміравалася па сутнасці рэлігіяй мананацыянальнай, і ўжо таму не можа не прапагандаваць абранасць сваю і народа-носьбіта. Дарэчы, у цяперашні момант даваць ацэнку значэнню рэлігіі гэтаксама цяжка, як і раней, бо калі раней на ёй ляжала пячатка забароны, дык зараз яскравы адбітак моднасці. Гэтая моднасць прываблівае вялізную колькасць неафітаў, у палымянай адданасці няздольных да аб'ектыўнага аналізу. Гэтая самая моднасць і ўяўнае адчуванне сваёй асабістай значнасці спрыяюць таму, што руская царква ўсё болей ідзе ад духоўнасці да мірскога жыцця. Але праявы рускасці і выключнасці сустракаюцца не толькі ў неафітаў. Нават у Ігара Шафарэвіча ў кнізе «Есть ли будущее у России?» суседнічаюць выбітнае даследаванне «Социализм как явление мировой истории» і словы: «Всё человечество зашло сейчас в тупик, стало очевидным, что цивилизация, основанная на идеологии «прогресса», приводит к противоречиям, которые эта цивилизация не может разрешить. И кажется, что путь воскресения России тот же, на котором человечество может найти выход из тупика... Мы первыми пришли к точке, откуда видна единственность этого пути, от нас зависит вступить на него и показать его другим».

Паглядаючы на суседзяў і зважаючы на ролю нацыянальнай царквы ў фармаванні нацыі, можна толькі пашкадаваць, што пытанне стварэння нацыянальнай рэлігіі беларусаў можна разглядаць толькі ў plusqvamperfekt, і шукаць якія іншыя шляхі да адраджэння...

Да катэгорыі «тутэйшых» адносіцца таксама большая частка тэхнічнай інтэлігенцыі. Гэта выклікана зусім не разумовым узроўнем, але тым, што нацыянальнае вызначэнне, як правіла, не патрэбна для карпарацыйнага прызнання.

Другі ўзровень усведамлення—людзі, якія чотка вызначылі сваю нацыянальную прыналежнасць. Як правіла, гэтае вызначэнне грунтуецца на больш ці менш распрацаванай сістэме аргументаў, пачынаючы ад простай канстатацыі: «На гэтай зямлі жылі мае бацькі», і канчаючы складанымі філасофскімі канцэпцыямі.

Калі гаворка ішла пра стварэнне асобы, галоўным шляхам у гэтым бачылася самаўдасканаленне. Разуменне, што Беларусі патрэбны геніі, напэўна, не нарадзіць іх — гэта справа імавернасная, але паспрыяе развіццю талентаў, чыё выхаванне справа больш рэальная. Для такога развіцця мы маем добрую глебу: мы адначасна нацыя і маладая і старая. Мы развіццё пачалі разам з іншымі еўрапейскімі народамі, неўзабаве выраслі ў вялікую нацыю і потым нібыта спыніліся, замерлі на паўдарозе. Гэтая летаргія доўжылася, мусіць, тры стагоддзі. Натуральна, што цяпер колішнія нашыя заслугі, не падмацаваныя наступнымі дасягненнямі, выглядаюць архаічнымі і адсталымі, а нашыя вялікія постаці для нас выступаюць выключна ў якасці фону, поруч з вялікімі прадстаўнікамі іншых народаў.

Новыя носьбіты беларушчыны (увесь адраджэнскі рух пачатку нашага стагоддзя) яшчэ недалёка ад нас, яны амаль нашыя сучаснікі. І таму нам, у адрозненне ад іх, для ўсведамлення сябе беларусамі неабходна засвоіць значна меншы «культурны пласт». Кажучы мовай навукі, прадстаўнічая выбарка па нашай культуры ўключае куды меншую колькасць найменняў. Як ні парадаксальна, але ў нечым падобная сітуацыя ў Амерыцы. Толькі там не летаргія, там нараджэнне на новым месцы. Гэтае нараджэнне адбылося на сто год раней, у стомільённай супольнасці, таму і вынікі параўнаць немагчыма. Яшчэ адна паралель. Калі ты толькі ступіў на бераг Амерыкі, ты кітаец, пуэртарыканец,.. беларус. Але варта табе троху акліматызавацца, прызвычаіцца—і большасць робіцца амерыканцамі. Большасць, за выключэннем прадстаўнікоў сапраўдных нацый, з паглыбленым гістарычным і спадчынным светаадчуваннем — немцаў, французаў і г.д. Але ўсе яны разам робяць традыцыі, культуру, воблік сапраўднага амерыканца.

А на Беларусі варта каму-небудзь нейкім чынам атабарыцца на нашай зямлі, як ён лічыць, што мае права мяняць усё наўкола на свой капыл. Гэта тычыцца і вайскоўцаў, і спецыялістаў, і шмат каго іншага. Але ж яны ўвесь час забываюць, што ёсць беларусы. І мы, спрадвечныя насельнікі гэтай зямлі, покуль займаем ці не такое самае становішча, як індзейцы ў Амерыцы. Таму ў нас немагчыма роўналеглае існаванне дзвюх культур: культуры спрадвечнага насельніцтва («індзейскай») і культуры «касмапалітычнай» (сучаснай-прынесенай-«амерыканскай»).

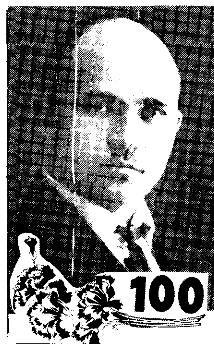
Меншая прадстаўнічасць выбаркі спрыяе яшчэ адной прыкрай з'яве. Чыста псіхалагічна, калі чалавек бачыць на кніжнай паліцы тысячы фаліянтаў у цяжкіх скураных вокладках альбо на сценах галерэй і музеяў бясконцыя сціжмы партрэтаў продкаў, ён не імкнецца ахапіць усё—бо адчувае немагчымасць гэтага. І чытаць, паглынаць, усведамляць ён будзе, адчуваючы за прачытаным-прагледжаным гіганцкую колькасць **не прачытанага** і не прагледжанага. Мы ж часам ганарымся, што можам паказаць верш, які запачаткаваў нашае краснае пісьменства, ды ўсё нашае наступнае пісьменства можна змясціць на адной доўгай паліцы.

Гэтаксама ў адзін пакунак можна скласці і іншыя, цяперашнія нашы інтэлектуальныя здабыткі. Гэтая сціплая палічка міжволі спрыяе павярхоўнасці ўспрымання, падманвае ўяўнай лёгкасцю засваення такой невялікай спадчыны. На самай жа справе гэтыя масівы аднолькавыя, як аднолькавыя ў матэматыцы дзве бясконцасці. Зразумець гэта няпроста і менавіта з гэтае ўяўнае нескладанасці апошнім часам з'явілася безліч неафітаў беларушчыны, якія за знешнім энтузіязмам і адданасцю справе адраджэння аб'ектыўна надта падобныя да «тутэйшых». Для іх удасканаленне абмяжоўваецца тузінам падслуханых тэзісаў з гісторыі і культуры, памножанае на непазбытае пачуццё калектывізму. (Дарэчы, гэткая з'ява тыпова не толькі для беларушчыны, такія самыя неафіты ёсць у славяншчыне, рускасці, рэлігіі, так што эмацыйны дылетантызм, мабыць, ёсць неад'емнай якасцю чалавечай псіхікі).

На першы погляд у гэтых разважаннях ёсць супярэчнасць. Спачатку заклікаюць да самавылучэння і адасаблення на ўзроўні, даступным кожнай канкрэтнай асобе, а потым абвінавачваюць у дылетантызме і невуцтве. Але тут хутчэй не супярэчнасць, але **спрэчка.** Дылетантызм і невуцтва пачынаюцца там, дзе самавызначэнне вядзе да абсалютызацыі самога сябе і сваіх поглядаў. Яскравы прыклад падобных паводзінаў—колішняя гісторыя з непрыняццем на Беларусі і ў Віцебску творчасці Шагала. Падобныя прыклады катэгарычнага процістаўлення можна знайсці і ў літаратуры, і шмат дзе яшчэ.

Для нашай свядомасці, доўгі час гадаванай на прынцыпе статку, ідэя ўласнага шляху можа падацца нерэальнай і спачатку, мабыць, кашчуннай. Выдае, аднак, што толькі яна сапраўды здольна вывесці да чагосьці наперадзе.

Анкета «ЛіМа»

Працягваем друкаваць адказы на анкету, прысвечаную 100-годдзю з дня нараджэння Максіма Гарэцкага.

1. Калі і пры якіх абставінах адбылося ваша знаёмства з прозай Гарэцкага?

2. Што ў яго асобе і творчасці падаецца вам вызначальным, сугучным сённяшняму дню, блізкім вам асабіста?

«УМАЎЛЯЮ НЕ ЗАБІВАЦЬ МЯНЕ...»

1. Двухтомнік Максіма Гарэцкага патрапіў мне ў рукі ўлетку 1985 года, калі я яшчэ ў сне не сніў, што сам некалі буду нейкім чынам звязаны з літаратурай. Пасля войска тры месяцы дазвалялася не працаваць, што я й рабіў, і толькі чытаў у тое лета запоямі — проста цудоўная, багатая бібліятэка была ў недалёкай суседняй вёсцы. У кнігах я шукаў адказу толькі на адно пытанне: як мне, вясковаму маладому чалавеку, жыць, каб не прапасці, як і чым жылі іншыя маладыя людзі ў іншыя часы; мне трэба было, як казаў герой таго ж Гарэцкага, «вызначыцца». І тут пачало адбывацца (для мяне на той розум) нешта нечаканае: кнігі, у якіх я спадзяваўся знайсці адказ, якія я яшчэ са школы так любіў, разам з героямі якіх некалі смяяўся і плакаў, не пайшлі мне далей першае старонкі альбо нават першага сказу. І наадварот: класіка—і расейская, і любая, — якой я ў школе цярпець не мог («Образ дуба в романе «Война и мир»), расчыніла раптам перада мною дзверы ў зусім новы свет, пра існаванне якога я раней толькі здагадваўся.

Да прозы М. Гарэцкага я падступаў без усялякіх скідак, ужо ўзброены чэхаўскім. Ужо з першага ж апавядання «У лазні» стала ясна, што гэты новы для мяне пісьменнік — не абы-які, што ён сапраўды некуды ідзе і кліча за сабою. Але куды? У яго творах не было скураных камісараў на тачанках, не было калгасаў, брыгадзіраў, старшынь, рабфакаў, хадакоў у Леніна, кулакоў з абрэзамі, селькораў... словам, не было таго, без чаго тады проза беларуская не магла існаваць! Быў малады чалавек, які чытаў Якуба Коласа, кахаў дзяўчыну і разбіраўся ў «няшчаснай сваёй беларушчыне» («Меланхолія»); быў настаўнік, які здзекаваўся з дзяцей за «цеканне» і «дзеканне», а тыя крычалі яму замест «до свиданья» — «да свістання!», «да сняданне!» («Бірка»); быў звар'яцелы салдат, які ўсё паўтараў: «Рускі я! Рускі!» («Рускі»)... Гэты пісьменнік з зайздросным пастаянствам, — дзе адкрыта, дзе па-за тэкстам — вёў лінію самабытнасці, непадобнасці сваёй нацыі да каго б там ні было. Можна ўявіць, як мне чыталася такое — пасля войска, дзе ўсё жыццё зводзіцца да высвятлення «хто ты такі ёсць?». Да ўсяго, у Гарэцкага былі не голыя няўклюдныя сентэнцыі, а мастацкія вобразы, правільна пабудаваныя, «класічныя» сказы, простая, без лірыкі - бурапеннасімвалічнага прымітывізму мова.

Бянтэжыла толькі, чаму раней я нічога нават не чуў пра гэтага чалавека, чаму мы яго не праходзілі ў школе, чаму настаўнік нічога не сказаў пра яго — тым больш, што кнігі Гарэцкага ў той час ужо выходзілі, былі ў бібліятэках... Пасля падумаў: а мо гэта і лепш? У школе яго так «патлумачылі» б, што адбілі б ахвоту на ўсё жыццё.

Успамінаецца таксама, як пазней, ужо ў Мінску, у закрытым фондзе бібліятэкі Акадэміі навук аспірант А. Бяляцкі, чамусьці ўвесь час азіраючыся і гаворачы шэптам, падсоўваў мне зацёртую шэранькую кніжачку «Дзьве душы».

2. Феномен Гарэцкага, яго адрозненне ад іншых беларускіх пісьменнікаў савецкага перыяду бачыцца мне ў тым, што Гарэцкі, жывучы ў асабліва бурапенныя і круталомныя часы, умудрыўся пісаць не па прынцыпе сацыялістычнага рэалізму. Аднаму з нямногіх у беларускай літаратуры, яму ўдалося абагнаць свой час. Ён пісаў з пазіцый пісьменніка-грамадзяніна незалежнай дзяржавы, — пісаў, выдатна разумеючы, верачы, што і рэвалюцыі, і саветызацыі, і акупацыі ў гістарычным часе—проста непаразуменні, якія рана-позна схлынуць, як іх і не было, і пра якія, магчыма, нават не ўспомняць. Пагэтаму, думаю, небеларусу, як і школьнаму савецкаму беларусу, разумець і ўспрымаць прозу Гарэцкага будзе надзвычай цяжка, нават пры цудоўных перакладах на расейскую мову.

«...Даганяе мяне гэты здараненны, у чырвоных штанах, і на галаве ў яго — вялікая, медзяная, але гладкая карона з крыжыкам, і ў руках стрэльба, і дзірачка рулі глядзіць мне проста ў грудзі... Я хачу прасіць, умаўляць не забіваць мяне, хоць і няма амаль надзеі на ратунак: гэтыя людзі жорсткія і разумна-бязлітасныя» («Чалавек у кароне»).

Матка пра сына: «Бальшавік жа ён у мяне, ай, бальшавік» («Дзве душы»).

Сын-салдат вяртаецца з войска і знарок мінае сваю хату, а калі матка гукае, вяртаецца: «А чёрт вас знае, ігдзе вы тут жыв'ёце!» («Камароўская хроніка»).

І вось на чалавека, якому за адныя гэтыя маленькія шэдэўры варта было ставіць пры жыцці помнік, выпісваюцца паперы наступнага зместу: «Слушали... постановили: Горецкого Максима Ивановича — расстрелять».

Пасля напісання аповесці «Дзве душы», дзе да драбніцаў раскрыта ўся механіка «чразвычаек», М. Гарэцкі раптам (у 1923 г.) перабіраецца з Вільні ў савецкі Менск. Я лічу, што гэтае вяртанне было яго найвялікшай, трагічнай памылкаю — як у творчым, так і ў жыццёвым плане. Перажыўшы горшае ў сваіх творах, пісьменнік верыў, што ў жыцці будзе лепш, верыў, што можа і «абысціся»... Як і мы ўсе верым.

Вось гэта і блізкае мне асабіста ў М. Гарэцкага на сённяшні дзень: наведанне, адчуванне зыбкасці ўсяго —і надзея на лепшае.

Андрэй ФЕДАРЭНКА.

М. ГАРЭЦКІ—І НАШ ТЭАТР

З творчасцю Максіма Гарэцкага я пазнаёмілася даволі позна. У праграме баранавіцкай рускамоўнай сярэдняй школы, якую я скончыла і дзе беларуская мова выкладалася як прадмет, апальнаму пісьменніку, вядома ж, месца не знайшлося. Падчас вучобы ў аспірантуры даводзілася гартаць старыя выданні, на старонках якіх раз-пораз сустракаліся і творы М. Гарэцкага — мастацкая проза і публіцыстыка. І хоць тэма маёй працы непасрэдна яго творчасці не тычылася, матэрыялы пажоўклых ад часу газет і часопісаў літаральна захаплялі, прымушалі чытаць нумары, як кажуць, ад вокладкі да вокладкі. Мяне ў асноўным цікавіла ўсё, што адносілася да беларускага тэатра, таму і ў М. Гарэцкага перш за ўсё вабіла яго тэатральная публіцыстыка. Ён шмат пісаў пра творчасць В. Дуніна-Марцінкевіча, У. Галубка, Я. Купалы, Ф. Аляхновіча, рэцэнзаваў спектаклі, рабіў аналіз дзейнасці маладых беларускіх драматургаў.

Колькі адкрыццяў для сябе я рабіла амаль штодня! Адным з іх стаў артыкул М. Гарэцкага «Наш тэатр», які ў 1916 годзе быў перадрукаваны з «Калядной пісанкі» газетай «Гоман». Нават, калі я больш блізка пазнаёмілася з крытычнымі нататкамі У. Сыракомлі, Я. Купалы, Я. Коласа, З. Бядулі, А. Бабарэкі і інш., «Наш тэатр» М. Гарэцкага застаўся для мяне найвышэйшым узорам тэатральнай публіцыстыкі. Напісаны вельмі жывой, выразнай мовай, артыкул уражвае не толькі прафесійным разуменнем задач, што сталі перад нацыянальным тэатрам, але і вялікай гордасцю за бацькаўшчыну, за беларускі народ, яго гісторыю і культуру: «Патрэбна паказаць з беларускай сцэны другім народам зямным, што за народ такі ёсць беларусы, што маюць яны... нешта гэткае, перад чым прыемна адчыніцца агульналюдская скарбніца векавечных здабыткаў культуры і цывілізацыі...».

Вызначаючы асаблівасці беларускага нацыянальнага характару, М. Гарэцкі вельмі тонка, далікатна раскрывае схільнасць беларуса да творчасці, яго прыроджаны талент, унутраную патрэбу ў мастацтве. У вельмі яркай, даходлівай, эмацыянальнай форме ён гаворыць аб адраджэнскай місіі беларускага тэатра, аб яго выключнай ролі ў фарміраванні народнай самасвядомасці. Па сутнасці артыкул «Наш тэатр» і на сённяшні дзень мог бы быць праграмным для беларускага сцэнічнага мастацтва. Менавіта таму я ўключыла яго тэкст у праграму для студэнтаў-тэатразнаўцаў Беларускай акадэміі мастацтваў.

Прыхільнасць М. Гарэцкага да тэатра выявілася і ў тым, што ён пісаў п'есы («Жартаўлівы Пісарэвіч»), драматычныя абразкі («Чырвоныя ружы»), драматызаваныя аповесці («Антон»). Агульнавядома, што аснову аснову рэпертуару нацыянальнага тэатра павінна складаць нацыянальная драматургія. Аб гэтым, дарэчы, неаднаразова пісаў і М. Гарэцкі. Мяне заўсёды здзіўляла нецікаўнасць, а то і абыякавасць нашых рэжысёраў да беларускай літаратурнай спадчыны. Звычайна ў тэатрах даводзіцца чуць: «Усё лепшае, напісанае беларускімі драматургамі, на сцэне пастаўлена». Быццам бы яно і так. У сапраўднасці ж праўда тут аднабаковая, бо пастаўлена толькі тое, што ляжыць на паверхні. Між тым, пры больш удумлівым, творчым стаўленні да нацыянальнай спадчыны — як да драматургіі, так і да мастацкай прозы — тут можна адкрыць шмат нечаканага.

Вось толькі два прыклады: цікавае, вельмі сучаснае прачытанне хрэстаматыйна вядомай драмы «Раскіданае гняздо» Я. Купалы ў Тэатры-студыі «Абзац», і адкрыццё для сучаснага гледача амаль забытай камедыі «Залёты» В. Дуніна-Марцінкевіча на сцэне тэатра імя Я. Коласа. Характэрна, што паставілі абодва спектаклі маладыя рэжысёры А. Савіцкі і Ю. Лізянгевіч. Не можа не радавацца і тое, што рэжысёр Маладзёжнага тэатра Беларусі В. Катавіцкі працуе над глыбока філасофскай драматызаванай аповесцю М. Гарэцкага «Антон».

Думаецца, што і сёння вельмі надзённа, актуальна, сугучна часу гучаць словы Максіма Гарэцкага: «Тэатр наш павінен стаць Храмам Нашага Адраджэння».

Тамара ГАРОБЧАНКА,
тэатразнаўца.

ФРАЗАЙ ЯГО НЕ АХОПІШ

1. Так ужо здаралася, што па-сапраўднаму значэнне і непаўторнасць нашых найбуйнейшых пісьменнікаў я адкрываў для сябе не на лекцыях ва універсітэце, а самастойна. Янка Купала ва ўсёй сваёй абаяльнасці і сіле прыйшоў да мяне толькі пасля таго, як мне выпадкова ўдалося купіць зборнік «Шляхам жыцця». А пра Максіма Гарэцкага ў 40-я гады я, вядома, не ведаў нічога.

Упершыню я даведаўся пра яго ў пачатку 50-х гадоў у аспірантуры. Адразу ж адчуў нешта незвычайнае, але не паспеў разабрацца — добрае ўсё ў яго ці выпадковае, надуманае. З-за паўсядзённых турбот і дэфіцыту часу бліжэйшае знаёмства адкладваў на больш позні тэрмін. Наступіў ён, аднак, не хутка — толькі ў 60-я гады, калі я працаваў у Інстытуце літаратуры Акадэміі навук.

Максім Гарэцкі ўражваў мяне самабытнай манерай пісьма, раскаванасцю думкі, якая не хацела падладжвацца пад патрабаванні сацыялістычнага рэалізму. Калі мне ў другой палавіне 70-х гадоў трапіў у рукі раман аднаго італьянскага пісьменніка «Красавец священник», то я адчуў, што «Віленскія камунары», створаныя значна раней, але ў нечым блізкія па стылі, былі для мяне непараўнальна больш дасканалымі. Здаецца, дэталь. Але гэта дазволіла мне ўзняць Максіма Гарэцкага на сур'ёзны ўзровень еўрапейскай мастацкай прозы.

2. Максім Гарэцкі — занадта самабытны і разнабаковы пісьменнік, каб можна было адважыцца нейкай адной фразай ахапіць яго непаўторнасць, спасцігнуць сутнасць. На кожным гістарычным этапе ён становіцца ўсё больш нечаканым, глыбокім і шматгранным.

У яговых дакастрычніцкіх творах уражвае багацце перажыванняў простага селяніна, які быццам пераадольвае ўладу зямлі, уласнага куточка, заглыбляецца ў спрадвечныя загадкі і філасофію быцця. Без такога заглыблення немагчымы быў бы ніякі прагрэс.

Тыя разважанні першапачаткова маглі набываць нейкі агульнафіласофскі сэнс. Але калі настала пара катаклізмаў сусветнай і грамадзянскай вайны — ідэйныя пошукі накіроўваюцца на вырашэнне ўжо не абстрактных праблем. Іх месца пачынаюць займаць праблемы нацыянальнага быцця і лёсу. Падставу для такіхназіранняў і вывадаў даюць апавяданні перыяду грамадзянскай вайны і аповесць «Дзве душы».

У сувязі з гаворкай пра гэтыя творы хацелася б звярнуць увагу на адну асаблівасць, якая, можа, не адразу кідаецца ў вочы пры знаёмстве з імі. Яна не самая галоўная, не вызначальная, але знамянальная. Пісьменнік у працэсе мастацкага асэнсавання нацыянальнай ідэі пазбягае спрошчаных, аднабаковых, прымітыўна-прамалінейных, але пазбаўленых трывалай глебы вывадаў.

Ні сам аўтар, ні тыя героі, да якіх па волі пісьменніка мы адносімся з сімпатыяй, не лічаць, што яны знаюць усе рэцэпты для выратавання калі не чалавецтва (выратавальнікамі яго абвяшчалі сябе бальшавікі), то свайго народу. Але самае каштоўнае тое, што яны ніколі не пойдуць проці свайго сумлення, не прымуць фальшу ў жыцці, поглядах, паводзінах.

Усёй душою адданы нацыянальнай справе, Максім Гарэцкі тым не менш не прымае неўраўнаважаных паводзін Сухавея (аповесць «Дзве душы»), які ў кожным недастаткова ўсвядомленым беларусе можа бачыць рэнегата і здрадніка. Сам пісьменнік з выразнай дыстанцыяй адносіцца да такіх змагароў за беларушчыну.

Асабліва ўражвае мастацкае выкрыццё нікчэмнай сутнасці бальшавіцкіх дзеячаў мясцовага маштабу і нізавых звенняў. Вобраз колішняга манаха Гаршчка, п'яніцы і лайдака, перарастае ў небывалай сілы мастацкае абагульненне.

«Кто был ничем, тот станет всем». Уся бяда ў тым, што Гаршчок быў «нічым» не толькі ў сацыяльным плане, але і ў маральным.

Пазіраючы на яго, прапаршчык Абдзіраловіч пакутуе ад пытання: «Тэорыя інтэрнацыянала вінавата ў тым, што беларускім народам кіруюць цяпер бальшавіцкія камісары усякіх нацый, апрача беларускай? Ці яна вінавата, што ў нашым знамянітым **Облискомзапе** ёсць армяне, латышы, жыды, палякі, маскоўцы, але няма нас, беларусаў? Што правіцелі маець толькі такі культурных беларусаў, як гэты Гаршчок?»

Творы Максіма Гарэцкага памагаюць нам лепш за найгрунтоўнейшыя навуковыя трактаты зразумець сутнасць палітычных і сацыяльных катаклізмаў той пары. Бо ёсць яшчэ і сёння людзі з высокімі вучонымі ступенямі і званнямі, што ў Кастрычніцкай рэвалюцыі бачаць пачатак найсвятлейшай эры ў лёсе Беларусі.

Уладзімір КАЗБЯРУК.

ПЕРШАЕ ПРАЧЫТАННЕ

НА ПЯТЫМ МЕСЯЦЫ ВАЙНЫ

Аповесць Васіля БЫКАВА «Сцюжа»

«Гарадзілаў памёр на світанні — ціха, неўпрыкмет сканаў у сцюдзёным, прадзьмутым ветрам буданчыку. Азевіч, які сам задрамаў на сконе ночы, нават не заўважыў таго, хоць і адчуваў звечара, што пракурору ўжо не падняцца. Тры апошнія дні той не ўставаў на ногі, палаў у гарачцы, сіпата, дробненька дыхаў і — што асабліва ўразіла Азевіча — перастаў пазнаваць яго. Гэтую ноч звечара незразумела, дзікавата трызніў, вёрз немаведама што пра нейкага (ці нейкую) Кузю, тузаўся, скрыгатаў зубамі, увесь час сцягваючы з сябе шынелак, якім яны накрываліся разам. Азевіч стаміўся за ноч руліцца каля хворага, бясконца атуляць адзежынай яго гарачае цела»...

Так пачынаецца новая аповесць Васіля Быкава «Сцюжа», змешчаная ў першым нумары часопіса «Полымя» за сёлетні год. Пачынаецца, як ці не ўсе яго творы, спакваля, нетаропка, з прадчуваннем таго, што самае галоўнае будзе яшчэ наперадзе. Як і на самой вайне, калі часовы зацішак неабавязкова абяцаў у далейшым заспакаенне, а выпадак, здавалася б, звыклы, для той жа вайны будзённы, цягнуў за сабой шэраг наступных, і падобных на яго і непадобных, бо хто можа сказаць у час ліхалецця, што прынясе з сабой не тое што чарговы дзень, а і гадзіна, мінута.

Праўда, «новая аповесць» у дачыненні да «Сцюжы» можна сказаць з агаворкай. Новая ў тым сэнсе, што твор гэты раней не друкаваўся, чытачу невядомы. На самай жа справе задума ўзнікла даўно, прынамсі, аповесць пісалася ўжо ў 1969 годзе, а завяршалася зусім нядаўна, у 1991-ым, пра што сведчаць і гэтыя дзве даты, што стаяць у канцы: «1969, 1991 гг.». Прычыны сёння вядомыя. У «Сцюжы», хоць асноўнае дзеянне адбываецца ў час Вялікай Айчыннай вайны, паказаны і іншыя падзеі — трыццатых гадоў, калі набіраў абароты махавік сталінскага беззаконня, калі дзякуючы намаганням энкэвэдзістаў на Беларусі з'явіліся нацдэмы, тысячы людзей зніклі бясследна. Гэта ў 1969 годзе адлюстраваць у мастацкім творы было немагчыма: сама разгортвалася дзейнасць вернага ленінца Брэжнева, ад хрушчоўскай адлігі не засталося і следу.

У трыццатыя і вяртаецца даваенны сакратар райкома партыі, а перад гэтым інструктар райкома камсамола, а яшчэ раней — звычайны ездавы ў райвыканкоме Ягор Азевіч. Колішні пракурор раёна, камісар групы, пакінутай райкомам партыі на акупіраванай тэрыторыі, Гарадзілаў «ціха, неўпрыкмет сканаў у сцюдзёным, прадзьмутым ветрам буданчыку», а Азевіч вымушаны пакутліва разбірацца ў сабе сённяшнім і ўчарашнім, каб зразумець, хто ён на гэтай зямлі і дзеля чаго жыве.

Гэтая няпэўнасць узмацняецца яшчэ і ад усведамлення, што з усёй групы ў дваццаць два чалавекі ён застаўся па сутнасці адзін: «Як збіралі групу, тады ўсе здаваліся такія патрыёты, бальшавікі, свае, знаёмыя, без аніякіх сумненняў гатовыя на ўсё — на жыццё і на смерць дзеля перамогі. Але во як прыперла бяда ля Макрынскага балота, калі іх акружылі нямецкія жандары і яны нейкім цудам усё ж прарваліся — братоў Фесякоў не засталося і следу». Браты хоць проста вырашылі перачакаць ліхалецце ў зацішшы, як кажуць, не служыць ні вашым, ні нашым. Аднак жа знайшліся і тыя, хто здрадзіў. Некаторыя загінулі ў першых жа баях.

Васіль Быкаў, паказваючы Азевіча ў гэты момант адзіноцтва і няпэўнасці, як мага пільней прыглядаецца да яго душэўнага стану. Скупа, без эмоцый разбіраецца, чым жыве чалавек. Ды якія яшчэ могуць быць эмоцыі, калі Азевіч — як нацяты нерв. Ранейшая, хоць зыбкая, упэўненасць канчаткова знікла. Складанасць становішча, аднак, не толькі ў тым, што герой твора аддадзены па сутнасці на волю абставін. Бяда і ў іншым. Азевіч, якога і не назавеш палахліўцам, развучыўся дзейнічаць самастойна, яму абавязкова неабходна нейкая падказка і ўказка: «Але, мабыць, ужо не вайсковец і не партызан нават — здаецца, пакуль што з партызанкай не выйшла нічога. Мабыць, трэба дзесь пераседзець, перахавацца, звязацца з вышэйшым кіраўніцтвам, далажыць, як і што адбылося ў іх з такім драматычным зыходам. І хто вінаваты?»

Звязацца з кіраўніцтвам — гэта, канечне, з той самай, даваеннай партыйнай школы Азевіча, дзе кожны, якое б службовае становішча ні займаў, заўсёды памятаў — абавязкова знойдзецца начальнік, які стаіць вышэй за цябе, і ён куды лепей ведае, як і што рабіць. Ты — выканаўца, як выканаўцы і твае падначаленыя. І ў гэтым ланцугу ніколі не рваліся звенні, інакш бы адбылося б нешта неверагоднае, што выходзіла б «за правілы». Цяпер гэта і надарылася. «...куды ён кіруе? І куды кіраваць наогул?» — гэтыя і падобныя ім пытанні, што раз-пораз узнікаюць у героя і вынікаюць з той самай парушанасці звыклага для яго.

Азевіч — на раздарожжы. Аднак не на гэтым: ваяваць ці не ваяваць. «Пераседзець, перахавацца» — гэта на нейкі момант. Раздарожжа іншае: «Цяпер ён ужо баяўся паселішчаў і людзей, ведаў: ад іх трэба быць далей. Але і як быць без людзей?».

У Азевіча, значыцца, былі ўсе падставы «баяцца селішчаў і людзей». І не таму, што хапала ў наваколлі здрайцаў, гатовых данесці немцам. З-за лішняй даверлівасці асобныя таварышы з яго групы якраз і загінулі. Ды і сам Азевіч перад гэтым цудам ўратаваўся ад немінучай смерці. Гаспадар, у якога ён, пахаваўшы Гарадзілава, папрасіўся пераначаваць, ноччу паспяшаўся да немцаў. І ўсё ж не ў здрадніках справа. Вельмі ж ужо Азевіч і іншыя, што цвёрда праводзілі лінію партыі, насалілі людзям, найперш у гады калектывізацыі. Помсты найперш і баіцца, прытым не без падстаў, Азевіч.

Гэтая праблема ў нашай літаратуры дагэтуль, здаецца, не закранaлася. Папярэднікі В. Быкава ў творах аб мінулай вайне размяжоўвалі людзей, як правіла, на два лагеры: чыстыя, сумленныя і — здраднікі, прыстасаванцы. Як жа ў такім разе быць з Вайцяшонкам, з якім да вайны Азевіч разам працаваў і да якога цяпер кіруецца, шукаючы хоць нейкага, няхай і часовага прыстанішча? Ён колішняга сябра сустракае калі не з радасцю, дык па-чалавечы. І выпіць-закусіць дае, і паспавядацца дазваляе.

Больш таго, і сам шчыры, нават болей, чым Азевіч. Калі прыгадалі Вайцяшонкава знаходжанне ў сталінскім лагеры, як з-за пляча разануў: «Выпусцілі? А як выпусцілі? Спаскудзіўшы цела і душу, выпусцілі. Яны ж мяне ў сексоты падпісалі».

Тым не менш, Вайцяшонак не пайшоў насустрач Азевічу. «—Перахавацца? — перапытаў Яўген і ўслухаўся. У пакоі тупалі крокі, гэта часам хадзіў туды-сюды бацька. А ўвогуле скрозь было ціха.—Не, не магу. Даруй, але не магу». Пасля дадаў: «Хлеба, ну там харчоў— гэта калі ласка. Гэта цяпер у нас ёсць. Еш і з сабой дам. А перахаваць — прабач». На развітанне з вуснаў Вайцяшонка прагучала яшчэ, праўда, як бы апраўданне падобных паводзін: «Абы галаву зберагчы!»

Але не ў гэтым жаданні ацалець — адзіная прычына асцярожнасці Яўгена. В. Быкаў не спяшаецца даваць хуткі і нейкі пэўны адказ. Адказам на яго можа быць жыццё самога Азевіча — і даваеннае, і цяперашняе. А калі ні аднаго яго, дык тых, з кім хаўрусаваў і з кім дзейнічаў. Такую ўжо ношу ўзяў на свае плечы — жывы, значыцца, і за сябе і за іншых адказвай.

Адказваць жа трэба за многае. Не ў ізаляваным жа свеце дзейнічала іхняя падпольная група. Што ні рабілі, а водгалас далёка разносіўся. Каб жа пра баявыя справы, а то і пра непатрэбную падазронасць. Не маглі не ведаць у наваколлі і пра забойства старога: «Дзядзька быў з не дужа блізкае вёскі (блізка вёсак там не было наогул), адышоўся з дому, можа, кіламетраў з пяць, тое выклікала падазрэнне — ці не шукае ён іх заместа кабылы? Няпроста было зразумець, як яно было папраўдзе, але дзядзька набрыў на іхнюю стаянку, бачыў іх буданы і нават пазнаў некаторых з іхніх людзей, — як было адпушчаць такога?»

Не адпусцілі, а потым і... расстралялі. Не сказаць, каб пасля гэтага самасуду лёгка дыхалася, «штосьці сталася, абляглося на душу, хоць кожны і стараўся прыдушыць тое пачуццё, не даць яму дужа разрасціся».

Не-не ды і кідае позірк Азевіч назад, у гады свайго юнацтва, камсамольства. Хто ведае, як бы склаўся ягоны лёс. Працаваў бы, магчыма, на зямлі, пабраўся б з любай дзяўчынай. А так падвёз начальства і — пайшло-паехала: «Для Ягора Азевіча пачалося новае, спярша ажно страхавітае жыццё ў раёне. Пакуль што яно абмежавалася клопатам пра Белалобіка (каня. — **А. М.**), ні пра што іншае ён і не думаў».

Яшчэ больш круты паварот адбыўся, калі зблізіўся з актывісткай Палінай Пташкінай. Тая, хоць і маладая, аказалася жорсткай ва ўсім, што тычылася пытанняў класавай барацьбы. Гэта пад яе ўплывам Азевіч напісаў данос на свайго непасрэднага начальніка Зарубу. Быў заўважаны, паехаў на вучобу ў Мінск, каб стаць сакратарам камсамольскай ячэйкі на лесапільні. Сістэма лёгка брала ў сябе Ягора — жыццёва нявопытнага, але, як і большасць тагачасных юнакоў і дзяўчат, апантанага рэвалюцыйнай ідэяй. Не сказаць, каб ён не супраціўляўся, але супраць беззаконня, насілля нічога зрабіць не мог. І, прызнацца, не заўсёды мог адрозніць, дзе праўда, а дзе дэмагогія.

Уражваюць старонкі, дзе расказваецца, як Азевіч, тымчасовы сакратар камсамольскай ячэйкі, сутыкнуўся на лесапільні з «нацдэмам» Дарошкам, якога накіравалі туды на перавыхаванне. Менавіта Дарошка ў многім прымусіў яго па-новаму глянуць на свет і людзей, а часам і пазбаўляцца рэвалюцыйнага максімалізму. То былі ўрокі, якіх Азевічу так не хапала. Дарошка не баючыся рэзаў праўду-матку ў вочы. Калі Ягор загаварыў «пра складанасці класавай барацьбы, у якой, вядома ж, не мінуць ахвяр», Дарошка адказаў проста: «Ат, якая там барацьба! Проста дурнота наступае».

Той жа Дарошка па-свойму паставіўся і да вучобы Азевіча ў Мінску: «Чым такая навука, лепш абсалютнае невуцтва. У цёмных людзей адсутнасць ведаў замяняецца здаровым сэнсам». І растлумачыў, чым патрыёт ад нацыяналіста адрозніваецца: «А тым, што патрыёт любіць сваё, а нацыяналіст болей ненавідзіць чужое». Нарэшце, Дарошка пазнаёміў Ягора з паэмай «Новая зямля» Якуба Коласа.

Можа, ўратаваў Азевіч пасля гэтага Дарошку? Хацеў было папярэдзіць, што над ім навісла новая небяспека, калі галоўны энкэвэдзіст раёна Міла-ван запатрабаваў пра ўсё напісаць. Хацеў ды не асмеліўся: «Чужая воля правіла свой д'ябальскі баль на людскіх касцях, і што на тым балі залежала асабіста ад Ягора Азевіча? Дужа мала, калі не сказаць нічога. Ён жыў па чужым сумленні, па чужых звычаях, чужых законах. Жыццё і людзі распараджаліся ім, як хацелі. І як было ў тых умовах зрабіць што інакш? Або зусім не зрабіць нічога?.. Яго б за некалькі дзён сцерлі на парахню».

Страшнае, аднак, не толькі ў гэтым. Куды жудасней, што і сам Азевіч паступова звыкся з падобным існаваннем. Больш за тое, «быў дужа незадаволены сабой, асабліва як стаў партыйцам, бо не выпрацаваў ён у характары бальшавіцкай цвёрдасці, патрэбнай бязлітаснасці да тых, хто замінаў, не хацеў рабіць, як загадвалі». Сістэма фарміравала Азевіча, рабіла з іх маўклівых выканаўцаў. Аднак Азевіч зрэдчасу праціўіўся яе насіллю, іншыя і на тое не асмельваліся.

Прасвятленне настала, але — позна! Тыя колькі дзён, калі ён адзін блукаў ад вёскі да вёскі, шукаючы хоць якога часовага прыстанішча, калі трызніў, падабраны чулай вясковай жанчынай, сталі пераацэнкай яго мінулага. Азевіч выслабаняўся з путаў пакорлівасці. Азевіч нарэшце стаў самастойна думаць.

Нялёгка гэта давалася: але і не думаць ужо не мог. Не меў на тое права, бо ведаў: з усіх гэтых варункаў мусіць выйсці іншым чалавекам. Каб глядзець людзям у вочы. Тым самым людзям, якіх перад вайной крыўдзіў. Няхай і не наўмысна, а толькі выконваючы ўказанні, дырэктывы, тэзісы... І чым болей шукаў адказу на пытанні, што сыпаліся лавінай, тым цяжэй і самотней было на душы: «Дужа апрыклым было яму тое перабіранне жыцця, ягоныя пра жыццё думкі, радасці з якіх было так мала. Адны расчараванні і боль. А цяпер дык яшчэ і новы вялікі боль — вайна».

А далей — болей: «Што трэба змагацца з захопнікамі — у тым ён не адчуваў сумлеву. Калі яны захопяць, панішчаць, разапнуць на крыжы народ — не будзе нічога. Ні мінулага, ні сучаснага, ні будучыні. Бо яны — звяры. Значыць, змагацца за будучыню. Але ж, мусіць, і за мінулае?... Ці не пяройдзе тое агіднае мінулае і ў будучыню таксама? Мабыць, пяройдзе... Тое самае, што пераж ыта з такім болем і вялікаю крыўдай. Але ж гэта жахліва? Во становішча, каб яно згарэла. І выбару ніякага».

Жыццёвае кола Ягора Азевіча то прыцішвае свой бег, то прыспешвае яго, але яму не выбавіцца з прывычных абаротаў. Якім ён быў, такім і застаецца. Але ж, не забудзем, што ён быў яшчэ і сынам свайго народа, грамадзянінам сваёй краіны: «Першы заход няўдалы, трэба пачынаць другі. Бо такі, відаць, яго лёс. Ягоны лёс. Ды і народны таксама. Што ж яшчэ застаецца? Да скону біцца за савецкую ўладу. Іншай жа няма».

Радзіму не выбіраюць, яе прымаюць такой, якой яна ёсць. Прынамсі, людзі, падобныя Ягору Азевічу. Асабістае адступае перад болем агульным, перад абавязкамі. У Азевіча — свая праўда, свая яна і ў Вайцяшонка. Іншая справа, што пра гэтую, другую праўду яшчэ раней літаратура не мела права гаварыць, а калі і гаварыла, дык мімаходзь, з аглядкаю, у адмоўным плане. Хаця — не ўсе яе творцы. В. Быкаў — пісаў. А што напісанае знаходзілася ў запасніках, не яго віна.

Як быццам усе кропкі ў аповесці расстаўлены. Сама час і развітацца з галоўным героем: «З наганам напагатове ён памалу патупаў да ўзлесся, штораз азіраючыся. Ззаду за ім, не падбягаючы блізка, то бег, то прыпыняўся Ваўкалака. Чагосьці чакаў ад чалавека...»

Чаму ж, у такім разе, гэта развітанне для мяне, чытача, доўжыцца і доўжыцца, чаму позірк запыняецца на апошнім сказе ў творы: «Чагосьці чакаў ад чалавека...» Бо — ішоў пяты месяц вайны. Усяго толькі пяты месяц. Колькі яшчэ выпрабаванняў чакала наперадзе Ягора Азевіча, увесь наш народ.

Ішоў пяты месяц вайны. Пра яго і пра тое, што папярэднічала гэтаму, — новая аповесць В. Быкава. Як заўсёды, нечаканая, непрадказальная, таленавітая.

Алесь МАРЦІНОВІЧ.

Віктар ШНІП

ЦЕНЬ КНЯЗЁЎНЫ

Як толькі вечар ахіне зямлю
І замігцяць у чорным небе зоры,
Князёўны цень, прачнуўшыся, гаворыць
У чорным замку: «Я цябе люблю...»
Каго ён любіць — слоў не зразумець.
Баімся ценю, ён жа нас баіцца.
І ў хмарах шэрых спеюць бліскавіцы,
Пакуль агню ля абразоў гарэць
У змрочнай, як магільны свет, цямніцы.
І ходзіць цень ля знішчаных капліц,
І князя, і свой цяжкі крыж шукае,
І кветкі патаптаныя збірае,
І следам вецер, як слуга, ляціць...
Нікога і нішто — не ўратаваць,
Бо тлен над гэтым светам уладарыць.
Плывуць над намі, нібы вечнасць, хмары
І сеецца магільная трава.
А цень князёўны ходзіць давідна
І рэха многа раз «люблю» паўторыць,
Пакуль гараць, нібыта свечкі, зоры,
Пакуль у замку вечнасць і вясна.

●

Пасля галоднага блукання
Сярод вяселля і журботы,
За ўсе пакуты і чаканні
Табе ахвота ўзнагароды.

І час ад часу на ікону
Глядзіш з надзеяю і верай.
Табе ўжо мроіцца карона
У цішыні, як попел, шэрай.

Але знікае хутка мроя
І навакол — адна пустэча.
І ты апрануты ў старое
Стаіш, як дым, ля тонкіх свечак.

І час ад часу на ікону
Глядзіш з надзеяй і пакутай:
— Калі не царскую карону,
Дык хоць бы золата паўпуда...

Але цябе ніхто не чуе
Сярод вяселля і журботы,
І што каму, што хтось сумуе
І божай хоча ўзнагароды.

●

Седзячы ў кватэры, мы святкуем свята,
П'ем віно, спрачаемся пра новы быт.
Нудны дождж на шыбах нам малюе
краты,
Намывае думкі пра глухі нябыт.

Толькі не баімся мы ў жыцці нічога,
Набаяліся мы ўсякай свалаты
І часцей усё гаворым мы пра Бога,
І глядзім на купал Храма залаты.

Ну а дождж шуміць, шуміць і не сціхае,
Як і мы шумім, напіўшыся віна.
Нас сусед, шумлівых, злосна праклінае,
Кажучы: «Патрэбна на такіх вайна!»

Але мы святкуем, бо сягоння свята.
Нам няхай даруюць людзі гэты шум.
Нудны дождж на шыбах нам малюе
краты —
Гэта наш адвечны і пракляты сум.

●

Няўжо ўсё вечнае — спадман!
І божы Храм і тлуму пыл!
Над лугам сцелецца туман,
Плыве самотна ў небасхіл.

Пад ветрам хіліцца трава.
Мы будзем стоптанай травой.
Ля Храма лётае сава
Людскою грэшнаю душой.

Спакойна на саву гляджу,
А навакол, як смерць, туман.
І веру ў Бога і ў душу,
Бо ўсё астатняе — спадман.

«Няўжо спадман!» — крычыць жыццё.
Ды я маўчу, нібы нямы...
Ля Храма вечна ў нас смяццё,
І вельмі чыста ля турмы.

●

Яшчэ будуць высокія мяккія травы,
У якіх мы з табою заблудзімся ў ночы.
Будзе чорная ноч, нібы чорная кава,
І яе да світання мы выпіць захочам.

А пакуль што дажджы нам грукочуць
у вокны
І зрываюць лісцё, нібы маскі старыя,
З дрэў прыціхлых, і вецер, нібыта
шалёны,
У трубу вадасцёчную весела вые.

Пройдзе час, і дажджы зноў аціхнуць
памалу,
У калюгах патонуць далёкія зоры.
Як нам радасці часта з табой не хапала,
Як мы рэдка з табой пра самоту
гаворым!

Ты глядзіш у вакно, як у вечнасць
нямую.

Алег ЖДАН

ПРАВІНЦЫЙНЫЯ АПАВЯДАННІ

У мінулым годзе, калі былі надрукаваны мае правінцыйныя апавяданні («Новый мир», № 10, «Впотьмах»), мне пазваніла па тэлефоне вядомая беларуская пісьменніца і запыталася «Чаму не на беларускай мове? Гэты матэрыял патрабуе менавіта мовы!»

Не лёгка адказаць на такое пытанне. Мо з-за недахопу лексікі, мо—мужнасці... Заўважу, аднак, што ніхто так не адчувае шчырасць беларускага слова, як рускамоўныя пісьменнікі на Беларусі. Не, я не збіраюся мяняць мову. Гэта не проста, як, прыкладна, не проста памяняць веру.

Але ж—дазвольце паспрабаваць.

АЎТАР.

На востраве

У гэтым утульным маленькім горадзе Трышка Трэзаў пражыў усё жыццё, і ніхто не здагадваўся, што, як кажуць, без клёпкі ў галаве, так і памёр бы калісьці, як усе добрыя людзі, калі б не...

Год за дзесяць да пачатку «перабудовы» гарадская ўлада ў згодзе з патрабаваннямі часу вырашыла надаць вуліцам цывілізаваны выгляд — зрабіла «адсыпку» дарог. У выніку хатка Трэзава, якая стаяла на рагу дзвюх вуліц, апынулася ўнізе. А вясною, у часе паводкі, — у вадзе, так што і да печы не дацягнуцца, акрамя як у гумавых ботах.

Трэзаў не пакрыўдзіўся: здараюцца памылкі. Паправіць не цяжка: трэба пракласці цераз дарогу бетанаваную трубу, каб забяспечыць звычайны адток вады.

Меркаванні ягоныя гарадской уладзе ўявіліся слушнымі: трэба.

Аднак ці то забыліся аб меркаваннях, ці трубу прыдбаць не здолелі, але й наступнай вясною хату затапіла. Некалькі дзён жыў Трэзаў, як на востраве: мачыўся без сораму з парогу, а хлеб і батон сябрукі перасылалі яму, карыстаючы спадарожны ветрык, у тазе. Прапанавалі нават бутэльку «Лучыстага», калі ён у сваю чаргу — рубель дваццаць, але ж Трэзаў адмовіўся — не цікава піць аднаму. Няма з кім пагаварыць, акрамя як з катом, а старая тры гады як памерла. А калі б і жыла, — ці з ёй пагаворыш? Як убачыць бутэльку, адразу за качаргу. Аднак пра качаргу — іншым разам.

На пяты дзень ягонага кукавання ўлада прыслала машыну-цыстэрну для ачысткі адхожых месцаў.

— Ох ты мне насмуродзіш!—закрычаў Трышка ў акно.

— А гэта што плавае? — рэзонна спытаў шафёр.

І Трышка схаваўся. Шафёр апусціў з беражка трубу-рукаў, адпампаваў вады пальцы са два. Зрабіў яшчэ рэйс і знік: усім трэба памагчы, не адзін Трышка прагна пазірае на сваю скасабочаную прыбіральню. Жыццёвыя запатрабаванні — найперш за ўсё.

Меркаванні шафёраў — заўсёды адгалоссе меркаванняў улады. А яно ўнікала глыбей: згаладалы чалавек можа ўсміхнуцца, а вось калі аб'есца — не. Якія ўсмешкі, калі чалавек ірвецца ў прыбіральню? Кіруецца адтуль — рот да вушэй. А калі чалавек на востраве ўсміхаецца, тады і ёй, уладзе, на мацерыку весялей.

Урэшце вада апала, і зноў пайшоў Трэзаў у райдом. Сустрэлі яго з павагай і шанаваннем, як заслужыў. А — заслужыў: не вірлавочыўся са свайго вострава, не кідаўся брыдкімі словамі, не пагражаў куды-небудзь сігналізаваць. Так, згадзіліся аднадушна, трэба трубу. Будзем шукаць. Руку паціснулі за вытрымку, з пашанай праводзілі да дзвярэй.

Добраўпарадкаванне горада тым часам працягвалася.

Пасля трэцяй вясновай паводкі (увосень лацвей: пад падлогаю хлюпала, а наверх не выходзіла) на «адсыпаную» дарогу паклалі асфальт, і зразумеў Трэзаў, што цяпера яму кожную вясну кукаваць.

Гэтым разам, кіруючыся ў райдом, збіраўся сварыцца, ужываць усялякія словы і выказервацца, аднак — не далі. Дык што там асфальт! — усклікнулі. — Рашым вапрос!

Пасля чацвёртага разводдзя Трэзаў уцяміў: трэба ехаць. І не ў Магілёў ці ў Мінск, а адразу ў Маскву.

І паехаў, пакінуўшы кату ежы на два дні.

Ведаў, куды належыць звяртацца, каб атрымаць пэўны і станоўчы адказ.

Беларускі вакзал яму спадабаўся: зялёны. Упадабаўся і Крэмль: чырвоны. Але ж як прабіцца да запаветнай будыніны пад дзяржаўным сцягам, які столькі разоў бачыў па тэлевізары і на здымках?

Малады і прыгожы міліцыянер выслухаў яго ўважліва, аднак з уваходу не саступіў: не туды, маўляў, ты, бацька, кіруеш, табе, мусіць, патрэбна ў прыёмную. А прыёмная — ля бібліятэкі імя Леніна. Прама, потым улева, затым... Можна на метро супыначак, можна на тралейбусе. Калі на метро, то прама, калі на тралейбусе, то...

Трэзаў слухаў яго таксама ўважліва, галавой ківаў кемліва, аднак парадамі ягонымі не пакарыстаўся, бо меркаваў так: чым далей ад Крамля, тым меней справядлівасці і надзеі. Там у прыёмнай таксама дадуць параду, і калі да кожнай парады прыслухоўвацца, можна пакрысе вярнуцца ў свой раён, у райдом.

Яшчэ Трэзаў ведаў, што ў любой агароджы ёсць дзірка. Пайшоў вакол чырвонай сцяны. Доўга крочыў, крочыў і дзіваваўся — моц і прыгажосць. Дзіркі, аднак, не знайшоў. Відаць, — адзіная ў свеце агароджа.

Што ж рабіць?

І тут яму цюкнула: вакол Крамля павінны кватаравацць і іншыя важныя ўстановы—пракуроры, рэдакцыі. Пахадзіўшы па наваколлі, ён задраў галаву ля вялізнага, дзяржаўнага выгляду будынка і — ёкнула сэрца: ГОСПЛАН!.. Ламануў да дзвярэй, як на рэйхстаг у сорак пятым.

А праз хвіліну з той жа хуткасцю вылецеў.

Што ж гэта такое? Дзе шукаць справядлівасці?

Дзень між тым заканчваўся, ужо добра звечарэла.

Адгараваўшы ночку на Беларускім вакзале, раніцай Трэзаў заўважыў пакінутую кімсьці фанерку пасылачнай скрынкі і адразу ўцяміў, што павінен зрабіць.

Прыдбаў у кіёску хімічны аловак і на чыстым баку фанеркі буйнымі літарамі намаляваў:

ХТО ЖЫРУЕ, А ХТО ГАРУЕ

— і з гэтаю фанеркай зноўку накіраваўся на Красную плошчу.

Спыніўся насупраць Маўзалея, кінуў вокам на дзяржаўны сцяг і — руку з фанеркай уверх, як кальцо з гранаты сарваў.

Натоўп вакол Трэзава збіўся ў адно імгненне. Хто рагатаў, хто лаяўся: выжыў дзед з розуму. Ні тым, ні гэтым Трэзаў не адказваў: здзервянеў са сваёю фанераю, як вартавыя ля ўваходу ў Маўзалей.

З'явілася міліцыя. Перш-наперш адабралі фанерку, затым узялі пад рукі з абодвух бакоў. Трэзаў не супраціўляўся: менавіта гэта і патрэбна было яму. Тым больш, што рукі за спіну не заломвалі і пад мікіткі не таўклі па дарозе.

У аддзяленні, аднак, далі ўсё ж такі адзін раз па шыі і адзін, улічыўшы ўзрост, па спіне. Занатавалі адрас, прычыну прыезду і — выкінулі з Масквы.

Апынуўшыся ў сваім утульным гарадку, Трэзаў пачаў чакаць. Месяц, лічы, пасмейваўся без дай прычыны, што ні дзень прагульваўся міма райдома: вось-вось паклічуць. Аднак не клікалі... Асфальту між тым паклалі яшчэ слой.

Тут і пачалася перабудова. Эге, скеміў Трэзаў: наш час!

І зноў адбыў у Маскву.

Набыўшы вопыт, ні да Крамля, ні да Госплана прадзірацца не стаў, адразу — да Маўзалея. А што тычыцца фанеркі, дык яна была загадзя прыгатаваная — новенькая, як з фабрыкі, тэкст чырвонымі літарамі з абодвух бакоў. Калі наблізалася міліцыя, Трышка ўжо ўсміхаўся, а малады капітан, які складаў пратакол у той раз, таксама ўзрадаваўся: «Няўжо ты, дзед?» На гэты раз ні па спіне, ні па шыі не далі, наадварот, усе смяяліся, рагаталі, быццам надышло свята, адвезлі на вакзал на сваёй мяккай машыне, купілі білет за казённыя грошы, абяцалі пратакол заўтра ж, куды патрэбна, пераслаць. Нават фанерку не адабралі: «Спатрэбіцца ў гаспадарцы, дзед...»

Аднак не прыйшла паперчына з Масквы і гэтым разам.

Дарога між тым усё павышалася, пашыралася, хата апускалася ніжэй...

Надышло свята Кастрычніка — першае з пачатку перабудовы. Святкаваўся Кастрычнік звычайна так: каля райдома будавалі трыбуну з дошак, на яе ўзлазілі ўсе, у каго мелася якая-ніякая раённая пасада — чалавек трыццаць-сорак, і стаялі, затойваючы дыханне: дошкі — дваццаткі, прагінаюцца пад нагамі, як бы не грымнуцца на вачах ў працоўных. Сакратар чытаў даклад, прыводзіў працэнты і прозвішчы, а народ выказерваўся, разявіўшы рот: грымнуцца альбо не?.. Быў такі выпадак пасля вайны — не хапіла цвікоў, сыпаліся, як гарох, ваенком з рэвальвера паліў, уздумаўшы, што дыверсія, а затым год шукалі злачынцаў. Чутка пайшла, што падпілілі ноччу трыбуну, хацелі скінуць у раёне савецкую ўладу, даць сігнал на выступленне суседняму Крычаўскаму раёну, а там і Мінску, Маскве. Болей усіх дасталося сакратару — таўсты быў, першым пайшоў пікіраваць, а на яго — усе. Ізноў жа, ваенком страляў, седзячы на яго спіне: лічыў, што аднаго дыверсанта ўжо злавіў. І сапраўды, мяккім месцам угору сакратар выглядаў як вораг, хаця па твары — свой, наш. Калі аб здарэнні стала вядома ў вобласці, там таксама здзіўляліся: з аднаго боку наш, а з другога... Як жа гэта раней не заўважалі? Але ж хто мог здагадацца паглядзець на сакратара з гэнага боку?.. Потым ён разам з ваенкомам дапрацоўваў да пенсіі ў калгасе. І за тое дзякуй. Калгас, калі параўнаць з чымсьці, — дом адпачынку, курорт.

Пасля даклада духавы аркестр граў маршы, працоўныя і кантора валам валілі міма трыбуны, школьнікі крычалі «ўра». Першымі на ганаровы праход запускалі тых працоўных, каторыя лепей выканалі план за дзесяць месяцаў года. Тым разам вызначыліся льнозаводцы, іх і пусцілі.

Вось тут і здарылася нечаканае.

Як толькі калона льнозаводцаў рушыла ўперад, узмахнуўшы сцягамі і сцяжкамі, наперад яе з натоўпу выскачыў Трэзаў.

— Хто жыруе, а хто гаруе! — загаласіў і высока ўзняў фанерку на палачцы.

Аднак мо таму, што граў акрестр, мо з-за рогату на плошчы — яго не пачулі. І прачытаць тое, што на фанерцы, таксама не прачыталі. Даўно ўжо людзі нічога не чыталі з таго, што напісана чырвоным па белым альбо белым па чырво-

Што ты бачыш, скажы, за дажджлівай смугою!
Ты гаворыш: шкада мне пчалу залатую,
Што украдзена з ружы вадой дажджавою...

Яшчэ будуць высокія цёплыя травы,
Яшчэ будзе пчала па-над кветкамі віцца.
І пайду я па горадзе ў пошуках стравы,
Ты ў царкву — за здароўе дачушкі маліцца.

●

...Гэта зноў ляціць самота да мяне
Жоўтым матылём над жоўтаю травой.
Як матыль — агонь, яна не абміне
Мой няўтульны, мой пракураны пакой.

Як праз неба, я гляджу праз шыбу ў свет,
Дзе рукой махнулі на мяне даўно.
Праўда, часам чую: «Тут жыве паэт...
У яго былі мы і пілі віно...»

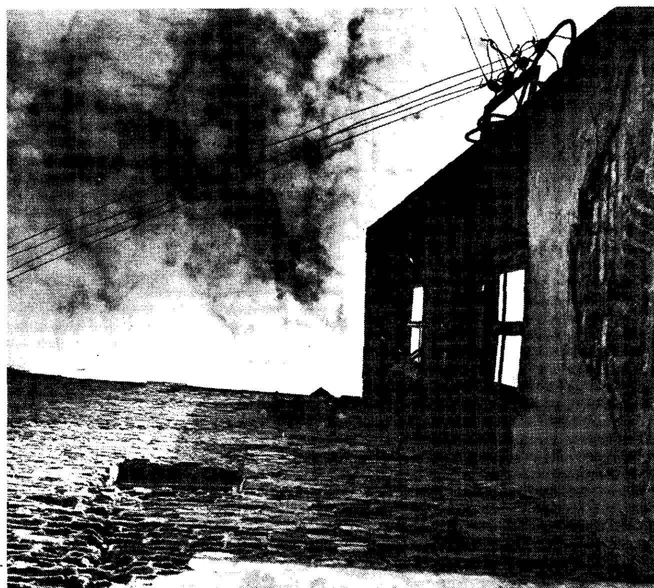
А матыль ляціць — мой госць і вораг мой.
Не прагнаць яго і не забіць нічым.
І смяецца страшна Нехта за сцяной,
І жыццё такое, як над свечкай дым.

●

Зноў на вуліцах ціха і сумна,
Нам абрыдла змагацца, шумець.
Зноў у барах насмечана, тлумна
І душа зноў жадае ляцець
У нязведаны свет, пад аблокі.
Ёй зноў хочацца цішы, святла.
Ды ўсё добрае вельмі далёка...
Як далёка ты, воля, была!
Ці сапраўдная ты? Невядома...
Няўжо воля у барах жыве!
І не хочацца верыць нікому,
Як і сонцу, што ў небе плыве,
Бо навокал так змрочна, бы ў склепе...
На Айчыну праз пляшкі глядзім
І гаворым аб солі і хлебе
І плывём над Айчынай, як дым.
А на вуліцах ціха і сумна.
Толькі ў барах гуляюць, шумяць.
І так многа у барах разумных,
Што няма каго к чорту пасланць.

●

Сярод вялікіх, чорных валуноў
Шарэе мокры попел ад кастроў.
Сядзіць, як пан, груган на валуне,
Глядзіць варожа, чорны, на мяне.
І мне яго павек не зразумець.
Мне па зямлі ісці, яму ляцець,
І мне ля гэтых чорных валуноў
Ніколі не сустрэць былых сяброў,
Што адляцелі ў невядомы свет,
Як горкі дым, што слаўся па траве...
Мне болей не раскласці тут касцёр,
Я ўжо не той. Я той — даўно памёр.

Фота А. МАЦЮША.

ным. І сапраўды, навошта? Што там, хоць на фанерцы, хоць на пяціметровай прасціне можа быць такое напісана, каб прачытаў — здзівіўся?.. Во пасмяяцца, калі ўсе смяюцца,—з прыемнасцю.

Рогат панаваў на плошчы.

Дахаты Трэзаў вярнуўся прыціхлы і азадачаны: рыхтаваўся ён ніяк не да рогату, а да чагосьці сур'ёзнага. Ну, не тое, каб сухароў насушыў, але ж добра паснедаў перад выхадам і пераапрануўся ў чыстае. Хату зачыніў на два замкі, кату ежы пакінуў. Не намнога, а на пятнаццаць сутак цвёрда разлічваў.

Аціх.

Аднак на майскія святы вырашыў яшчэ раз паспрабаваць. Паднавіў тэкст: паставіў у канцы клічнік.

Нешта нязвыклае падалося яму ў калонах працоўных. Трыбуна, сцягі, гумавыя паветраныя шарыкі — усё як мае быць, але ж чагосьці не хапала. Чаго?.. І зразумеў: калі тым разам працоўныя неслі партрэты Гарбачова з Рыжковым, а школа глуханямых і гарадское ВТВ таксама і членаў палітбюро, то цяпер нікога не неслі.

І зноў засмяяліся людзі, калі пайшоў Трэзаў уперадзе ўсіх калон. З'ехаў дзед з панталыку, вырашылі, так і будзе першым, пакуль не памрэ.

Ён нават паварочваў сваю фанерку— адзін раз да ўлады, другі — да людзей. Ізноў галасіў: «Хто жыруе...» — аднак рогат панаваў такі, што ніхто яго не пачуў. А хто пачуў — не зразумеў. А хто зразумеў... Што зробіш? Так і ёсць. Было і будзе.

Пасля дэманстрацыі Трэзаў закінуў фанерку ў хлеў. Там яна і пакрываецца пылам каторы год.

У Маскву болей не ездзіць, ні на якія мітынгі не зважае.

Цяпер ён любіць успомніць мінулае, распавядаць жадаючым, як стаяў ля Крамля, як міліцыя набыла для яго зваротны білет.

Вось і ўся гісторыя.

Ага, ледзь не забыў! Калі набліжаліся выбары ў Вярхоўны Савет, Трэзаў вельмі ўважліва вывучаў праграмы абодвух кандытатаў ад іх раёна. Адзін кандыдат быў вялікі начальнік, другі — таксама не малы. Адна праграма яму ўпадабалася, другая — не. Ужо за тыдзень да выбараў ведаў, за каго належыць галасаваць. А зайшоў у кабінку і пачаў сумнявацца. Праўда, нядоўга. Выкрасліў аднаго, пачухаў патыліцу і — другога. І адразу адчуў, што правільна выканаў свой грамадзянскі абавязак.

І яшчэ. Трэзаў не рыбак, аднак боты сабе рыбацкія набыў. Аніякае разводдзе цяпер не палохае яго. Старой няма, а кот можа і на даху пасядзець тыдзень-другі.

Пастка

На пятым годзе перабудовы ў горадзе, як ніколі раней, развяліся пацукі. Няспешна перабягалі па вуліцах з хлява ў хлеў, са скляпка ў скляпок, варушыліся на звалках, у зімовыя маразы цэлымі вывадкамі ўсаджваліся на свіней грэцца і не спяшаліся ў цёмныя куткі, нават калі з'яўлялася гаспадыня.

Тады і ўспомніў Сцяпан Пахомчык пра ржавую даваенную пастку, якую закінуў некалі на гару хаты. Адшукаў, адмыў газай, змазаў салідолам. Пастка — ваўчыная, напалам разносіла пацукоў, за тыдзень пазбавіўся нечысці. Апусціў яе у скляпок — у ім таксама шамацеў вывадак, злосна пазглядаючы са сцен, паліц, калі Пахомчык адчыняў дзверы.

Аднак гаворка не пра пацуковае нашэсце, а пра эпідэмію крадзяжу. А сувязь пакуль толькі такая, што злодзеяў на пятым годзе таксама развялося, як пацукоў, і гэтак жа бессаромна нахабнічалі ў горадзе. Нават удзень нельга было пакінуць без прыгляду на сваім двары ні вілы, ні граблі, а ўжо з вечара да раніцы пацукі ў чалавечым абліччы шчыравалі як ім хацелася і на гарышчах, і па скляпках. Пайшла чутка, што ў горадзе дзейнічае банда, і людзі спадзяваліся — вось-вось пападзецца. Але калі **яны** абрабавалі скляпок начальніка міліцыі, усе зразумелі — канец свету, спадзявацца можна толькі на сябе. Тыя старыя, якія жылі без маладых, панеслі са скляпкоў і кладовак у хаты найдаражэйшае: варэнне, прыгатаванае для ўнукаў, кампоты, баначкі згушчанага малака.. Хавалі пад ложкі, аднак усё роўна прыслухоўваліся, выглядалі ў вокны і амаль што не спалі па начах. Таксама і Пахомчык напхаў пад ложак салёных гуркоў — адзінае, што назапашваў сабе на зіму пасля смерці старой, і цяпер ляжаў, пасмейваючыся, уяўляючы, які хрэн з маслам **яны** знойдуць, калі забяруцца да яго.

У той дзень, калі апусціў пастку ў скляпок, падалося яму, што нехта мякка прайшоў міма вакна сярод ночы. Не хацелася падымацца, апранацца, але ж — трэба праверыць. Час і пастку аглядзець — разарве вывадак таго, каторы папаўся, пачуўшы кроў, разнясе па кутках.

Накінуў на плечы кажушок, узяў сякеру, прыгатаваную загадзя, пакрочыў у поцемкі. І толькі было прыгатаваўся памачыцца на волі, як у скляпку пачуўся ўдар і стогн. Дзверы скляпка былі адчынены. Уключыў ліхтарык, што ўвосень яшчэ падарыў унук, кінуўся з сякерай ўніз.

Усё, што хочаш, мог спадзявацца ўбачыць Сцяпан, аднак не тое, што ўбачыў — злодзеем быў сусед, Міхась Чалы. Чалавек, з якім трыццаць гадоў жыў побач, па суботах з каторым хадзіў у лазню, а затым чэсна дзяліў чацвярцінку.

Тлумачыў сваё з'яўленне ў чужым скляпку Міхась Чалы доўга. Прычына нібыта была ў тым, што ўкралі ў яго бутлю на трыццаць літраў, у якой ён штогод цісну яблычнае віно. І ён, Чалы, западозрыў у злачынстве Сцяпана: хто яшчэ мог ведаць, дзе захоўваецца і з чым? А западозрыўшы, вырашыў праверыць самастойна. Не заяўляць жа ў міліцыю? Гэта можна і чалавека зняславіць, і самому зняславіцца. Ломам выцягнуў прабой...

Што было рабіць Сцяпану пасля такой споведзі? Здаць у міліцыю з пасткаю на назе? Аднак крадзяжу ў горадзе многа — усё павесяць на Чалага, упякуць на старасці гадкоў на пяць. Як потым сустракацца з ягонай жонкаю, дзецьмі, унукамі?

Вырашыў даравацць, адпусціць.

Падазрэнне, аднак, захавалася. Справа ў тым, што летась у яго знеслі са двара касу «сямёрук», дзедаву яшчэ — лёгенькую, спружыністую, лязо, як агонь. Надта шкадаваў і перажываў страту. А тут успомніў, як аднойчы бег Чалы, убачыўшы яго, з агарода ў прыбіральню з касой у руцэ і сядзеў там, пакуль Сцяпану не надакучыла чакаць. І чым болей думаў пра гэта, тым больш пераконваўся — ён.

Распаліўшы сябе ўспамінамі, Сцяпан вырашыў — трэба праверыць. Але ж — як? А гэтаксама, як правяраў Чалы, ноччу. Маральнае права на вобыск адчуваў. Чужога не збіраўся браць.

Аднак дзе Чалы мог хаваць чужую касу? Ужо ж ясна, не на вачах, не ў кладоўцы і не ў хляве, а як-небудзь хітрэй. Ці не на гарышчы хаты? Чаму, калі запытацца, дзверцы на гарышча трымае пад замком? Што ўжо там гэткае каштоўнае?

Мярзотнае падазрэнне не давало спакою, і праз месяц пасля таго, як злавіў Чалага ў скляпку, Сцяпан рызыкнуў.

Усё спачатку атрымлівалася добра. Папершае, снегу яшчэ не было, па-другое, падмарозіла — не застанецца слядоў. Прынамсі, сляды не надта турбавалі. Калі знойдзе касу, скажа ў твар: «Злодзей ты, Міхаська», — а калі не знойдзе: «Даруй, сумленны ты чалавек». Прыгатаваў лесвіцу, ліхтарык, лёгенькі ломік. Дачакаўся трэцяй гадзіны ночы, калі Чалы мусіць дрыхнуць, як стары шашок, і, моцна хвалюючыся, прыткнуў лесвіцу да сцяны. Прабой вылез з асады, як з масла...

Чаго толькі ні было на гарышчы ў Чалага! Стары хамут, хаця апошні ягоны конь здох год трыццаць таму, дзіцячая каляска без двух колаў, недаробленая аконная рама, старадаўняе мяккае крэсла з аголенымі спружынамі, груваскі куфар, кола ад калоўрота, вязанкі бярозавых венікаў, сядзенне ад матацыкла і пыл, пыл... А калі ўбачыў старую лапату і вілы без навільніка, адчуў, што зараз знойдзе і сваю касу. Зразумела, Чалы мог памяняць і кассё, і кліны, і «баньку», але ж лязо не зменіш і яго, са шчарбінкаю, пазнае ён з першага погляду.

Пачаў даследаванне з таго кута, дзе ўзвышаліся ржавыя вёдры і ляжалі парожнія бутэлькі. Галоўнае — не бразгануць, не паваліцца ў поцемках, не ўдарыцца галавой у крокву, не...

Цяжка сказаць, колькі часу правёў Сцяпан на гары, аднак ужо добра заміргцела, калі дапоўз да груваскага куфра — апошняга прытулку падазрэння і месца надзеі. Падняў вечка — убачыў дзіцячыя цацкі і з палёгкаю апусціў яго. Адчуў, што стаміўся, бы дровы вазіў, а яшчэ адчуў радасць, што сусед — сумленны чалавек.

Калі вылез на лесвіцу, падалося, што нехта стаіць унізе. Прыглядзеўся — так і ёсць.

Міхаська чакаў яго з сякерай ў руцэ.

Трэба заўважыць, што Міхась, калі сядзелі за сталом, чэсна дзелячы бутэльку «Агдама», паверыў яму хутчэй, чым ён. Сцяпан нават пазайздросціў яго даверлівасці: харошы чалавек заўжды дасць веры лягчэй, чым дрэнны. Аднак, чаго імчаўся з касою ў прыбіральню? Цікава было б паглядзець пад ложак...

Сядзелі і гаварылі доўга. Было што абмеркаваць: у тую ноч **яны** абчысцілі яшчэ два скляпкі — раённага пракурора і суддзі.

З ПАЭТЫЧНАЙ ПОШТЫ

Ксенія КАРНЕЙЧЫК

МАЯ ВОСЕНЬ

Адгаманіла ручайком маленства,
І маладосць півоняй адцвіла.
І старасць ужо чэпіцца ў суседства,
Як быццам памарудзіць не магла.

Вясенні спеў салоўкі не кранае —
Хвалюе больш зязюльчына «ку-ку».
Яна то адпачне, а то лятае,
Адлічвае мне рэшту на вяку.

Становіцца на сэрцы так трывожна,
Калі пачую жальбу птушкі-кані.
Жыццё па кропельцы смакую, асцярожна,
Як каня — срэбныя расінкі ўранні.

Калі ж я на зялёным дрэве ўлетку
Найпершы жоўты ліст пабачу —
Сарву яго няспешна неўзаметку,
Як волас свой сівы, ды ўпотайкі заплачу.

Лагойскі р-н.

Віктар ТРУСЕВІЧ

●

Не можа мой народ
Аднойчы ў Лету кануць.
Павінен аб сабе
І ён пакінуць памяць.

Патрэбна шанаваць
Сваё заўсёды слова.
Датуль жыве народ
Пакуль існуе мова.

●

Никто не даст нам избавленья:
ни бог, ни царь, и не герой...

З песні «Інтэрнацыянал».

Пад заклікі на паперы,
Пад ліхі каманды крык
Ішлі наперад і наперад
І прыйшлі... ў глухі тупік.

Хто ж цяпер залечыць раны!..
Ні герой, ні цар, ні Бог.
Бо касцямі шлях услалы
Нашых «слаўных перамог».

Нясвіжскі раён,
вёска Затур'я.

Ад лацінскага «Sollertus»

Зноў пра фестывальны Віцебск

Парад планет

Не шукайце аўтарскіх звышсімпатый у тым, што імя горада, калісь параўнанага з Парыжам, не сыходзіць з нашых старонак. Фестывалі, якімі славіцца сёння Віцебск, па сваёй духоўнай паўнаце, прадстаўнічасці часцяком сягаюць за межы «маленькіх сямейных радасцей». Вось і IV Міжнародны музычны, імя І. Салярцінскага, набыў высокае інтэрнацыянальнае гучанне (а пры не такой сціплай рэкламе мог мець і шырэйшы розгалас).

Дырэктар фестывалю, старшыня абласнога Музычнага таварыства У. Правілаў, мабілізаваў усе свае арганізатарскія здольнасці, каб у няпэўных фінансавых ды сацыяльных умовах захаваць добры мастацкі ўзровень канцэртных праграм, сабраць адметных асобаў для ўдзелу ў навуковых чытаннях, а накладкі, ад якіх незастрахаваны ніхто, звесці да мінімуму.

Дзе музыка — там ярчэюць пачуцці. Робіцца запамінальным амаль кожны крок па Віцебску, феномен якога пераплаўляе саромна-прыкрыя банальнасці, аднолькавыя для ўсіх «савецкіх» гарадоў, ды неразгаданасць свайго, непаўторнага варыянту жыцця. (Во дзіва: ці не нашчадкі таго малапісьменнага местачковага крамара, чый дом з каларытнай шыльдаю «Лафка» ўмаляваў вядомы мастак без малога век таму, — ці не яны аздобілі сёння фасад падноўленай камяніцы гордым словам «Комерческий», самі таго не ведаючы, сэканоміўшы цэлую літару!).

Віцебскі феномен — колькі пра тое ні кажы, тэма невычэрпная, — так або іначай персаніфікаваўся ў выбітных постацях: М. Бахцін, М. Дабужынскі, В. Ермалаева, М. Малько, Л. Пумпянскі, Ю. Пэн, І. Салярцінскі, М. Шагал і яшчэ, яшчэ... Асоба І. Салярцінскага, натуральна, была дамінантай фестывальных дзён: віцебскае музычнае свята звязана з ягоным імем традыцыйна, а тут яшчэ, якраз 3 снежня, адзначалася 90-годдзе з дня яго нараджэння.

Думкі бездапаможна разбіваюцца аб маналіт неспазнанай прыроды генія, пасланага на зямлю ў той час, калі правадыры грамадства ўкаранялі казарменную дысцыпліну ў мысленні, пачуццях, памкненнях. Геній нарадзіўся ў Віцебску...

Нейкі час І. Салярцінскі гадаваўся ў Піцеры, а 16-гадовым юнаком, ратуючыся ад расійскай галечы, прытуліўся ў матчынай віцебскай радні. Ненадоўга, але дастаткова, каб у стракатым касмапалітычным хаўрусе тамтэйшай інтэлігенцыі знайсці свае прафесійныя і духоўныя арыенціры. (Пра маці, між іншым, вядома, што ейная сям'я пераехала ў Віцебск з Польшчы (ці мо з нашых заходніх земляў) пасля падзей 1863 г., сёстры-беспасажніцы ды брат пражылі ў самоце, нашчадкаў не пакінулі).

«Чалавек з будучыні». Знаўца 23-х моваў (у тым ліку санскрыт, хіндзі, антычныя) і некалькіх дыялектаў. Энцыклапедыст з фенаменальнай памяццю, які цытаваў на памяць Шэкспіра, Пушкіна, Платона, Арыстоцеля, хаця фармальна лічыўся недавукам. Неверагодна — у змрочныя 30-я вадзіў сяброўства з вядучымі кампазітарамі Захаду, знаёміў з навінкамі Г. Малера, А. Брукнера, А. Шонберга савецкіх слухачоў. Быў лінгвістам і музычным асветнікам, прамоўцай-філосафам і літаратурным крытыкам, знаўцай балета і гісторыкам тэатральнай драматургіі. А пражыў толькі 41 год...

Удзельніца фестывальных чытанняў пецярбургская музыказнаўца Л. Міхеева-Салярцінская (нявестка Івана Іванавіча, аўтар кнігі пра яго) уражвала слухачоў прыкладамі шматбаковай дзейнасці знакамітага сваяка. Галоўнае ж — доказна зазначыла ўплывовую ролю асобы І. Салярцінскага. Гэта пад ягоным уплывам Я. Мравінскі з дырыжора выключна балетных спектакляў вырас у Маэстра сусветнай велічыні; і Д. Шастаковіч зрабіўся тым, хто ён ёсць. (Кампазітар і сам пісаў, што ўсім сваім жыццём ён абавязаны Салярцінскаму). У страшныя 30-я менавіта дзякуючы сябру Шастаковіч прыахвоціўся да музыкі выключна інструментальнай, не звязанай са словам, а таму — найбольш вольнага і бяспечнага занятку, на які нельга было пачапіць палітычную бірку. Хоць гэта і не ўратавала ад праблем.

Драматычнаю сталася й праблема «неажыццёўленага Салярцінскага», вымушанага працаваць у вузкіх рамках марксісцка-ленінскай дактрыны, каб выкладаць, выступаць з лекцыямі, проста жыць... Захаваліся ягоныя накіды папулярнага нарыса пра псіхааналіз — нават гэткае нельга было публікаваць.

Рознабаковасць Салярцінскага, раскрыццё яго музычнага талента можна прыгожа спакровіць з паліфанічным часам ды абаяльнай атмасферай Віцебска. (Вядома, што рана страціўшы бацьку, віднага судовага чыноўніка, сям'я жыла бедна, раяля не мела і музыцы Салярцінскага не вучылі змалку, як іншых дзяцей з такога саслоўя. Але першыя музычныя ўражанні ды, бадай, лёсавызначальнае захапленне, даліся яму канцэртным жыццём Віцебска). Ды можна планетарны маштаб ягонай натуры трактаваць як генетычную спадчыну мінулых пакаленняў. Нездарма ён быў носьбітам дзіўнага прыгожага прозвішча, утворанага ад лацінскага «sollertus», што значыць умелы, разумны, таленавіты, вынаходлівы ў творчасці. Прозвішча, мяркуюць, атрымаў у духоўнай семінарыі далёкі продак — сям'я Салярцінскіх паходжаннем са святароў.

А ягоная спадчына ўсё чакае духоўных нашчадкаў. Бо выдадзена мізэрная частка рукапісаў, малымі тыражамі. Для дзённікаў, дзе багата загадкавых запісаў на санскрыце ды на старажытнапартугальскай (адкрыта давяраць свае думкі паперы было ў той час рызыкоўна), патрэбны «дэшыфроўшчыкі».

●

Побач з Салярцінскім былі ў Віцебску іншыя сусветна вядомыя асобы, вартыя, таксама як ён, большай папулярнасці, чым сёння маюць, і ў нас.

Кумір многіх заходніх вучоных М. Бахцін успрымаецца людам тутэйшым нібы планета incognita, на якую цікава зрэдчас кінуць няўзброеным вокам. А дацэнт Віцебскага педінстытута М. Панькоў, зірнуўшы нават не ў бінокль, а ў тэлескоп, рызыкнуў да гэтай планеты наблізіцца. Яго можна павіншаваць з першым плёнам дзёрзкай «экспедыцыі»: з год назад меўшы намер выдаць альманах «Дыялог. Карнавал. Хранатоп» (назва склалася з ключавых паняццяў бахцінскай філасофіі), М. Панькоў узбіўся аж на часопіс. Першы нумар, пра тое паведамлялася асобна, склалі арыгінальныя працы, натхнёныя тэарэтычнай спадчынай М. Бахціна, фактурай эпохі выдатнага філосафа, літаратуразнаўцы, культуролага. У міжнародную рэдкалегію ўвайшлі вучоныя з Канады, Германіі, Расіі, ЗША, Вялікабрытаніі.

На фестывальных чытаннях М. Панькоў узнавіў акалічнасці абароны дысертацыі М. Бахціна («Франсуа Рабле...», 1946 г.). Гэта была беспрэцэдэнтная падзея, калі навуковай ступені спадобілася работа, аўтар якой не меў дыплома аб вышэйшай адукацыі. Прытым большасцю галасоў неардынарная праца атэстоўвалася нават як доктарская дысертацыя! Пасля шасцігадовых (!) дэбатаў у ВАКу выспела рашэнне: дысертацыю доктарскімі лаўрамі не ганараваць, і зрабіўся Бахцін кандыдатам філалагічных навук.

Не бунтар, ён пачуваўся гэткім унутраным эмігрантам у СССР. У 60-я гады адмовіўся ад вылучэння на званне прафесара і лаўрэата Ленінскай прэміі: «Філосаф павінен быць нікім, бо калі ён робіцца кімсьці, дык ён пачынае прыстасоўваць сваю філасофію да сваёй пасады». Так да скону і застаўся з банальна-масавай адзнакай «кандыдат», будучы арыгінальным вучоным, якога ўшанаваў свет.

Шанаваў культурны свет і М. Юдзіну, пра якую ўспамінаў маскоўскі мастацтвазнаўца А. Кузняцоў. Наша зямлячка, яна скончыла Пецярбургскую кансерваторыю і ўрэшце, як гэта вялося й часцяком дасюль надараецца, звязала свой лёс з Расіяй, захаваўшы ў памяці віцебскія леты. Бліскучая, эрудзіраваная піяністка, якую параўноўвалі з Бузоні, М. Рубінштэйнам, яна нястомна іграла новае, у ансамблі з ёю выступалі выдатныя іншаземныя дырыжоры. Прафесар кансерваторыі, яна адмовілася ад класа спецыяльнага фартэпіяна і стварыла школу камерных ансамблістаў, бо сама любіла партнёрства і сатворчасць.

Зважанне ейнае на іншага чалавека, цікавасць да яго значылі не адно тое, што бахцінская ідэя дыялагічнага бытавання чалавечай свядомасці трапіла на спрыяльную глебу. Альтруізм, незвычайны для творчага індывідуума, вынікаў з хрысціянскага светапогляду М. Юдзінай, якая з яўрэйства хрысцілася ў праваслаўе і заставалася чалавекам глыбокай веры, перакананая, між іншым, і ў тым, што ў часіну рэпрэсій жыццё яе ўратаваў Бог.

А вось жыццё літаратуразнаўцы П. Мядзведзева (летась адзначана 100-годдзе) скончылася трагічна: ГУЛАГ, расстрэл, знішчэнне архіву, забыццё імя. З Віцебскам яго звязвала маладосць. Юрыст, чэлец гарадской управы, 26-гадовы П. Мядзведзеў пасля лютаўскай рэвалюцыі 1917 г. быў абраны віцебскім гарадскім галавой, чаго ніколі не магла дараваць савецкая ўлада. Але і пасля кастрычніка спатрэбілася ягоная адукаванасць: узначальваў Губернскі пададдзел пазашкольнай адукацыі ды пададдзел мастацтваў. Там працаваў поруч з М. Шагалам, разам удзельнічалі ў адкрыцці народнага мастацкага вучылішча, у закупцы карцін для Губернскага музея. (Дарэчы, сын вучонага Ю. Мядзведзеў, рэдактар аддзела культуры піцерскага часопіса «Аврора», удзельнік чытанняў, знайшоў-такі ў Віцебскім архіве дакументы са службовымі рэзалюцыямі таго й другога).

Па ініцыятыве П. Мядзведзева ў 1918 г. было ўтворана Віцебскае таварыства вольнай эстэтыкі. А ў 20-м адбылася «сустрэча дзвюх суверэнных свядомасцей» — Мядзведзева ды Бахціна, — якая жывіла творчасць абодвух...

Успала раптам на думку: а яны ж усе — з роду Салярцінскіх. Усе, скажу так, авангардныя асобы — у навуцы, мастацтве, асветніцтве, публіцыстычнай творчасці — з роду адораных добрым стваральным геніем, з роду ўмелых.

З іх роду — супрэматыст К. Малевіч, пра чыю наватарскую педагагічную тэорыю, апрабаваную ў Віцебскай мастацкай школе, распавядаў мастак-віцяблянін А. Малей.

І вынаходнік «эвахамалогіі» А. Ахолавала, колішні віцебскі мастак фінскага паходжання, які кантактаваў з Пэнам, Малевічам, Шагалам, Ермалаевай, удзельнічаў у выстаўках, пісаў лозунгі, а праз многа дзесяцігоддзяў склаў «культурную карту» Віцебска 20-х... Мае 92 гадкі, буйны вучоны, жыве ў Фінляндыі, памятае Беларусь. Нядаўна ў яго гасцявала мінская мастацтвазнаўца Л. Налівайка, якая выступіла на фестывалі з цікавым паведамленнем, падкрэсліўшы, што сп. Ахолавала не забыўся на беларускую мову, якую вывучаў яшчэ ў 20-я, цудоўна размаўляе, перадае прывітанне спадарству на Беларусі і падумвае пра супрацоўніцтва. (Дапускаю, што культурныя і дзелавыя кантакты з мастаком хутчэй узнікнуць па лініі Шагалаўскага камітэта, бо яго энергічны старшыня Д. Сімановіч падхапіў гэтую ідэю адразу ж, а ў спадароў чыноўнікаў тэмпы іншыя).

М. Малько, кіраўнік сімфанічнага аркестра, педагог народнай кансерваторыі ў Віцебску, дырыжор сусветнага ўзроўню, які спачыў у Аўстраліі... Пра яго згадвалі ў сваіх паведамленнях навучэнцы Віцебскага музычнага вучылішча ды гаспадыня Музычнай гасцёўні Н. Гапеева.

Добры, дарэчы, знак—удзел у навуковых чытаннях зусім юных гісторыкаў-музыказнаўцаў. Іх выступленні радавалі змястоўнасцю, імкненнем зацікавіць аўдыторыю: ілюстраваліся паказам слайдаў з малавядомых фота, гучаннем твораў віцебскага кампазітара, педагога, рэдактара «Витебских губернских новостей» М. Анцава (спяваў хор вучылішча пад кіраўніцтвам А. Суворава) ды знанага дырыжора і кампазітара, ураджэнца гэтага горада Г. Юдзіна (гралі педагогі, скрыпач У. Бяссонаў і піяністка В. Дарэнскіх). Не здзіўлюся, калі хто з тых маладзёнаў пачне праз пару гадоў друкавацца ў «ЛіМе»...

«Раскажыце, што мы ёсць!»

«А многія і не ведаюць, што ў Віцебску мастацкі музей ёсць», — уздыхалі яго супрацоўнікі. Дальбог рупліўцы, але ж чакаюць і ўвагі ад колішніх віцяблян, свежых ідэй чакаюць, на дарункі ў фонд спадзяюцца, тым болей, што мастацкая школа Віцебска ў 93-м двайны юбілей адзначае.

Адкрыўся музей летась летам, займае пакуль некалькі пакояў у гістарычным будынку акруговага суда, дзе нядаўна месціўся абком партыі. Першы вернісаж вярнуў гораду творчасць Ю. Пэна, і «ЛіМ» тую падзею не абмінуў. І вось — аж тры экспазіцыі.

У залах жывапісу — палотны мастакоў, звязаных з Віцебшчынай, Рэалістычныя пейзажы, партрэты. Але наколькі бяднейшымі былі б уражанні, калі б не знаёмства з экскурсаводам Г. Бебрынай. Вось хто багата ведае. І пра знакамітага ўраджэнца Улы І. Хруцкага, які ажаніўся з мілаю суседкай, дачкой капітана Касцюшкавай арміі. І пра настаўніка малявання ў Люціне П. Верашчагіна, брата знакамітага баталіста. І пра моднага ў свой час Ю. Клевера, які па запрашэнні памешчыка Перота правёў у 1899 г. пленэр, пасля наладзіў 1-ю ў Віцебску мастацкую выстаўку — работы Ю. Пэна, І. Рэпіна, уласныя. «Амбросавічы» — вясковы пейзаж Ю. Клевера — цяпер арганічная частка музейнай калекцыі. Як і жывапіс С. Заранкі, сына прыгоннага з вёскі Ляды на Дубровеншчыне: вядомы прыдворнай Расіі майстра, з чыім імем з'явілася новае паняцце ў мастацкай творчасці — «пластычны партрэт».

Дзякуй Ганне Мікалаеўне, звярнула ўвагу на тое, што экспазіцыя жывапісу ды прыкладнога мастацтва XIX ст. (калекцыя вышывак бісерам — сапраўдныя ацалелыя работы віцебскіх майстрых) — своеасаблівае дапаўненне да размешчанай у суседніх залах выстаўкі з нагоды падзей вайны 1812 г. Для жаночага вуха тэма, мякка кажучы, незабаўлівая, але...

Заслужаны артыст Беларусі В. СКАРАБАГАТАЎ.

Лаўрэат Міжнароднага конкурсу Д. ЯКУБОЎСКІ.

Дайце веры, не хацелася пакідаць залы, дзе падзеі той, малаўразумелай для беларуса, вайны паўсталі без ура-патрыятычных бразготак, з мудрай летапіснай бясстраснасцю, але і засяроджанасцю на цікавых дэталях. Тут і ці не першы ў гісторыі Расійскай імперыі створаны на Віцебшчыне своеасаблівы сацыялагічны дакумент, і тагачасныя карты, і кнігі з апісаннем побыту і звычаяў насельніцтва Віцебшчыны, і касцюмы, і габелены, і вышыты шоўкам з тонкасцю акварэльнай мініяцюры партрэт Напалеона, і ягоны ж мармуровы бюст з адбітым носам, і сервіз для кавы «Жазэфіна», і дамскія пальчаткі, і рэчы вайсковага побыту...

Яшчэ нечаканасць — здавалася б, традыцыйная экспазіцыя, зладжаная ў музеі да юбілеяў Купалы і Коласа. Ініцыятар выстаўкі С. Казлова прапанавала своеасаблівую канцэпцыю — позірк гісторыка на развіццё беларускай нацыі з яе векавымі традыцыямі ды сённяшнімі духоўнымі праблемамі, з надзеяй на ўсведамленне беларусамі — сябе.

Дыялог, карнавал...

Выпадковасць ёсць знак вышэйшай заканамернасці. Як не задумацца пра гэта, калі, забегшы ў гасцініцу перад канцэртам і на хвілінку ўключыўшы тэлевізар, бачыш крытыка І. Залатускага і чуеш цытаванне ўлюбёнага ім Гогаля: маўляў, толькі тое — мастацтва, дзе ёсць прымірэнне з жыццём. Як хораша... Як слушна... Як па-хрысціянску сказана... Сёння ж мо толькі музыка, з утрапёным пастаянствам, паслядоўнасцю, дый за іншыя мастацтвы, нясе гэты крыж, нясе прымірэнне, без якога не будзе й самога жыцця. Па-майстэрску зробленыя творы кіно, драматычнага тэатра, эстраднае відовішча ці выява на выстаўцы могуць, бывае, паглыбіць разлад чалавека з рэчаіснасцю, а то і справакаваць агрэсію. Праўдзівая музыка — гарманізуе, бо саступае, гаворачы паэтавымі словамі, адной любові, «но и любовь — мелодия...»

Пакуль ёсць людзі, здатныя з дапамогаю мастацтва то ўзнесціся над марнасцямі жыцця, то схіліцца да яго зямных каранёў, — жыццё прадаўжаецца, і яно цудоўнае.

У Віцебску музыка ўспрымаецца зусім адметна, быццам твайму дыялогу з ёю спрыяе дух слынных мысляроў ды творцаў: то Гогаля, то Бахціна, то Шагала, то Пушкіна. Быццам лунаеш на няўгледных арэлях: Апалонава песня перапыняецца смехам Дыёніса, дыянісійскі ж карнавал аціхае пад гукі ліры Апалона...

Музычныя кантрасты — абавязковая пазнака фестывалю імя І. Салярцінскага. Пачатак быў «апалонаўскі», высокая класіка: І. Гайдн, І. К. Бах, В. Моцарт, П. Чайкоўскі. Гралі госці з Пецярбурга — малады канцэртны аркестр пад кіраўніцтвам дырыжора Ю. Ніканенкі. Уразіў Канцэрт для альта з аркестрам І. К. Баха: гранне саліста лаўрэата Міжнароднага конкурсу Д. Якубоўскага, дзівосна пераўтварыўшы тэмбр спецыфічнага інструмента, нагадвала прыгожы спеў, пачуццёвасць чалавечага голасу.

Дзівосы былі й на канцэрце маскоўскага фартэпіяннага дуэта, прафесароў Т. Курасавай ды А. Вядзернікава. Яны прапагандуюць музыку для 2-х раяляў, суправаджаючы праграму пазнаваўчым каментарыем. Колькі рознага й невядомага перайгралі! Канцэрт І. Стравінскага, створаны для выканання ў гарадах, якія не маюць сімфанічнага аркестра. Апошні фартэпіянны твор К. Дэбюсі, навеяны пакутамі і барацьбой Францыі з нямецкімі захопнікамі ў час ІІ сусветнай вайны — імпрэсіяніцкая сюіта «Па белым і чорным» з выкарыстаннем літаратурных эпіграфаў. Пяцічасткавая «Шахматная серэнада» В. Рыеці (ЗША), Саната буйнога заходнегерманскага кампазітара Г. Клебе... Публіка вымагала «бісоў», і не верылася, што гэткае віртуознае артыстычнае гранне дэманструюць выканаўцы досыць пажылога ўзросту. (Кажуць, А. Вядзернікаў — адзін з нямногіх старых сяброў С. Рыхтэра і лёс у яго нялёгкі...).

Без апірышча канцэртных праграм— «Класік-Авангарда», без ягонага маэстра, ураджэнца Віцебска, У. Байдава, ініцыятара фестывалю імя І. Салярцінскага, нічога і не было б. Імя ансамбля нясе ў сабе парадокс і таму заўжды зусім пабахцінску абяцае дыялог: рафінаванага і карнавальнага, кананічнага і апазіцыйнага, сваю непаўторную «часапрастору» — хранатоп.

На гэты раз нястомныя байдаўцы правялі 4 канцэрты, удзельнікамі якіх былі таксама іншыя выканаўцы. Саліст А. Крымер, напрыклад: ён іграў Санату Г. Свірыдава, прысвечаную памяці І. Салярцінскага, і менавіта ў дзень юбілею, і ў сценах вучылішча, якое адзначана імем Салярцінскага і са сцэны якога штовечар загадкава ўзіраўся ў публіку яго маўклівы скульптурны вобраз. Сталая спадарожніца «Класік-Авангарда» літоўская спявачка Ю. Лейтайтэ ўпрыгожыла праграмы характарыстычнымі «Прибаутками» І. Стравінскага, імпульсіўнымі іспанскімі песнямі, экзатычнымі «Песнямі Мадагаскара» М. Равеля, вытанчанымі мініяцюрамі Ж.- Б. Векерлена.

Ненасытныя «музыкаголікі»— артысты ансамбля перайгралі за некалькі фестывальных вечароў процьму складаных для выканання і нялёгкіх для працяглага слухання рэчаў. Сярод іх Канцэрт для клавіра і камернага ансамбля М. дэ Фальі (саліст У. Дулаў), Квартэт для духавых Э. Віла-Лобаса, «Пастараль» Д. Мійё, «Рапсодыя» А. Анегера, іншая музыка для розных інструментальных складаў. І з усёй сваёй рознабаковасцю шчыраваў ансамбль у апошні дзень.

Апоўдні, праўда, выступалі вакалісты — у Круглай зале Палаца прафсаюзаў, шумнага ў гэты час, перапоўненага сваім жыццём, таму не магу назваць «хранатоп» канцэрта ўдалым. А «змесціва» было цудоўнае. Свае ўлюбёныя творы спявала Ю. Лейтайтэ — французскую вакальную лірыку (у тым ліку рэдкасны цыкл Ф. Пуленка на вершы П. Элюара «Праца мастака») і духоўныя арыі, напаўняючы іх прыцягальнаю сілай і спавядальнай шчырасцю. (Акампанаваў Я. Гініс). Складаную вобразную драматургію цыкла рамансаў Г. Гарэлавай на вершы П. Беранжэ «Хвала беднякам» ды «Музычныя сатыры» А. Друкта з артыстычным бляскам увасобіў В. Скарабагатаў у ансамблі з піяністкай Г. Каржанеўскай.

Праз пару гадзін фестываль прадоўжыўся ў зале коласаўскага тэатра, утульнай, асабліва падчас аншлагу. «Балетны дывертысмент» на музыку XVIII ст., сапраўдны дыямент са скарбонкі нядаўняга фестывалю «Адраджэнне беларускай капэлы», стаўся святочнай падзеяй для Віцебска, які не мае (часова?) свайго музычнага тэатра, і радаснай сенсацыяй для многіх віцяблян, якія, мяркую па зіхоткіх вачах ды захопленых уздыхах суседзяўгледачоў, анічагусенькі не ведалі пра музычнае жыццё на беларускіх землях 200 гадоў таму. Давёў пра гэта ва ўступным слове В. Скорабагатаў. Потым былі ненадакучлівыя повязі гожых мелодый Э. Ванжуры, М. Радзівіла, І. Голанда, В. Казлоўскага ў строгім выкананні стыльна апранутых «прыдворных» музыкаў са сваім жартаўніком - капельмайстрам; з'яўляліся трапятлівыя постаці юных дансёраў у вытанчаным танцавальным малюнку.

А крыху пазней артысты развітваліся з віцяблянамі, зладзіўшы ў фае 2-га паверха канцэрт-капуснік. Музычны пачастунак («Класік-Авангард» адданы свайму імені!) складаўся з двух пластоў. Спачатку, застаўшыся ў чапурыстых уборах, музыканты разыгралі дасціпнае знаёмства з... ну, даволі кепскім італьянскім оперным аркестрам. Паважна-вальяжны «сеньёр» — В. Скорабагатаў чытаў фрагменты з сатырычнага трактата Б. Марчэлы «Модны тэатр», а скрыпкі, ды габой, ды фагот, ды іншыя, належным чынам, парадыйна ці ўсур'ёз (Вівальдзі! Казлоўскі!) ілюстравалі яго расказы і спевы. Мінуў антракт, і гледачы ўжо апынуліся ў атмасферы «трагедыі»: трапіў у шклянку таракан... Падцягнутыя, у акадэмічных строях, са строгімі тварамі выканаўцы то аздаблялі вершаваную гісторыю Алейнікава пра пакуты і сканнанне таракана авангарднай музыкай, то не саромеліся «злоснага хуліганства», калі чароўная піяністка Б. Штэйнбук «жарыла» на трох балалайкавых струнах, а ейны вытанчаны калега У. Дулаў спрытна намацваў кнопкі баяна і зухавата расцягваў мяхі. Чытальнік У. Варанкоў са смехатворнай непахіснай сур'ёзнасцю, з пранікнёна-бездакорнай дыкцыяй прамаўляў свой тэкст...

●

Хада фестывалю, з яго амаль балаганным канчаткам, была ў лад эстэтычным, філасофскім этычным пошукам выдатных іншадумцаў не толькі свайго часу, мастакоў, асветнікаў, парадаксалістаў, якіх лёс звёў з Віцебскам. Унікальны хранатоп!

Аднойчы на канцэрце хтось з педагогаў музвучылішча, сыплючы воплескамі «Класік-Авангарду», з неспадзяванай тугою выдыхнуў: «Так хацелася б з імі працаваць!..» Хіба можа быць шчадрэйшай хвала музыкантам — ад музыканта? Але тужлівая нотка выдае на тое, што нечага моцна бракуе тут, у Віцебску. Вось табе і «хранатоп»... Чаго ж?

Пэўна, рэгулярнага музычнага жыцця, наладжанага ўласнымі сіламі. Сваіх выканаўцаў, з якімі «хацелася б працаваць». На жаль, сёння я такіх не ведаю і міжволі гукаю: «Паслядоўнікі Байдава, наступнікі «з роду Салярцінскіх», духоўныя нашчадкі музычных традыцый Віцебска—дзе ж вы? Падайце голас...»

С. БЕРАСЦЕНЬ.

Фота М. ШМЕРЛІНГА.

Галоўны рэдактар часопіса «Дыялог. Карнавал. Хранатоп» дацэнт Віцебскага педінстытута М ЦАНЬКОЎ з мастацтвазнаўцам А. КУЗНЯЦОВЫМ (часопіс «Наше наследие», Масква).

Дзяржаўны канцэртны аркестр Санкт-Пецярбурга. Дырыжор — Ю. НІКАНЕНКА.

Удзельнікі «Балетнага дывертысмента»: гадаванцы Беларускага харэаграфічнага вучылішча ды ансамбля «Класік-Авангард».

КРЫНІЦА НАТХНЕННЯ

Сёлета споўнілася 100 гадоў з дня нараджэння вядомага беларускага мастака С. ЮДОВІНА

Саламон Юдовін даводзіўся пляменнікам аўтару знакамітай п'есы «Дыбук», буйнейшаму яўрэйскаму фальклярысту, драматургу і грамадскаму дзеячу С. Ан-скаму. Але першая іх сустрэча і знаёмства адбыліся ў майстэрні Ю. Пэна, дзе Юдовін вучыўся маляваць. Гэтае знаёмства ў многім вызначыла далейшы лёс Саламона Юдовіна. Ан-скі бярэ юнака, які меў навыкі фатаграфічнай работы, з сабой у этнаграфічныя экспедыцыі па Валыні, Падоллі, Кіеўскай губерні. Саламон замалёўвае і фатаграфуе творы народнай творчасці, убачаныя ім у дамах, сінагогах, на могілкавых помніках. У 1912—1914 гадах Юдовін удзельнічае яшчэ ў некалькіх гісторыка-этнаграфічных экспедыцыях па Віцебшчыне. Ён бывае ў яўрэйскіх мястэчках «штэтлах», у сябе на радзіме — у Бешанковічах, на радзіме Ан-скага — у Чашніках. Мастак робіць вялікую колькасць малюнкаў алоўкам. У адрозненне ад тых мастакоў, якія бачылі ў народным мастацтве толькі «прымітывізм формы», яе іерагліфічнасць, Юдовін праз вывучэнне дакументаў імкнецца зразумець псіхалогію народа, асаблівасці яго жыцця.

Адным з вынікаў экспедыцый стаў альбом «Яўрэйскі народны арнамент», які ўбачыў свет у 1920 годзе ў Віцебску. Яго аўтарамі сталі С. Юдовін і М. Малкін.

У пасляслоўі да альбома С. Юдовін спрабуе растлумачыць чаму яўрэйская культура і, у прыватнасці, выяўленчае мастацтва надаюць такое вялікае значэнне арнаменту. Ён піша: «Гістарычна складзеныя формы яўрэйскага мастацтва розняцца ад іншых народаў. Яўрэйскае мастацтва павінна было быць дэкаратыўным. Рэлігія дазваляла ўпрыгожваць, але не дазваляла ілюстраваць падзеі. Малюнкі ў сінагогах, на помніках — чыста дэкаратыўныя. Яны служаць для ўпрыгожвання. Яўрэйская мастацкая школа часам не ставіла іншых задач перад мастакамі...

Не маючы магчымасці маляваць людзей, мастак уносіў чалавечыя рысы ў малюнкі жывёл, птушак. Яны рабіліся сімваламі яўрэйскага жыцця. Усё мела значэнне: месца, дзе яны стаяць, іх чыста чалавечыя рухі».

Альбом, які зараз стаў бібліяграфічнай рэдкасцю, быў выдадзены на кепскай паперы. зусім дрэнным друкам. Але ўспомнім, ішоў 20-ы год... І ўсё ж кніга ўбачыла свет. «Наша задача паказаць, якое багатае мастацтва створана народам,— пішуць выдаўцы.— Таму што, калі мы цяпер не збіраем нашы народныя творы, то мы ў кароткі час страцім іх увогуле». Гэта было сказана больш за семдзесят гадоў назад, калі яўрэйскае жыццё ў мястэчках рысы аседласці яшчэ цякло, як паўнаводная рака. Горкія, прарочыя словы!

І, вядома, неабходна сказаць пра чалавека, дзякуючы падзвіжніцкай дзейнасці якога быў выдадзены гэты альбом,— пра яго складальніка Ермахіла Радзінсона. У 1918 годзе ў 26 гадоў Радзінсон стварыў Віцебскае літаратурнае яўрэйскае таварыства. Яно не мела ніякай падтрымкі ні з боку яўрэйскай інтэлігенцыі, ні з боку партыйных работнікаў, якія «будавалі новае жыццё». Радзінсон у адзіным ліку замяняў усіх: аднавіў адзіную ў горадзе яўрэйскую бібліятэку, арганізаваў кніжны кіёск, праводзіў выстаўкі, лекцыі. Памёр Радзінсон вельмі маладым, у 28 гадоў. Апошняй яго работай было выданне альбома «Яўрэйскі народны арнамент».

Гэтыя работы не толькі арганічна ўвайшлі ў творчасць Саламона Юдовіна. Яны сталі як бы падмуркам, на якім у далейшым будаваўся ўвесь творчы працэс. Гэта бачна ў гравюрах розных гадоў: у цыклах «Былое», «Стары Віцебск», у ілюстрацыях да кніг Мендэле Мойхер-Сфорыма «Падарожжа Веніяміна III», Л. Фейхтвангера «Яўрэй Зюс», у многіх іншых работах.

Аркадзь ШУЛЬМАН.

ЛАЎРЭАТЫ РЭСПУБЛІКІ БЕЛАРУСЬ

Томас Ман загаварыў па-беларуску

Мастецкі пераклад — не толькі асноўная форма ўзаемадзеяння літаратур ён, бадай што, і адзін з галоўных варункаў паўнацэннага літаратурнага жыцця, бо пашырае круг тэм і праблемаў літаратуры, узбагачае арсенал мастацкіх прыёмаў, дае падставу для параўнання і самаацэнкі.

Без ажыўленай і высакаякаснай перакладчыцкай творчасці ні адна нацыянальная літаратура не можа ў поўнай меры адпавядаць свайму духоўнаму прызначэнню, задаволіць патрэбы і патрапіць спадзяванням чытачоў.

Нельга завысока ацаніць ролю мастацкага перакладу ў станаўленні маладых моў і літаратур. Як сцвярджае даследчык мастацкага перакладу Павел Копанеў, «кожная літаратурная мова і кожная мастацкая літаратура, якія сталі распраствацьт свае крылы, знаходзілі ў перакладах апору, без якой яны не маглі ўзляцець».

Усе сучасныя еўрапейскія літаратуры пачынаюцца практычна з перакладаў, жыццёвую важнасць якіх для фармавання нямецкай мовы і літаратуры засведчылі ў свой час такія аўтарытэты, як Лейбніц, Гётэ і Наваліс, для рускай літаратуры — Чарнышэўскі. Ды і ці ж не ўсведамленнем важнасці мастацкага перакладу тлумачыцца цікавасць да яго з боку нашых класікаў Янкі Купалы і Максіма Багдановіча?

Тысячу разоў меў рацыю нямецкі даследчык перакладу Карл Фослер, сцвярджаючы, што «ўсякі пераклад ажыццяўляецца па інстынкце самазахавання пэўнага моўнага калектыву». Ён лічыў пераклад зброяй у руках мовы і прапаноўваў разглядаць мастацка дасканалыя пераклады «як стратэгічныя аванпосты, на якіх дух мовы... народа змагаецца з чужым, адваёўваючы ў апошняга так многа, наколькі гэта магчыма».

Сітуацыя з мастацкім перакладам на Беларусі адлюстроўвае цяперашні варты жалю стан беларускай мовы, літаратуры і культуры. Беларускае мастацкае слова, нягледзячы на яго велізарныя патэнцыі, не можа сёння задаволіць у поўнай меры патрэбы нашага грамадства, бо, спіхнутае мэтанакіравана і гвалтоўна на перыферыю інтэлектуальнай камунікацыі, яно, каб заняць належнае яму месца, патрабуе цяпер арганізацыйных намаганняў і фінансавых затратаў, з якімі пакуль што не спяшаюцца ні дзяржаўныя, ні прадпрымальніцкія структуры.

Жаласны, але і адначасова парадаксальны цяперашні стан беларускага перакладу: няма шырокай практыкі мастацкага перакладу на беларускую мову, літаратура т. зв. «масавага попыту» — прыгодніцкая, крымінальная, навуковай фантастыкі і г. д. на беларускую мову не перакладаецца і не выдаецца, хоць гэта самым рашучым чынам магло б спрыяць узмацненню пазіцый мовы. Няма ні спецыялізаванага выдавецтва замежнай літаратуры, ні літаратурна-крытычнага часопіса для гэтай сферы літаратурнай дзейнасці... Карацей, мы не маем нацыянальнай школы мастацкага перакладу.

Але разам з тым час ад часу трапляюць на паліцу кнігарняў выдатныя, можна было б сказаць — геніяльныя пераклады твораў высокага мастацкага і інтэлектуальнага зместу. Часцей за ўсё такія кнігі выходзяць у выдавецтве «Мастацкая літаратура». А калі да таго ж кнігу пераклаў Васіль Сёмуха, то можна не сумнявацца, што яна не заляжыцца на паліцы кнігарні, бо ў такім разе чытачу гарантаваны як высокая мастацкая каштоўнасць кнігі, так і непараўнальныя якасці самога перакладу.

Так і «Доктар Фаўстус» Томаса Мана ў перакладзе Васіля Сёмухі можа, аказваецца, зацікавіць аматараў прыгожага пісьменства не толькі сваімі неаспрэчнымі мастацкімі якасцямі, а самабытнай «Сёмухавай» мовай. Ад яе ўніклівы чытач можа атрымаць сапраўдную эстэтычную асалоду, бо ў сённяшніх умовах, у гэтай кнізе, у гэтага сааўтара-перакладчыка мова стала нейкім самастойным творчым фактарам — так бы мовіць, «рэччу ў сабе».

На першы погляд, «Доктар Фаўстус» мог бы здацца пакуль што неперакладаемым на беларускую мову, бо кніга поўніцца глыбокімі інтэлектуальнымі разважаннямі на тэмы філасофіі жыцця, пазнання, рэлігіі і мастацтва, на тэмы маралі, этыкі і г. д. і г. д. Да таго, ж віртуознае майстэрства слова Томаса Мана, стылістычная рафінаванасць рамана патрабавалі не толькі высокай кваліфікацыі і таленту ад самога перакладчыка, але і больш працяглай традыцыі самога мастацкага перакладу на беларускую мову.

Васіль СЁМУХА.

Томасу Ману добра было выяўляць свае разважанні нямецкім словам: за плячамі ён меў магутнае апірышча ў нямецкай класічнай філасофіі і ніколі не спыненым шматвечным развіцці рэлігійнай, мастацкай і літаратурнай традыцыі. А Васілю Сёмуху з яго бясспрэчна высокім талентам давялося часта рабіць сцежку па цаліку. Ён вымушаны быў не толькі мабілізоўваць усе стылістычныя і лексічныя патэнцыі беларускай мовы, але і сам спрычыніцца да ўзбагачэння яе.

Сярод рэдкіх слоў і не меней рэдкіх словаформ (а сустракаюцца яны ў кнізе бадай што на кожнай старонцы) нямала і тых, аўтарства якіх бясспрэчна належыць самому Васілю Сёмуху. І заўсёды гэтыя словы і словаформы на месцы, як бы там яны і павінны быць, заўсёды яны чытачу зразумелыя і лёгкія для ўспрымання (хіба што за выключэннем аднаго ці двух выпадкаў, але тут, можа быць, вінен фактар недасканалага валодання мовай аўтарам гэтага артыкула). Перакладчыку трэба было перадаць сродкамі роднай мовы і жаргон студэнцтва на пераломе двух апошніх вякоў з флёрам архаічнай навуковападобнасці, і глыбакадумныя разважанні вучонага тэолага, і тэарэтычныя выкладкі практычнага і тэарэтычнага мовазнаўства... Усё гэта не толькі патрабавала адпаведных моўных сродкаў, але і хацела быць аб'яднаным мастацкім адзінствам аўтарскага стылю.

Высветліць, у якой меры стыль беларускага «Доктара Фаўстуса» адпавядае нямецкаму арыгіналу, — задача даследчыкаў у галіне тэорыі і практыкі мастацкага перакладу, і, пэўна, не адна дыпломная, а можа, і кандыдацкая праца будзе яшчэ напісана па гэтай тэме. Але і без глыбокіх навуковых даследаванняў кідаецца ў вочы, што пераклад гэты ў моўных адносінах — з'ява адмысловая, проста унікальная. Томас Ман загаварыў па-беларуску арыгінальна і адметна. У гэтым сэнсе згаданы пераклад — сапраўды з'ява літаратурнага жыцця. Таму лічу цалкам справядлівым, што праца гэтая адзначана Дзяржаўнай прэміяй Беларусі.

Пэўна ведаю: калі настануць лепшыя часы для беларускага мастацкага перакладу, ён не будзе калывацца на хілых ножках, а будзе ўпэўнена і магутна расці і расці на ўрадлівым субстраце перакладчыцкай творчасці такіх рупліўцаў на ніве прыгожага пісьменства, як Васіль Сёмуха.

Міхаіл ПАТРЭБА.

г. Гродна.

«ПРАЦАВАЎ НАТХНЁНА...»

Ужо з'явіліся першыя нумары некаторых нашых літаратурна-мастацкіх часопісаў сёлетняга года ды мінулы, 1992-гі, не хоча адпускаць ад сябе. І таму, што асобныя выданні запазніліся, і таму найперш, што ў апошніх леташніх кніжках часопісаў ёсць што пачытаць. Скажам, у «Полымі», у ягоным юбілейным нумары. Супрацоўнікі ў звароце да чытачоў пішуць: «Спадзяёмся, што святочны нумар, над якім калектыў рэдакцыі разам з аўтарамі працаваў натхнёна, з асаблівым настроем, спадабаецца вам і тэматычнай разнастайнасцю, і мастацкім узроўнем змешчаных твораў».

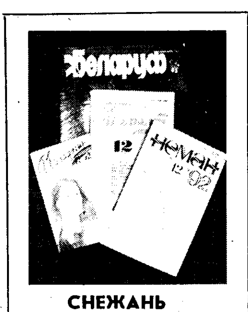
Што праўда, то праўда. Ёсць і першае, і другое. Мінулым разам я звяртаў найперш увагу на артыкул «Праз гады» Я. Саламевіча, пазначаны як «спроба бібліяграфічнага агляду «Полымя», і выказаў прадчуванне, што гэтая публікацыя не апошняя. І на самай справе так. Тады Я. Саламевіч вельмі ўважліва перачытаў палымянскія нумары за дваццатыя гады, цяпер гэтаксама пільна перагортвае «Полымя» за 1930—1941-ы... Як і раней, багата імёнаў, твораў. І гэтаксама спроба праз «Полымя» адлюстраваць складанасць тагачаснага літаратурнага, творчага і ўвогуле грамадскага, палітычнага жыцця, якое, хацела таго тагачасная рэдакцыя ці не хацела, не абмінула старонак выдання. Класавы падыход «замахнуўся» на ўсё. Сёння адных называлі ворагамі народа, а заўтра, глядзіш, ужо суддзі павінны былі апраўдвацца. Як, напрыклад, той жа А. Александровіч, які паспеў многіх «выхаваць» і «перавыхаваць», а пасля... Найлепей на гэта зрэагавала заходнебеларуская прэса: «Насіў воўк — панеслі і воўка».

Увогуле, чытаючы артыкул Я. Саламевіча, не пакідае думка, што водгалас таго часу нене ды нагадвае і аб некаторых цяперашніх падзеях. Напрыклад, артыкул Ю. Пшыркова «Дарэвалюцыйныя паэмы Янкі Купалы». Смеласці маладому тады крытыку было не займаць, дазволіў сабе паспрачацца з ацэнкамі Л. Бэнды, А. Кучара, М. Клімковіча. Я. Бранштэйна. Сёння ж прываблівае не толькі гэтая смеласць, а і як бы здольнасць глянуць далёка наперад. Услед за Я. Саламевічам прывядзём вытрымку са згаданага артыкула: «Ідэалогія — не такая рэч, якую можна скласці з кавалкаў разнастайнага светапогляду. Сапраўды вялікі пісьменнік не мяняе сваёй ідэалогіі ў адпаведнасці са зменай палітычнай сітуацыі. Гэта бывае толькі з тымі людзьмі, якія наогул ніякай ідэалогіі не маюць: яны проста прыстасоўваюцца да часу». У абарону Я. Купалы сказана, а як падумаеш, чаму б да гэтых слоў не прыслухацца некаторым цяперашнім «вялікім» ці кандыдатам у «вялікія»?!

Магчыма, каму-небудзь гэта не спадабаецца, рэзкім падасца. Магчыма, ды.. «Чаму я павінен маўчаць, адкладаць на далей свае думкі і пачуцці з нейкіх палітычных меркаванняў, як быццам вышэйшых за маё чалавечае права на свабоду, на адно толькі жыццё?..» Гэта ўжо, выбачайце, не мае словы, а з раздзела «Вянок», які побач з іншымі творамі ўвайшоў у палымянскую падборку Я. Брыля «З новых старонак». Не мае, але з імі я цалкам пагаджаюся, верачы ў іх шчырасць. А што тычыцца самой брылёўскай прозы, дык хачу прывесці яшчэ адзін твор з «Вянка»:

«Два дзядзькі столяр і памагаты, абедаюць у дачніка, якому робяць прыбудоўку. Узяўшы па чарцы, разгаварыліся. Спыталіся ў гаспадара, дзе быў, што бачыў. Калі дайшло да Індыі, а там да таго, што людзі мяса не ядуць, не п'юць гарэлкі і віна, памагаты, без пары састарэлы, знягеглены штодзённай «чарнільнай» практыкай, уздыхнуў пра тых, спрадвеку вегетарыянцаў ды цвярэзнікаў:

— Ну што ты хочаш — цемната...»

СНЕЖАНЬ

Якая здзіўляючая напоўненасць радка, як выпісаны людскія характары. І гэта пры надзвычайнай нешматслоўнасці, я б сказаў, моўнай ашчаднасці. Што ж, Янка Брыль ёсць Янка Брыль, і гэтым усё сказана.

Уражвалі «і тэматычнай разнастайнасцю, і мастацкім узроўнем змешчаных матэрыялаў» і папярэднія нумары «Полымя». Але гэты, бадай, у шэрагу іх — на першым месцы. Пашчыравалі палымянцы ўсё ж над юбілейным нумарам! Хіба можна абысці падборку з калымскай лірыкі А. Звонака «Чорная скрыпка»? Не, я не збіраюся даводзіць, што гэта, маўляў, ці не лепшае з напісанага і аўтарам, і яго паплечнікамі, гэткімі ж самымі пакутнікамі сталінскіх лагераў. Ды ў падборцы творы — колішнія, якія, вядома ж, адразу ў друк трапіць не маглі. Яны сапраўды са свайго роду «чорнай скрынкі». Гэткай жа, як і на самалёце, пра што А. Звонак і згадвае ў прадмоўцы: «Калі самалёт з невядомай прычыны раптоўна трапляе ў катастрофу, а пасажыры і экіпаж гінуць, следчыя і даследчыкі шукаюць «чорную скрынку», дзе знаходзяцца запісы апошніх слоў пілота. У падобным стане, кінуты ў ледзяныя абдымкі Калымы і смяротныя абдымкі ГУЛАГа, пісаў і хаваў напісанае ў сваю «чорную скрынку» аўтар гэтых радкоў...»

Завяршэнне чацвёртага рамана І. Чыгрынава з верамейкаўскага цыкла «Вяртанне да віны» (пачатак яго публікаваўся ў першым мінулагоднім нумары «Полымя») — гэта і жаданне перагарнуць папярэднія творы пісьменніка — «Плач перапёлкі», «Апраўданне крыві», «Свае і чужыя». Толькі ў такім разе ва ўсёй паўнаце можна адчуць маштабнасць задумы пісьменніка, яго зайздроснае ўменне глянуць на вайну сваімі вачыма. Дзеля гэтага неабходны час, цяпер жа толькі засведчу, што І. Чыгрынаў не апусціўся ніжэй узятай ім жа мастакоўскай планкі. Характары персанажаў выпісаны ўсебакова. Зрэшты, сама назва «Вяртанне да віны» вымагае падобнага падыходу. Да віны кожнага і да віны ўсіх. Не так проста было на той, як мы любілі казаць, апошняй вайне. Падзел на патрыётаў і ворагаў хоць як быццам і правільны, ды часам не ўлічвае яго вялікасці выпадку, які гатовы ўнесці такую карэктыву, што высвятляць і высвятляць пазней, хто праведнік, а хто грэшнік.

Мікола Матукоўскі ў драме «Бездань» піша на «злобу дня». Гэта бачна ўжо хоць бы па тым, што сярод дзейных асоб яго новага твора — і першы сакратар ЦК рэспубліканскай кампартыі, і рэдактар рэспубліканскай газеты, і фотакарэспандэнт яе, і тэлевізійныя апаратары, і іншыя, хто, як кажуць, быў навідавоку. Аднак не хацелася б, каб чытачы звялі знаёмства з драмай толькі для адшуквання прататыпаў, а паспрабавалі, як гэта зрабіў і сам драматург, лепей разабрацца, наколькі чалавецтва падышло да дзвюх безданяў: экалагічнай і... А другая бездань яшчэ страшнейшая. Бездань чалавечай душы, бездань, якую мы заўсёды носім з сабой, баючыся зазірнуць у яе. Нездарма баімся. У ёй затаіліся ўсе чалавечыя заганы і грахі, яшчэ з часоў Адама і Евы. Гэтую бездань не абысці, не забыць. Адкрыўшы яе аднойчы, чалавек робіць яе вечнай. Яна можа знікнуць толькі разам з чалавекам.

«Вечар у Жлобаўцах», «Манютаў скарб», «Баба Вольга» — апавяданні Л. Геніюш, прапанаваныя У. Ягоўдзікам у раздзел «З літаратурнай спадчыны». Аб сваіх стасунках з паэтэсай ён расказвае ў артыкуле «Люблю сямейнасць... Карэнні люблю!», прыводзячы і некаторыя невядомыя факты. Вяртанне забытага — гэта і нарыс Д. Чаркасавай «Альфа і амега яго жыцця». Гаворка пра выдатнага беларускага кампазітара Міколу Равенскага — з тых пакутнікаў, хто пасля вайны вымушаны быў развітацца з Радзімай, неўзабаве — назаўсёды.

Сваім, арыгінальным поглядам на творчасць аднаго з самых выдатнейшых нашых пісьменнікаў вылучаецца артыкул І. Навуменкі «Мужыцкі» эпас Дуніна-Марцінкевіча». Тонкім спасціжэннем сутнасці паэзіі П. Макаля прываблівае эсэ Н. Гілевіча «З верай у высокае назначэнне чалавека». А пра значнасць «Вячэры пад райскім дрэвам» С. Законнікава ўжо гаварылася мінулым разам — у гэтым нумары заканчэнне матэрыялу. А на што хацеў бы звярнуць яшчэ ўвагу ў «Полымі», дык на рэцэнзіі. Чатыры публікацыі, пагадзіцеся, нямала. Асабліва, калі ўлічыць, што ад рэцэнзавання па розных прычынах адыходзяць газеты. А ў цяперашняй сітуацыі, калі маскультура проста-такі запаланяе кніжны рынак, своечасовае слова пра новы твор прынясе карысць. Зразумелі гэта і ў часопісе «Нёман», у якім, пачынаючы з адзінаццатага нумара, з'явіліся агляды «Кола чытання», што складаюцца з некалькіх міні-рэцэнзій. Справа добрая, ухвальная, але, як на маю думку, неабходна большая апературыўнасць, каб чалавек, пазнаёміўшыся з аглядам, мог бы набыць упадабаную кнігу, наб не «прапагандаваць» выданні, якія ў кнігарнях ужо, як кажуць, днём з агнём не знойдзеш.

Змястоўны нумар «Беларусі». І. Навуменка — адзін з нямногіх нашых старэйшых пісьменнікаў, хто прадаўжае паспяхова працаваць у галіне «малога жанру». Яго апавяданне «Дрэвы над вадою» — чарговае вяртанне героя ў агнявое юнацтва, жаданне суаднесці дзень сённяшні і ўчарашні, разабрацца ў тым, як жылі мы і да чаго дайшлі. Прыцягвае і сцішаная, крыху, можа, і журботная лірычнасць твора, і публіцыстычнасць, няхай і прыхаваная, калі набалелае ў душы проста-такі патрабуе споведзі і ўвагі з боку староннiх людзей.

З іншых матэрыялаў «Беларусі» вылучыў бы артыкул Р. Платонава «Чырвонае і чорнае» (падзагаловак «Нацыяналізм» і трагедыя Аляксандра Чарвякова», як кажуць, каментарыяў не патрабуе), успаміны С. Грахоўскага пра Барыса Мікуліча «Вечна малады пакутнік», расказ У. Мехава «Стаў горкім паданнем...» пра Саламона Міхоэлса, які 45 гадоў назад быў забіты сталіністамі ў Мінску...

У «Маладосці» раю не абмінуць аповесць А. Асіпенкі «Цыркачка і маёр», у «Нёмане» — матэрыялы адраджэнскага накірунку.

А. АН-ЕВІЧ.

ТЭАТР

Падрабязнасці наперадзе

З 8 па 11 студзеня доўжыўся міжнародны фестываль «Калядная містэрыя» ў Луцку (Украіна), на якім Беларусь прадстаўляў Брэсцкі абласны лялечны тэатр са спектаклем «Рыгорка — ясная зорка» А. Вярцінскага (рэжысёр — А. Жугжда) ды знаны тэатразнаўца прафесар Гуры Барышаў. Прафесар браў чынны ўдзел у сімпозіуме «Традыцыі каляднай драмы ў тэатры лялек» з доследам пра раннія формы лялечных тэатраў каляднага цыкла ды семантыку архітэктуры беларускіх батлеек. Уражаныя калегі з Францыі, Іспаніі, Германіі, Польшчы ды гаспадыні-Украіны атрымалі не толькі нарысную інфармацыю, але ў пэўным сэнсе задаволілі і свае навуковыя зацікаўленні. Прынамсі, Хенрык Юркоўскі, ганаровы прэзідэнт УНІМа, зацікавіўся і Беларускім фестывалем тэатраў лялек, які сёлетняй вясною мусіць ладзіцца другі раз (ён мае статус міжнароднага і ўжо ўваходзіць у спіс самых прэстыжных фестываляў свету). Справаздачу з луцкага фестывалю і канферэнцыі «ЛіМ» прапануе чытачам у адным са сваіх нумароў.

Ж. Л.

МУЗЫКА

...І аўтар за пультам

Фанфарамі сустрэлі слухачоў музыканты аркестра духавых інструментаў «Няміга» (дырыжыравалі Л. Муранаў, В. Чарнуха), запрашаючы на творчы вечар кампазітара Эдуарда Казачкова. У выкананні гэтага калектыву прагучала некалькі твораў, у якіх уразіла майстэрства саліста-трубача В. Волкава, барытон А. Шчарбакова, ды інш. Вядомыя калектывы: Сімфанічны аркестр тэлерадыёкампаніі (дарэчы, за пультам быў сам кампазітар), Акадэмічная харавая капэла імя Р. Шырмы, узорны хор «Дружба» пад кіраўніцтвам Т. Валошынай таксама прадставілі творы Э. Казачкова самых розных жанраў. Зала з натхненнем апладзіравала музыкантам і аўтару.

150 твораў на вечарах

Гэтую лічбу назваў дырэктар Міжсаюзнага Дома народнай творчасці Мінскага аблсаўпрофа М. Агароднікаў на заключным вечары ўдзельнікаў «Калядных музычных вечароў» у Палацы культуры прафсаюзаў. За тыдзень у Доме ветэранаў выступіла перад слухачамі больш за 15 народных і ўзорных калектываў Мінска. Цёпла прымаліся творы беларускіх, замежных кампазітараў, духоўная музыка. Гэтыя вечары сталіся сапраўдным святам песень і музыкі, што гэтак важна ў наш няпросты час.

П. ГАРДЗІЕНКА.

На «біс» бы ўсю праграму...

Скрыпка ды клавесін: граюць В. ЗЯЛЁНІН і А. МІЛЬТО.

«Такі канцэрт варта было б і паўтарыць», — гучна разважалі захопленыя слухачы. У зале на Залатой Горцы іх было мінулым суботнім вечарам, нягледзячы на непагадзь, багата. На прэстыжнай сцэне дэбютаваў дуэт скрыпача Вячаслава Зяленіна і піяніста Аляксандра Мільто. Вядомыя педагогі зусім нядаўна паспрабавалі граць разам. Летась — канцэрт у кансерваторыі, а новая праграма — ужо ў філарманічнай зале. У І аддзяленні скрыпку суправаджаў клавесін, пасля антракта яна гучала ў ансамблі з арганам. Зрэдчас адчувалася хваляванне музыкантаў (практыка супольнага канцэртавання толькі пачынаецца!), але гэта не паўплывала на прыемнасць слухацкіх уражанняў ды гарачыню прыёму. Тонкія шчырыя музыканты, В. Зяленін ды А. Мільто парадавалі выкшталцоным, у Мінску мо і нечуваным, рэпертуарам, гожа скампанаваным у праграму: пераважна санаты, пераважна 18-га стагоддзя. Строгі Гендэль. Крыху чуллівы Тарціні. Саната Леклера, дзе пасля цырымоннай Сарабанды іскрыўся жвавы, нават зухаваты. Тамбурын. Трагічная і надзівасённяшняя саната Макатэлі «Ля нагробка». А яшчэ І. С. Бах, Віталі; і — на «біс» — Верачыні, Вівальдзі, Парадзіз... Лучнасць публікі з выканаўцамі нагадвала клуб інтэлігентаў, што сабраліся на спатканне з прыгожай старадаўняй музыкай — такой някідкай, а таму асабліва блізкай і сугучнай людзям з душою.

С. БЕРАСЦЕНЬ.

Фота А. ДЗІТЛАВА.

З Фінляндыі, ды не ў госці

У Зале камернай музыкі Белдзяржфілармоніі адбыўся канцэрт вядомай скрыпачкі Вольгі Пархоменкі. Прафесар Беларускай акадэміі музыкі, яна працуе зараз у Фінляндыі і спецыяльна прыехала ў Мінск на канцэрт, прысвечаны 50-годдзю яе творчай дзейнасці. Слухачы цёпла прынялі высокае выканаўчае майстэрства В. Пархоменкі, якая выконвала творы В. А. Моцарта і І. Брамса ў ансамблі з канцэртмайстрам В. Новікавым.

П. ГАРДЗІЕНКА.

КОНКУРСЫ

Да юбілею Рахманінава

У Беларускай акадэміі музыкі прайшоў конкурс піяністаў на лепшае выкананне твораў С. Рахманінава, прысвечаны 120-годдзю з дня нараджэння выдатнага рускага кампазітара і піяніста, якое шырока адзначаецца сёлета. Удзельнічалі ў конкурсе 28 піяністаў—студэнтаў Акадэміі ды вучняў Рэспубліканскага музычнага ліцэя. Журы ўзначальваў вядомы беларускі піяніст лаўрэат Міжнароднага конкурсу І. Алоўнікаў. З сэрцам напісаная музыка Рахманінава дае шырокую прастору для самавыяўлення піяністаў. У выкананні канкурсантаў гучалі ў зале Акадэміі шчырыя рахманінаўскія мініяцюры: прэлюдыі, эцюды-карціны, транскрыпцыі і г. д. Лепшымі выканаўцамі журы вызначыла Хрысціну Кандратовіч, першакурсніцу Акадэміі (клас В. Лагвіненкі), ды Марыну Федарчук, выпускніцу музычнага ліцэя (клас З. Качарскай). Ім удалося спалучыць у ігры прафесійную дасканаласць з яркім тэмпераментам, свежасцю пачуццяў, тонкім лірызмам. На ІІ месцы— студэнтка 3-га курса А. Пугачова (клас Н. Ташчылінай), ІІІ месца падзялілі навучэнцы ліцэя С. Смірноў (клас У. Нехаенкі) ды Г. Гетманава (клас Н. Ташчылінай), на IV месцы Т. Вайновіч (клас Ю. Гільдзюка). За лепшае выкананне эцюда-карціны адзначана А. Кудзінава (клас У. Дулава), за выкананне транскрыпцый — С. Смірноў ды А. Рылатка (вучні І. Алоўнікава). Лаўрэаты атрымалі грашовыя прэміі, а ў якасці галоўнай узнагароды — права выступіць на сцэне філармоніі ў дні святкавання 60-годдзя Акадэміі (Беларускай дзяржаўнай кансерваторыі).

ВЕЧАРЫ

«Сябруе Данчык з добрай славаю...»

Вечарына «І песню родную люблю я...» у Доме літаратара прысвячалася творчасці Данчыка, якому днямі споўнілася 35 гадоў і чый дзень нараджэння вырашылі адзначыць шматлікія прыхільнікі ягоных песень. «Спявае Данчык» — чытаў свой верш В. Жуковіч на вечары, які доўжыўся аж чатыры гадзіны. Выступалі кампазітары І. Лучанок, З. Яўтуховіч, паэт С. Грахоўскі. У вялікай канцэртнай праграме гучалі таксама творы В. Сярых, С. Новіка-Пеюна, А. Атаманава, М. Равенскага, М. Куліковіча і іншых на вершы беларускіх класікаў і сучасных паэтаў. Іх выконвалі барды, ансамблі, гурты, прафесійныя вакалісты. Адбыліся і песенныя прэм'еры, цёпла прынятыя залай, як і ўся праграма гэтага незвычайнага вечара.

П. ГАРДЗІЕВІЧ.

ДРУК

Якой быць нацыянальнай школе

У дваццатым нумары часопіса «Адукацыя і выхаванне» (заснавальнік — Беларускі навукова-даследчы інстытут адукацыі) друкуюцца «Тэарэтычныя падставы канцэпцыі нацыянальнай школы Рэспублікі Беларусь», распрацаваныя часовым навукова - даследчым калектывам «Нацыянальная школа Беларусі».

Есць у нумары і іншыя цікавыя публікацыі. Аспірант Гомельскага дзяржаўнага універсітэта імя Ф. Скарыны В. Болбас выступае з артыкулам «Добрых нораваў крыніца», у якім разглядаюцца думкі Ф. Скарыны і М. Гусоўскага аб маральным выхаванні. Змешчана заканчэнне метадычных парад бібліятэкарам «Слова пра Бацькаўшчыну», у якіх загадчыца аддзела абслугоўвання НПБ С. Мангасарава расказвае, якія творы аб мінулым роднага краю лепей выкарыстаць у паўсядзённай рабоце.

У «Навінах...» не толькі навіны

«Навіны Беларускай акадэміі» ўсё больш пашыраюць, так бы мовіць, свой статус: поруч з навінамі аб жыцці тысячнага калектыву нямала іншых, у тым ліку праблемных матэрыялаў, прысвечаных найперш нашаму Адраджэнню. Пра гэта сведчаць першыя нумары сёлетняга года. Старшы навуковы супрацоўнік Інстытута гісторыі Л. Языковіч грунтоўна піша пра рэлігійнае жыццё беларускай эміграцыі: каталікі, уніяты, пратэстанты. Малодшы навуковы супрацоўнік гэтага ж інстытута В. Мазец знаёміць з палітычнымі поглядамі А. Смоліча — «Хто беларус, той за незалежнасць» (дарэчы, падрабязна пра жыццё першага беларускага прафесара геаграфіі ў газеце расказвалася летась, цалкам былі надрукаваны і яго паказанні ў засценках НКУС). Старшы навуковы супрацоўнік Інстытута гісторыі Л. Міраліцкі прасочвае «Эмігранцкі лёс Ларысы Геніюш». «Адвядзі свайго чорта ў музей» — надзвычай пазнавальны матэрыял прафесара Э. Ляўкова пра нашу даўніну.

Адным словам, міма «Навін Беларускай акадэміі» не праходзьце.

За чысціню беларускай мовы!

Час заклікаў, як быццам, мінуўся, але да гэтага, з якім выступіла рэдакцыя рэспубліканскай газеты «Беларускі прадпрымальнік», нельга не прыслухацца. З мэтай лепшага і хутчэйшага авалодвання роднай мовай «БП» аб'явіў своеасаблівую акцыю-конкурс «За чысціню беларускай мовы». Удзельнічаць у ім запрашаюцца народныя дэпутаты Рэспублікі Беларусь, лідэры палітычных партый, члены ўрада, дзяржаўныя і грамадскія дзеячы нашай дзяржавы, бізнесмены. Заяўкі на конкурс падаваць неабавязкова. А паколькі дзейнасць згаданай катэгорыі людзей па сутнасці заўсёды навідавоку, у якасці журы выступяць самі чытачы і падпісчыкі газеты. Вынікі мяркуецца падвесці ў канцы 1993 года. Што чакае пераможцаў, пакуль не гаворыцца. Не апошняя прычына сакрэту, бадай, у тым, што газета з'яўляецца незалежнай, датацый не атрымлівае і загадзя не можа ведаць, якое яе фінансавае становішча будзе ў далейшым.

ЛІТКУР'ЕР

Вечар кароткага апавядання

прайшоў у Доме літаратара. Арганізавала яго секцыя прозы Саюза пісьменнікаў Беларусі. З чытаннем сваіх твораў выступілі Яраслаў Пархута, Алесь Асташонак, Уладзімір Клімовіч, Адольф Варановіч, Павел Місько, Алесь Жук.

П. ГАРДЗІЕНКА.

БЕЛАРУСКАЕ ЗАМЕЖЖА

«Полацак», № 9

Дзевяты нумар кліўлендскага часопіса «Полацак» за мінулы год адкрываецца віншаваннямі ў сувязі з 72-мі ўгодкамі Слуцкага паўстання.

У раздзеле «Наша гісторыя» — артыкул В. Касмылёва «Манетныя двары на тэрыторыі Беларусі», працяг артыкула М. Белемука «Тапаграфія знаходак манет і аздобаў», «Кароткага нарыса гісторыі дзяржавы і права Беларусі» Я. Юхо, артыкула П. Урбана «Да пытання этнічнай прыналежнасці старажытных ліцвінаў».

Працяг публікацый успамінаў Я. Ціхановіча, лістоў і вершаў У. Караткевіча, згадкі В. Тумаша «Віленская беларуская гімназія», артыкул С. Белай «Віленскія беларусы расказваюць» — у раздзеле «Памяць зямлі».

С. Анатольева знаёміць з кампазітарам З. Яўтуховічам («Не кідай, Змітрок, гармонік»), публікуецца яго «Песня Адраджэння» на словы В. Шніпа. Гэтыя матэрыялы аб'яднаны ў раздзеле «Згукі Бацькаўшчыны». Раздзел «Нашы карані» — расказ пра наведванне беларусамі гістарычнай Радзімы.

Сярод іншых матэрыялаў — вершы В. Шніпа «Балада Слуцкага паўстання» і «Афіцэрам войска БНР», карэспандэнцыя А. Белага «Дзень Слуцкага паўстання ў Беларусі».

НОВЫЯ ВЫДАННІ

Стала рэспубліканскай...

Газета «Экалагічны веснік» выходзіць яшчэ са снежня 1989 года, але дагэтуль з ёй маглі знаёміцца ў асноўным жыхары Гомельшчыны (выдаецца яна ў Гомелі). Цяпер жа «ЭВ» набыў статус штотыднёвай рэспубліканскай газеты. Заснавальнікі яе Дзяржкамчарнобыль, Дзяржкамэкалогія, Гомельскі абласны Савет народных дэпутатаў і журналісцкі калектыў рэдакцыі абласной газеты «Гомельская праўда».

Чатырохпалоснік выходзіць памерам лімаўскай паласы. У першых нумарах «Экалагічнага весніка», якія прыйшлі ўжо і ў кіёскі Мінска, змешчаны шэраг матэрыялаў, што тычацца як чарнобыльскіх, так і экалагічных праблем увогуле. Як выжыць у наш складаны час, як выжыць на зямлі забруджанай — на гэтыя і многія іншыя пытанні імкнецца даваць адказ штотыднёвік.

НОВЫЯ КНІГІ

З старасветчынай на Вы

Яўстахію Тышкевічу, знакамітаму этнографу, фалькларысту, краязнаўцу і археолагу, прысвечана кніга Генадзя і Аляксандра Кахaноўскіх «Руплівец нашай старасветчыны», якая папоўніла серыю «Нашы славутыя землякі», што выходзіць у выдавецтве «Навука і тэхніка». Выкарыстоўваючы багаты фактычны матэрыял, аўтары падрабязна расказваюць пра чалавека, які «жыў у той час, калі толькі займаўся світанак беларускай навукі». Як не пагадзіцца з заключнымі радкамі кнігі: «І сёння як запавет чытаюцца словы сумленнага вучонага, сказаныя ім яшчэ ў маладыя гады: «Абавязак кожнага адукаванага і ўлюбёнага ў свой край чалавека старацца растлумачыць усё, што падпала пад сумненне і складае матэрыял для айчыннай гісторыі. Здагадвацца, шукаць, адкрываць, а адкрытае перадаваць людзям — значыць падаваць руку дапамогі тым, хто прысвяціў жыццё сваё і здароўе навукам для дабра грамадскага».

Наш зямляк — Ермакоў

Кніга «Да ісціны — найпрацейшым шляхам» напісана ўкраінскім аўтарам Вячаславам Дабравольскім (у перакладзе на беларускую мову В. Лук'янава яна таксама папоўніла серыю «Нашы славутыя землякі»). Герой яе — таленавіты матэматык Васіль Ермакоў, які нарадзіўся ў вёсцы Церуха цяперашняга Гомельскага раёна, звязваў свой лёс з Украінай, яшчэ падчас навучання ў Кіеўскім універсітэце ў 18/0 годзе зрабіў навуковае адкрыццё, што прынесла яму еўрапейскую вядомасць. В. Ермакоў стаў і заснавальнікам першага ў Расіі «Журнала элементарной математики»... Але пра ўсё гэта можна даведацца з кнігі, якая, як і іншыя выданні гэтай серыі, багата ілюстраванай.

«Каралі» для душы

Гэтая кніжка — звычайная. З тых, што з'яўляюцца толькі дзякуючы фантазіі, калі можна так сказаць. Яфім Садоўскі, аказваецца, доўгія гады піша і вершы. Многія з іх змяшчаліся ў розных перыядычных выданнях і... забываліся.

Аўтар знайшоў нечаканае і адзіна прымальнае ў дадзеным выпадку выйсце: падрыхтаваў і выпусціў кніжку сваіх твораў «Каралі» разам з супрацоўнікамі бібліятэкі імя Якуба Коласа Акадэміі навук Беларусі. Там падрыхтавалі ксеракопіі з ранейшых яго публікацый, а зрабіць вокладку, адпаведную колькасць экземпляраў — не так і цяжка ўжо. Вось так і з'явіўся зборнік вершаў «Каралі» Я. Садоўскага, які стаўся, пэўна, добрым падарункам не толькі аўтару.

ЮБІЛЕІ

«...Самою сваёю асобаю»

Падчас студзеньскіх спектакляў артыст Брэсцкага абласнога тэатра лялек Іван Герасевіч адзначыў свой 50-гадовы юбілей. Без перабольшання, усе беларускія лялечнікі засведчылі сваю павагу ды добрае стаўленне да сталага майстра лялечнага мастацтва, які, паводле рэжысёра Юрыя Сарычава, з'яўляецца «своеасабліваю рэкламаю Брэсцкаму лялечнаму тэатру — самою сваёю асобаю».

ВІНШУЕМ!

Вернасць аднойчы выбранаму шляху

У адным з нядаўніх інтэрв'ю народны артыст рэспублікі, лаўрэат Дзяржаўнай прэміі Беларусі кінарэжысёр Міхаіл Пташук сказаў: «Любы твор не можа быць дакладнай копіяй рэальнасці. Але, як сейсмограф, ён можа ўлаўліваць яе хістанні і выступаць у нейкай ступені ў ролі прадказальніка». З поўным правам гэтыя словы можна аднесці і да творчасці самога М. Пташука. Пачынаючы з тэлесерыяла «Час выбраў нас», які прынёс аўтару вядомасць, і потым у наступных сваіх стужках «Вазьму твой боль», «Чорны замак Альшанскі», «Знак бяды» і іншых аўтар уздымае пэўны пласт нашай гісторыі, якую, як ён лічыць, «нельга ні перарабіць, ні, тым больш, чыніць над ёй суд». Верны гэтаму прынцыпу застаўся рэжысёр і ў апошніх сваіх работах — «Наш браняпоезд» і «Кааператыў «Палітбюро». Як і папярэднія, яны адзначаны прызамі на многіх прадстаўнічых міжнародных кінафестывалях.

Кожны новы фільм М. Пташука не толькі робіцца значным фактам мастацтва. Кожны раз гэта і працяг аповяду пра складаны духоўны свет герояў, іх чалавечнасць, шчодрасць і прыгажосць душы, камічнасць ці трагічнасць іх лёсаў.

У сваёй творчасці Міхаіл Пташук імкнецца экранізаваць вяршынныя вобразы беларускай літаратуры — лепшыя творы І. Шамякіна, У. Караткевіча, В. Быкава. У гэтай вытанчанасці густу — адданасць рэжысёра роднай літаратуры, вернасць аднойчы абранаму шляху, інтуітыўна адгаданай тэме ў мастацтве.

Шматгранны і самабытны мастак сустракае сваё пяцідзесяцігоддзе ў творчым пошуку. У прыватнасці, зараз разам з драматургам Аляксеем Дударавым ён працуе над экранізацыяй паэмы М. Гусоўскага «Песня пра зубра». А гэта азначае, што гледачы чакаюць ад таленавітага рэжысёра яшчэ не адну цікавую стужку.

Фота Уладзіміра ШУБЫ, БЕЛІНФАРМ.

З ПОШТЫ «ЛіМа»

УДЗЕЛЬНАЯ ВАГА БЕЛАРУШЧЫНЫ...

Восем гадоў таму ў калядным нумары «ЛіМа» з'явіўся мой артыкул «Да суседзяў па кнігі» (перафразоўка летувіскай прымаўкі «да суседзяў на агеньчык»), у якім я апавядаў пра пачатак сваёй кніганоскай кар'еры, пра кніжны абмен між нашымі братнімі рэспублікамі, пра імкненне дайсці глыбей за афіцыйнае братэрства рэспублік свабодных, пайсці да каранёў. Вось прайшлі 10 год майго шчыравання ў якасці распаўсюдніка (дазвольце ўжываць гэтае скрыганаўскае слова) беларускага слова ў Летуве. На жаль, апошнія два гады я трохі адышоў ад справы, бо віленскія беларусы стварылі свае структуры, а наша летувіскае кнігавыданне так «перабудавалася», што не было чым папоўніць кнігаабменную кашолку. Але галоўнае апусцела бліжэйшая да нас беларуская кнігарня — Астравецкая каапаўская.

Праз 10 год, якраз перад апошнімі Калядамі, я аб'ездзіў тыя самыя кнігарні, якія так захапілі мяне падчас тае вандроўкі ў 1982 годзе. Якое сумнае відовішча! У Астраўцы ў кнігарні ліквідавана палова паліц, у мястэчку Варняны наогул зачынена кнігарня. Ніводнай дзіцячай кніжкі на беларускай мове. Нічога не купіўшы, толькі змарнаваўшы час, я накіраваўся ў Ашмяны, дзе знайшоў 2 экземпляры «З душой славяніна» А. Аксамітава, «Святло паэзіі і цені жыцця» У. Конана, адзіны экземпляр, «Іншадумцаў» Уліцёнка — таксама апошні экземпляр, нават аднекуль узяўся «День россеяния» К. Тарасава 1980 года выдання. Але ні ў Астраўцы, ні ў Ашмянах кнігарні не атрымлівалі календара «Родны край». У Ашмянах былі толькі дзве беларускія дзіцячыя кніжкі — «Дзікае паляванне» дый «Пракляты скарб». Калі я паклаў на прылавак свой пакунак кніжак усяго за 11 рублёў, а побач са мной нейкі маладзён браў чатыры дэтэктывы за 700 рэ, я адчуў сапраўдную ўдзельную вагу беларушчыны ў РБ (у рублях) — мо не адной толькі беларушчыны, але й культуры, бо ў маім пакунку яшчэ быў «Сатирикон» Петронія Арбітра дый «Поэзия Ирландии». Затое ў ашмянскім кіёску 24 снежня я купіў адзіны перадкалядны нумар «ЛіМа», на які я не натрапляў па суботах нават у Маладзечне і Вілейцы.

Прыярытэт беларускай культуры нікому не пагражае. Але — так званыя інтэрнацыяналісты ведаюць толькі рускамоўнае насельніцтва паўночна-заходняга краю. У Летуве, дзяржаўнай мове якой няма такой пагрозы, створана інспекцыя дзяржаўнай мовы, якая сочыць за выкананнем Закона аб мове, дакладней, трыманнем прыярытэту. Інспекцыя штрафуе ўстановы і службовых асоб, якія не ўжываюць у першую чаргу дзяржаўную мову. Аб якім прыярытэце сведчаць пустыя паліцы беларускіх аддзелаў кнігарань, поўная адсутнасць галоўных беларускіх выданняў у кіёсках, бібліяфільныя тыражы самых патрэбных беларускіх кніг? Вось адбыўся сход беларусаў бліжняга замежжа, але што канкрэтнага для культурнага адраджэння дыяспары рыхтуе дзяржава? Чаму б не стварыць культурнае прадстаўніцтва для замежных цэнтраў беларускасці — у той самай Вільні пры рэдакцыі «Нашай Нівы», недзе ў іншай краіне — пры кнігарні з беларускім аддзелам? Ініцыятыва павінна ісці з боку беларускай дзяржавы, прыватная асоба з усім сваім энтузіязмам абмежаваная ў сваіх магчымасцях. Мо Таварыства беларускай мовы будзе мець сваіх агентаў-распаўсюднікаў беларускіх выданняў у замежжы — хаця б у Вільні, бо няма ў Еўропе бліжэйшых сталіц за Вільню і Мінск? Наконт дзіцячай кнігі. Мо Летува дапаможа вам выдаваць яе, бо за апошні год у нас сапраўды залатыя горы? Колькасць выданняў дасягнула з тысячу. Маем выбар дзіцячых кніг — з паўсотні назваў, цэны ад 10 да 200 рублёў, у сярэднім 15—30 рублёў.

Дзяржава павінна клапаціцца аб сваёй культуры як дома, так і за мяжой, а не ствараць дэфіцыты. Гэта элементарны абавязак дзяржавы.

Валдас БАНАЙЦІС.

г. Н. Вільня.

ПОШУКІ, ЗНАХОДКІ

СЛУЧАКІ

Дагэтуль лёс быў да яго прыхільны. З цяжкасцю, але звыкся з гэтым новым для яго жыццём пры Саветах. Меркаваў, што нядрэнна ўладкаваўся; няма і трыццаці, а ўжо член партыі, кандыдат у члены ЦВК БССР, прыкметная фігура на педагагічным факультэце Беларускага універсітэта. У той красавіцкі дзень 1929, здавалася, нічога не абяцала перамен. Студэнцкі сход ішоў сваёй чаргой. Абмяркоўвалася пытанне аб выбранні яго ў прафсаюзны камітэт факультэта. І раптам... як гром сярод яснага неба. «Балаховец!», — раптам крыкнуў сакурснік. Так і трапіў Філімон Арціховіч, які з'явіўся на свет у 1900 годзе ў в. Селішча Слуцкага павета, сялянскі сын, потым сельскі настаўнік, у гісторыю. На тую яе старонку, якая толькі-толькі запаўняецца першымі радкамі справядлівых і ўдзячных слоў пра людзей, у свой час надзейшых ваенны мундзір, каб пастаяць за незалежнасць Беларусі. І не ён адзін, як высветліў уніклівыя органы бяспекі (тады — Дзяржаўнае палітычнае ўпраўленне, ДПУ). Па справе Філімона Арціховіча было прыцягнута чатырнаццаць чалавек, у мінулым, як і ён, курсантаў Лодзінскай афіцэрскай школы. Якое дачыненне меў генерал Булак-Балаховіч да гэтай школы, пакуль няясна. Ярлык «балахоўца» навешваўся кожнаму з беларусаў, хто ў 20-я гады аказаў супраціўленне бальшавіцкаму рэжыму з мэтай павялічыць віну падследнага, паколькі імя генерала Булак-Балаховіча стала назыўным, як Махно, Пятлюра або Антонаў.

Зразумела, што ДПУ — гэта не тое месца, дзе людзі імкнуліся да ісціны. І многае, вядома, у гэтай гісторыі засталося за кадрам. Тым не менш вымушаныя прызнанні людзей у сценах гэтай установы дазваляюць узнавіць больш або менш цэласную карціну падзей, пазнаёміцца з дзейнымі асобамі.

Яны былі вельмі маладыя. У 1920 годзе ім было па 18—20. Амаль усе случакі: з самога Слуцка або навакольных вёсак. Аляксандр Маркевіч, Сяргей Бусел, Мікалай Мардвілка, Іван Місевіч, Васіль Прохараў, Канстанцін Залескі — гарадскія. Філімон Арціховіч, Кірыла Пратасевіч, Мікалай Міхайлоўскі, Іосіф Фядзюшка — селішчанскія хлопцы. З Машчыц — Іван Янкоўскі, Фёдар Бараноўскі, Шулякоўскі (імя не ўстаноўлена). Гулевіцкія — Пётр Чыгір, Іосіф Сукала, Васіль Сянюк. Царэўскія — Пётр Ласько, Пракоп Герасімовіч. З слаўнага Семежава — Васіль Навіцкі, Міхаіл Лушчыцкі. У ваенную школу запісалася і старобінская моладзь — Іван Карафа-Корбут, Юліян Жаўрыд, Міхаіл Ключановіч. Гэты спіс далёка не поўны. Персанальна ўдалося ўстанавіць імёны 53 курсантаў. Некаторыя з іх ліку называю, таму што спадзяюся на водгук сваякоў, блізкіх людзей. У матэрыялах пра іх рэабілітацыю, якая адбылася нядаўна, у графе «сваякі» запіс ёсць толькі ў справе Аляксандра Маркевіча, слуцкага паўстанца, курсанта Лодзінскай школы. Не думаю, што толькі яго дачка Ірына Аляксандраўна захавала памяць пра свайго бацьку, доўгія гады дамагаючыся звестак пра яго і яго рэабілітацыю. Астатніх, вельмі на гэта спадзяюся, таксама павінны помніць дзеці, унукі, усе мы, нарэшце.

Маладыя людзі, вырашыўшы стаць вайскоўцамі, былі дастаткова адукаваныя. Да слова, усе яны сялянскія дзеці, але «хрэстаматыйных» мужыкоў «у лапцях і з каўтуном» сярод іх не было. Набор у ваенную школу рабілі ў Мінскай і Нясвіжскай семінарыях, але ў асноўным сярод вучняў старэйшых класаў Слуцкай гімназіі і Слуцкага рэальнага вучылішча.

З паказанняў былога курсанта Піліпа Лемеша: «У 1920 г., калі прыйшлі палякі, я не адступіў з чырвонымі... Зноў пачаў вучыцца. Да нас у рэальнае вучылішча прыйшоў афіцэр беларускай белай арміі і прапанаваў ехаць у афіцэрскую школу, пасля яго прапановы пачалі запісвацца... Усіх нас на аўтамабілі накіравалі ў горад Баранавічы, адтуль цягнікам у Варшаву, а потым у Лодзь... Там ужо былі тыя, хто паехаў раней...»

«Да нас у гімназію пачалі прыходзіць афіцэры, — таксама вымушаны быў успомніць Андрэй Гіж, сын селяніна з в. Граева, у 1920 г. навучэнец 7-га класа Слуцкай гімназіі, — і агітаваць аб уступленні гімназістаў у афіцэрскую школу. Многія пачалі запісвацца... Калі мы запісваліся, то ўсіх з горада Слуцка адвезлі на станцыю Сіняўка на аўтамабілях. Было ўсяго чалавек каля 80. Адтуль пайшлі ў горад Баранавічы. У Баранавічах пасадзілі на цягнік і накіравалі ў горад Лодзь. Гэта было ў першых чыслах снежня 1920 года».

Па ўспамінах курсантаў, кіраваў наборам моладзі ў ваенную школу ў Слуцку вядомы беларускі эсэр, камісар Найвышэйшай Рады БНР, удзельнік Слуцкага паўстання Павел Якаўлевіч Жаўрыд, пляменнік якога Юліян Жаўрыд запісаўся ў школу адным з першых. Пра тое, як праходзіў набор у мястэчку Семежава, успомнілі Кірыла Пратасевіч і Міхаіл Лушчыцкі. «У м. Семежава фарміравалася балахоўская армія, а таксама Беларуская ваенная камісія праводзіла набор у школу. Загадзя з'явіліся аб'явы аб наборы. Вербаваў моладзь балахоўскі капітан Борык. Тыя,

АД «НАРОДНАГА КАНТРОЛЮ» ДА КАНТРОЛЬНАЙ ПАЛАТЫ?

(Пачатак на стар. 3).

га кантролю за дзейнасцю дзяржаўных і камерцыйных структур. Але ваша прапанова даць Кантрольнай палаце адпаведныя паўнамоцтвы была сустрэта паасобнымі дэпутатамі ў штыкі. Калі адны народныя абраннікі папракалі палату ў бяздзеянні, дык другія, наадварот, абвінавачвалі яе ў імкненні набыць «жандарскія» функцыі былога народнага кантролю. У выніку такой «дыскусіі» Вярхоўны Савет наогул ні да якай высновы не прыйшоў.

— Як гэта ні сумна прызнаваць, але ў нашым Вярхоўным Савеце асабістыя амбіцыі і сімпатыі дэпутатаў, бывае, пераважаюць над здаровым сэнсам. Я, вядома, далёкі ад думкі лічыць, што Кантрольная палата робіць усё, што павінна рабіць, што мы, так сказаць, трымаем руку на пульсе часу. І ўсё-такі, не палічыце мяне нясціплым, скажу, што хоць працуем мы яшчэ менш чым год, але ўжо правялі больш за 220 праверак, у час якіх былі ажыццёўлены кантроль за паступленнем даходаў, мэтавым і эканомным расходаваннем сродкаў рэспубліканскага бюджэту, за фарміраваннем і выкарыстаннем сродкаў пазабюджэтных дзяржаўных фондаў, крэдытных рэсурсаў і дзейнасцю банкаў, за захаванасцю і выкарыстаннем, раздзяржаўленнем і прыватызацыяй дзяржаўнай маёмасці.

— Што паказалі гэтыя праверкі?

— Думаю, толькі пералік выяўленых фактаў безгаспадарчасці, невыканання рэспубліканскіх законаў і пастаноў, злоўжыванне службовымі абавязкамі і г. д. заняў бы не адну вашу старонку. Адным словам, карціна выяўляецца архісумная.

Прывяду некалькі найбольш значных фактаў, якія выплылі ў час праверак. Распараджэннем Саўміна ад 2 чэрвеня 1992 года за нумарам 564 з рэзервовага фонду была выдзелена тэрмінам на 2 гады беспрацэнтная пазыка ў памеры 27 мільёнаў рублёў Беларускай прамыслова-камерцыйнай асацыяцыі міжнароднага дзелавога супрацоўніцтва «БелКОМАС» для стварэння вытворчых магутнасцей па выпуску ветраэнергетычных установак. Як паказала праверка, больш за палову гэтых сродкаў было выкарыстана асацыяцыяй на ўласныя гаспадарчыя і камерцыйныя патрэбы, не звязаныя з рэалізацыяй задач, на якія прасілася пазыка.

Наогул, кіданне грошай, і не малых, на вецер становіцца ў рэспубліцы ледзь не традыцыяй. У парушэнне пастановы Вярхоўнага Савета рэспублікі ад 20 красавіка 1992 года «Аб часовым парадку валютнага рэгулявання і праведзення валютных аперацый на тэрыторыі Рэспублікі Беларусь» у абмен на мінеральныя ўгнаенні да нас завозяцца з-за мяжы тавары далёка не першай неабходнасці, перавышаецца ўстаноўленая квота расходавання валюты. Цэны, за якія рэалізуюцца калійныя ўгнаенні, значна ніжэй сусветных. У выніку, па стану на 15 кастрычніка 1992 года пры продажы калійных угнаенняў на 35,9 мільёна долараў узамен атрымана тавараў толькі на 18,1 мільёна долараў, або на 50,4 працэнта. Такім чынам, фактычна, бясплатна крэдытуюцца замежныя прадпрымальнікі.

Скандальную вядомасць набыла выкрытая Кантрольнай палатай знешнеэканамічная аперацыя, праведзеная Міністэрствам аховы здароўя рэспублікі. Маючы 3 мільёны інвалютных рублёў, выдаткаваных урадам на набыццё медыцынскай апаратуры, дэфіцытных лекаў (а ў нас няма чым лячыць сардэчна-сасудзістыя і анкалагічныя захворванні, дыябет), тут не знайшлі нічога лепшага, як купіць за мяжой на мільён долараў аправы для акуляраў...

—Трэба ж умець!.. Дарэчы, Васіль Андрэевіч, як ідзе прыватызацыя дзяржаўнай маёмасці? Тут, відаць, асабліва трэба кантраляваць і кантраляваць...

хто меў чатыры класы і болей, пачалі запісвацца. Запіс праводзіўся ў доме настаўніка Лушчыцкага. У м. Семежава былі адны суткі. Усіх прынятых адправілі ў горад Лодзь». Былыя курсанты Лодзінскай школы сведчылі, што камісія запісвала не ўсіх жадаючых: «Есіповіча і Трушку (абодва з в. Селішча.— Н. С.) не прынялі за недастатковасцю адукацыі (закончылі адзін клас гімназіі.— Н. С.), і яны засталіся ў Беларускай арміі».

Да слова сказаць, у случакоў быў выбар. Паводле ўспамінаў удзельнікаў падзей, адны запісваліся ў «міліцыю беларусаў», другія — «у балахоўцы», трэція — «у Семежаўскую армію», чацвёртыя — у асноўным моладзь, найбольш адукаваная і патрыятычна настроеная яе частка, як нашы героі — пажадалі надзець мундзір афіцэра арміі незалежнай Беларускай Народнай Рэспублікі. Ва ўсякім выпадку, перспектыва самастойнай дэмакратычнай дзяржавы, як дружна паказалі яны на следстве, і сабрала іх у Лодзі.

Іх не цікавілі разнабой думак і трэнні сярод ваенных і палітычных настаўнікаў. І для Рады Случчыны, і для генерала Булак-Балаховіча, якія часцяком не знаходзілі агульнай мовы, неадкладнай задачай з'яўлялася фарміраванне нацыянальнага войска. У яго шэрагі і імкнуліся маладыя. Ці толькі бляск ваеннага мундзіра спакусіў іх? Якія варункі ў жыцці маладых беларусаў вызначылі выбар менавіта гэтага шляху, цярністага, з неймавернымі паваротамі, які для многіх з іх закончыўся на Салаўках?

Незадоўга да вынясення прысуду Аляксандр Бараноўскі, па патрабаванні следчага, падрабязна апісаў сваё жыццё літаральна з моманту нараджэння. У прыватнасці, ён пісаў: «...мяне зацікавіла ідэя беларусізацыі краю і ўтварэння самастойнай Беларускай рэспублікі. Я пачаў чытаць літаратуру на беларускай мове. З мэтай найлепшага вывучэння беларускай літаратуры ўступіў у арганізаванае ў той час беларускае культурна-асветніцкае таварыства пад назвай «Папараць-кветка». Таварыства займалася вывучэннем беларускай літаратуры, праводзіла літаратурна-мастацкія вечары і выключна на беларускай мове... Калі з Беларускай Рады спецыяльна камандзіраваныя ў наша таварыства агітатары заклікалі моладзь адправіцца з імі ў Польшчу для вучобы ў ваеннай беларускай школе, моладзь дала сябе лёгка ўгаварыць. Праз 4—6 гадзін пасля таго, як далі згоду, нас адправілі ў Баранавічы...» Безумоўна, незалежнасць Бацькаўшчыны — гэта тая высакародная мэта, высокі абуджальны матыў, якія вызначылі ўчынкі і дзеянні юнакоў.

Былі абставіны і менш узвышаныя, але ў жыцці не менш істотныя. З паказанняў Кірылы Пратасевіча: «Палякі ноччу пакінулі нашу мясцовасць, але чырвоныя яшчэ не прыйшлі... Мяне пабудзіў аднавясковец і сказаў, давай уцякай, бо прыйдуць чырвоныя і нас расстраляюць. У пацвярджэнне чаго сказаў, што яго шваґер быў у Слуцку і бачыў аб'яву аб тым, што расстрэльваюць тых, хто не служыў у Чырвонай Арміі, як дэзерціраў. Пайсці мяне ўгаворвалі суседзі і маці Арціховіча Хіма...» Аляксандр Маркевіч таксама сказаў: «Я б не ішоў, але пачалі палохаць, што таварышы расстраляюць...» «Паведамленні аб тэроры, які праводзілі бальшавікі, аб расстрэлах пагалоўна ўсіх, хто дасягнуў мабілізацыйнага ўзросту і не служыў у Чырвонай Арміі, аб закрыцці навучальных устаноў, аб зверствах над насельніцтвам, аб рабаваннях і гвалце прынялі каласальныя памеры... Насельніцтва не верыла ў магчымасць аднаўлення польскай улады, ды і не жадала яе, а савецкая ўлада... была страшная», — гэта зноў з пісьма Аляксандра Бараноўскага. Страх перад нязнанай, нежаданай уладай, інстынкт самазахавання вымушалі пакідаць роднае гняздоўе.

Але не без жорсткага супраціўлення. Магу меркаваць, бо валодаю толькі ўскоснымі «доказамі», што нашы героі ў сілу сваіх перакананняў, тэмперамента, маладосці, нарэшце, не маглі застацца ўбаку ад важнейшых падзей — Слуцкага паўстання. Гэтую «віну» з падследных прызнаў за сабой толькі Аляксандр Маркевіч, і то таму, што ў 1925 годзе быў судзімы за гэты «ўчынак» Вярхоўным судом БССР разам (далей цытата з матэрыялаў следства) «з камандзірам белага Беларускага палка Гаўрыловічам і Сяргеенкам, жыхаром горада Слуцка, за ваенныя дзеянні супраць Савецкай улады ў перыяд 1920 года пасля заключэння перамір'я з палякамі ў нейтральнай паласе». Астатнія ж катэгарычна адмаўлялі свой удзел у паўстанні. Аднак расказ курсанта Івана Карафы-Корбута дае некаторыя падставы думаць пра адваротнае. З пратакола допыту: «Пасля доўгага запірання і адмаўлення, выдуманых легенд Карафа-Корбут паказаў пра сябе, што «сын селяніна, але па саслоўі дваранін... у Чырвоную Армію не пайшоў, быў дэзерцірам, у 1919 годзе далучыўся да Легіі рускіх афіцэраў, дзе сустрэў нямала землякоў (усе тыя ж — случкія.— Н. С.), пасля яе разбраення сядзеў у польскім лагеры». Калі вярнуўся, то даведаўся ад землякоў, «што па мірным дагаворы з Польшчай мая мясцовасць адышла да чырвоных... калі палякі пайшлі і занялі яе чырвоныя войскі, то ў Слуцку, Семежаве і іншых месцах адбылося паўстанне супраць чырвоных і там пачала кіраваць Рада... Паміж чырвонымі і войскамі паўстанцаў ідуць баі. Слуцк зноў заняты чырвонымі войскамі і яны ўсіх расстрэльваюць, і ехаць дадому мне не раілі, а параілі ехаць у Лодзь, куды пасля паўстання забралі многіх навучэнцаў са Слуцка і раёна і пасылаюць вучыцца ў Лодзь у ваенную школу Булак-Балаховіча». (Пэўна, баявое хрышчэнне маладых случакоў адбылося. У адваротным выпадку хто ж стаў у шэрагі Слуцкай брыгады, калі моладзь на падзеі глядзела з вокнаў гімназіі і вучылішча?) Карафа-Корбут прыехаў у Лодзь, дзе «знайшоў Ваенную камісію, якая прымала у (балахоўскую) афіцэрскую школу, прад'явіў дакументы, пасля чаго быў залічаны...»

Па ўсім відаць, што набор у школу праводзіўся на працягу кастрычніка — пачатку снежня 1920 года, ды і пасля Слуцкага паўстання, у розных месцах — Слуцку і Слуцкім павеце, Мінску, Нясвіжы (пра гэта ёсць сведчанні мінскіх і нясвіжскіх семінарыстаў), Лодзі.

Пра тое, чаму і як вучылі ў Лодзінскай школе, успаміналі вельмі скупа: «абмундзіравалі, навучалі ваеннаму строю». Школа мела аддзяленне, дзе выкладалі на беларускай мове, што для навучэнцаў было вельмі важна («паступалі ў беларускую балахоўскую школу, у якую вербавала Беларуская Рада», — гэта падкрэслівалі ўсе, удакладняючы тым самым, што не да палякаў ішлі на службу). Правучыліся каля двух месяцаў. У пачатку 1921 года курсантаў падзялілі на дзве групы. Асобы, якія мелі 6 класаў і больш, накіроўваліся ў Варшаўскую афіцэрскую школу, 4 класы — у Быдгашчскую. У Варшаўскай школе тэрмін навучання быў вызначаны ад паўгода да 8 месяцаў, у Быдгашчы — год, але потым прадоўжылі да паўтара. У Варшаву паехала каля 30 чалавек, у Быдгашч — каля 20. Астатнія раз'ехаліся хто куды. Адны, нелегальна перайшоўшы граніцу, вярнуліся на радзіму, другія — засталіся ў Польшчы, трэція — зноў далучыліся да паўстанцкага руху.

У студзені 1921 года паехала група ў Варшаву. У Варшаўскай афіцэрскай школе вучыліся (не ўсе, праўда, яе закончылі) Кухта, Ліхадзіеўскі, Чыж, Шамяціла, Залескі, Вечар-Шарбовіч, Калядка, Бараноўскі, Шулякоўскі, Янкоўскі і іншыя. У Быдгашч тыдні на два-тры пазней паехалі Арціховіч, Пратасевіч, Лушчыцкі, Фядзюшка, Новік, Бачко, Карафа-Корбут і іншыя.

Наступныя падзеі не садзейнічалі ўздыму патрыятычных настрояў. І ў Варшаве, і ў Быдгашчы навучалі на польскай мове, рыхтавалі па праграме польскіх кадэтаў, хоць беларусы і былі вылучаны ў асобны ўзвод. Курсантам выдалі новае абмундзіраванне ахоўнага колеру, на пагонах літары SO, што азначала «школа афіцэраў», і выява дубовага лістка з мечам. Пятліцы былі абшыты жоўтым кантам, на фуражцы — выява польскага белага арла.

Так падрабязна апісаў па патрабаванні следчага свой мундзір курсанта Кірыла Пратасевіч, які па ўласным прызнанні доўга захоўваў фотаздымак, на якім былі случкія хлопцы, што навучаліся ў Быдгашчы. Калі пачаліся арышты, ён і іншыя, хто меў фотаздымкі, палічылі за лепшае знішчыць «рэчавы доказ». А можа, дзе ў сямейных архівах і захаваліся гэтыя здымкі?

Як вядома, Савецкая Расія і Польшча здолелі дамовіцца. З інтарэсамі Беларусі, яе народа ніхто не лічыўся. Ненадзейнасць і няяснасць перспектывы навучання случакі адчулі вельмі хутка. Праз паўгода рознымі шляхамі яны паімкнуліся на радзіму. У лістападзе 1921 года кадэты ў Быдгашчы былі прыведзены да прысягі, аднак беларусы праваслаўнага веравызнання прысягаць Польскай дзяржаве адмовіліся, пасля чаго з школы былі звольнены. Да слова, Рыгор Калядка, былы курсант Лодзінскай, потым Варшаўскай школы, пасля вяртання на радзіму прызваны ў Чырвоную Армію, прыведзены да прысягі 1 мая 1922 года ў Смаленску пасля заканчэння ваенна-інжынерных курсаў адмовіўся прысягаць і Саветам. Ваеннае міністэрства Польшчы не перашкаджала і тым, хто хацеў пайсці раней. Адпускалі партыямі па 2—3 чалавекі. «Я трапіў у трэцюю партыю,— успамінаў Карафа-Корбут,— і быў звольнены разам з Бачко і Лемешам у маі 1921 года; накіраваліся адразу ў Лодзь, аднак нашай часці там ужо не было».

Мясцовыя жыхары памагалі перайсці мяжу, дабрацца дадому. Многія з курсантаў, што вярнуліся ў БССР, у 1922—1924 гадах былі судзімы за нелегальны пераход граніцы, праследаваліся як дэзерціры, адбывалі пакаранне ў турмах, служылі ў Чырвонай Арміі.

Пасля таго, як рассталіся з ваенным мундзірам (беларускім, польскім, савецкім), лёсы іх складваліся па-рознаму. Большасць не адрывалася ад зямлі, жылі на гаспадарцы. Некаторыя закончылі савецкія ВНУ, настаўнічалі, працавалі медыкамі і г. д. Разам былі (не ўсе, канечне) сабраны зноў у сценах ДПУ Беларусі ў красавіку-маі 1929 года, дзе вымушаны былі ўспомніць недалёкае мінулае, юнацтва, высокія парыванні, імкненне паслужыць незалежнай дэмакратычнай Бацькаўшчыне. Потым пайшло стандартнае абвінавачванне ў шпіянажы на карысць буржуазнай Польшчы і высылка на Салаўкі тэрмінам на тры гады. Далейшы лёс большасці з асуджаных не прасочваецца. Вядома толькі, што пасля адбывання пакарання ў Салавецкім лагеры (СЛАГу) на радзіму (у Бабруйск) вярнуўся Іосіф Сукала, у Новасібірскую вобласць быў высланы Барыс Шамяціла. Мінчанка Ірына Аляксандраўна Маркевіч і па сённяшні не можа адшукаць сляды свайго бацькі, Аляксандра Маркевіча, таксама былога вязня СЛАГу. Вестак пра яго і іншых «падзельшчыкаў» Філімона Арціховіча пакуль няма. Савецкая ўлада не даравала ім «граху маладосці».

Гэтая гісторыя маладых случакоў — яшчэ адно сведчанне таго, што наша зямля мела дастойных сыноў, якія жадалі ёй лепшай, незалежнай долі.

Н. СТУЖЫНСКАЯ,
кандыдат гістарычных навук.

— Намі выяўлены, у прыватнасці, шматлікія факты бязвыплатнай перадачы або продажу па заніжаных цэнах дзяржаўнымі прадпрыемствамі сваіх асноўных фондаў камерцыйным структурам. Так, на вытворчым аб'яднанні «Гомсельмаш» загадамі яго генеральнага дырэктара С. Дразда было бязвыплатна перададзена камерцыйным структурам асноўных сродкаў на 1 мільён 741 тысячу рублёў (у цэнах 1991 г.). Пры гэтым «Гомсельмаш», як заснавальнік камерцыйных прадпрыемстваў і кааператываў, прыбытку ад іх дзейнасці не атрымліваў. Палатай былі выяўлены парушэнні ўстаноўленага парадку ацэнкі кошту маёмасці, якая здаецца ў арэнду, распродажу аб'ектаў сацыяльнага і вытворчага прызначэння, факты сумяшчэння пасад асобнымі кіраўнікамі ў дзяржаўных і камерцыйных структурах. Або такі факт. Дырэктар племсаўгаса «Заднепроўскі» Аршанскага раёна Ю. Савіцкі пры стварэнні акцыянернага таварыства «Аграплемсаюз» (г. Масква) перадаў яму асноўных і зваротных фондаў коштам 51 мільён рублёў (цэны 1990 г.), больш як 2 тысячы гектараў зямлі, 49 тысяч галоў жывёлы. Кантрольнай палатай была праведзена і праверка выкарыстання бюджэтных сродкаў, забеспячэнне захавання тэхнікі і маёмасці ў шэрагу вайсковых часцей, упраўленняў і службаў Міністэрства абароны Рэспублікі Беларусь. За 9 месяцаў 1992 года ў войсках было раскрадзена і страчана ваеннай тэхнікі і маёмасці на 16,7 мільёна рублёў. Акрамя таго, толькі ў правераных часцях органамі ваеннай пракуратуры разглядаюцца справы, звязаныя з раскраданнем матэрыяльнай каштоўнасці на 11,8 мільёна рублёў.

— Літаральна днямі ў «Комсомольской правде» быў надрукаваны артыкул, дзе згадваліся такія, прынамсі, факты: адзін з мэраў Нью-Йорка застрэліўся пасля таго, як прачытаў у газетах абвінавачванне ў тым, што ён парушаў парадак выдачы ліцэнзій на будаўніцтва аўтастаянак. Мэр другога амерыканскага горада сеў у турму за тое, што з 350 тысяч долараў, якія складалі гарадскі бюджэт, 300 долараў (трыста!) выкарыстаў не па прызначэнні.

— Усё гэта адбываецца ў дэмакратычнай прававой дзяржаве. Нам да гэтага яшчэ ісці і ісці...

— Але якая ўсё-такі практычная карысць ад усіх вашых выкрыванняў? Вы ж самі кажаце — «толькі ў правераных воінскіх часцях выкрыта»... А колькі іх засталося неправеранымі? Ды, у рэшце рэшт, усё і праверыць немагчыма. Галоўная бяда ў тым, што ў нас не працуюць законы. Па іх мала хто звярае сваю дзейнасць. Маўляў, вы там, у Вярхоўным Савеце, спрачайцеся, сачыняйце, пішыце тыя законы, а мы, на месцах, будзем рабіць так, як нам зручней. Як, Васіль Андрэевіч, рассячы гэтае пачварнае кола? Вы ведаеце, як гэта зрабіць?

— Там, дзе гэта тычыцца эканомікі — ведаю.

— Шляхам татальнай праверкі ўсяго і ўсіх? Але ж у нашай гісторыі гэта ўжо было...

— Вы мяне не так зразумелі. Беларусь толькі што набыла сваю дзяржаўнасць, свой суверэнітэт. Кожны крок на шляху да ўстанаўлення сапраўды дэмакратычнага грамадства, сапраўды рынкавай эканомікі даецца вельмі цяжка. Многае робіцца метадам спроб і памылак. Не ўдаецца адно, шукаем другое...

— Васіль Андрэевіч, я хачу задаць вам адно пытанне, якое, баюся, можа вас пакрыўдзіць.

— У час выбарчай кампаніі ў Вярхоўны Савет, а яна праходзіла для мяне складана — на адзін мандат нас прэтэндавала чацвёра, я наслухаўся такіх пытанняў ад выбаршчыкаў, што нічым мяне ўжо не здзівіш...

— Тады добра. Я вось пра што часта думаю. Не зважаючы на тое, што камуністычны рэжым адышоў у нябыт і мы быццам бы будуем дэмакратычнае грамадства, на чале рэспублікі фактычна стаіць старая партыйна-дзяржаўная наменклатура. Вось і вы ў час нашага знаёмства сказалі, што да жніўня 1991 года працавалі сакратаром Віцебскага абкома КПБ. Кажу гэта, вядома, не ў папрок, проста канстатую факт. Прайшлі ў свой час загартоўку ў партыйных органах Старшыня Саўміна Кебіч, яго цяперашнія намеснікі Мясніковіч, Лінг, Дзямчук, многія міністры. Нарэшце, значная частка нашага дэпутацкага корпуса — таксама менавіта такія людзі.

— Дык што з гэтага? Забараніць ім займацца палітычнай і дзяржаўнай дзейнасцю?

— Барані Божа. Мне проста цяжка зразумець, як чалавек, які ўсё свядомае жыццё спавядаў марксісцка-ленінскія каштоўнасці, у тым ліку ў эканамічнай навуцы, зараз можа з поўнай адданасцю, стараннасцю, імпэтам праводзіць у жыццё ідэі, якія камуністычная партыя лічыла смяротным грэхам? Я маю на ўвазе хоць бы тую ж прыватную ўласнасць на сродкі вытворчасці, зямлю і г. д. Марксісцкі сіндром, ён хіба не дае сябе адчуваць, не перашкаджае?

— Вядома, многае прыходзіцца пераасэнсоўваць. Я гэта адчуваю і па сабе. Але хачу заўважыць, што чалавечая свядомасць можа мяняцца разам з часам.

Вядома, камандзірам вытворчасці, якія выраслі на сацыялістычных дражджах, сёння даводзіцца вельмі цяжка. Патрабуецца зусім іншае мысленне, іншы спрыт, іншая рэакцыя на сітуацыю, якая ў неразмеркавальнай эканоміцы мяняецца вельмі хутка.

— У нас заўсёды не адчувалася недахопу ў правяраючых. Вось і цяпер, акрамя Кантрольнай палаты, ёсць яшчэ і КРУ — кантрольна-рэвізійнае ўпраўленне пры Саўміне рэспублікі. У мінулыя гады, помню, з'яўленне прадстаўнікоў гэтай арганізацыі на заводзе ці ўстанове ўспрымалася там, як боскае пакаранне.

— Наша дзейнасць з КРУ не перасякаецца. Мы ажыццяўляем дзяржаўны кантроль, а яны — ведамасны, бо падначалены перш за ўсё Міністэрству фінансаў. Праўда, частку нашых функцый КРУ таксама выконвае.

— Вы кантактуеце і з праваахоўнымі органамі?

— Абавязкова. Каардынуем з імі сваю работу. Вось і цяпер Вярхоўны Савет даручыў Кантрольнай палаце Рэспубліканскай пракуратуры, Міністэрству ўнутраных спраў і Камітэту дзяржаўнай бяспекі праверыць, як праведзена прыватызацыя некаторых гаспадарчых аб'ектаў у рэспубліцы. Створана сумесная група, якая прыступіла ўжо да работы.

— Мне застаецца падзякаваць вам, Васіль Андрэевіч, за гутарку.

Гутарыў Міхась ЗАМСКІ.

РЭЗАНАНС

З КЛОПАТАМ ПРА ДУХОЎНАСЦЬ НАРОДА

Публікацыя Валянціна Грыцкевіча «Якой быць беларускай гістарычнай навуцы» на старонках часопіса «Полымя» № 5 за 1992 года без сумнення зацікавіць чытача-патрыёта, сумленнага грамадзяніна Рэспублікі Беларусь, паколькі закранае жыццёвыя пытанні духоўнага развіцця беларускай нацыі. Нельга не пагадзіцца з яе зместам і высновамі, якія скіраваны на абуджэнне ў шырокіх колах грамадскасці цікавасці да гісторыі, пазбаўлення нацыянальнага нігілізму, а часамі і абыякавасці, непавагі да мінулага сваёй Бацькаўшчыны.

Адной з прычын такога абвальнага крызісу нацыі, зразумела, з'яўляюцца пагардлівыя адносіны кіруючай эліты былой таталітарнай сістэмы да беларускай мовы — невычарпальнай крыніцы духоўнасці народа, яго найвялікшага святога скарбу, са стратай якога ён губляе пашану да сябе, паколькі страчвае сваю асаблівасць, годнасць і гісторыю.

Адсюль, відаць, і ўзнікла жыццёвая прастора для бытавання прымітыўных міфаў і легенд аб зліцці моў і нацый дзеля светлай будучыні. Такая палітграмата спрыяла прытупленню свядомасці народа, страце ягоных гістарычных і нацыянальных каранёў.

Прыемна ўсведамляць, што актуальнае пытанне, узнятае Валянцінам Грыцкевічам, запланавана для разгляду на Усебеларускай канферэнцыі гісторыкаў «Гістарычная навука і гістарычная адукацыя ў Рэспубліцы Беларусь: новыя канцэпцыі і падыходы», якая адбудзецца 2—5 лютага 1993 года на гістарычным факультэце Беларускага дзяржаўнага універсітэта.

Леў МІРАЧЫЦКІ,
старшы навуковы супрацоўнік Інстытута гісторыі АНБ.

HOMO HUMANUS

Уладзіслаў АХРОМЕНКА

ЧАЛАВЕК НАТОЎПУ

ЭСЭ

ШТОСЬЦІ адбываецца.

Калі меркаваць па масавай эстэтыцы, дык, здаецца, усё без змен: кінематаграфічныя супермэны з квадратнымі сківіцамі і цыбатыя тэлевізійныя прыгажуні папулярныя па-ранейшаму, на экранах і на кніжных латках у падземных пераходах ужо каторы год пануе коітус, а цётку Клаву — маю суседку па пад'ездзе, касірку ў «Гастраноме»,— як заўжды больш за ўсё на свеце хвалюе, чым жа скончыцца чарговая лацінаамерыканская меладрама «па скрынцы».

Калі меркаваць па масавай этыцы, дык і тут гэтак жа сама, як і раней: у пад'ездзе ізноў выкруцілі лямпачку, на аўтобусных прыпынках і ў чэргах па цукар заўсёдна лаюцца па-расейску, а дзядзька Пеця — токар з трактарнага, муж цёткі Клавы — які год запар не саромеецца выкідаць, калі ніхто не бачыць, смецце з балкона.

Калі меркаваць па шкале масавай ідэалогіі, дык і на гэтым узроўні без заўважных зрухаў: агульная ацэначная плоскасць засталася старой, змяніўся адно вектар: «плюс» на «мінус», чорнае на белае, халоднае на гарачае, Гога на Магогу... Ад перамены колеру сцягаў і абрысу сімвалаў дзяржава не стала больш гуманнай да людзей, а самі людзі — больш разумнымі: калі гадоў сем таму цётка Клава з дзядзькам Пецем лаялі амерыканскі імперыялізм і, прынамсі, не мелі нічога супраць «арганізатара і натхняльніка», дык цяпер з тым жа імпэтам лаяць камунізм і мрояць пра цывілізаваны буржуінскі лад жыцця.

НЯДАЎНА я пазнаёміўся з цёткай Клавай і дзядзькам Пецем бліжэй.

Яны па-свойму неблагія людзі, калі ўзяць на веру сцвярджэнне, што абсалютна благіх людзей няма ўвогуле. Яны па-свойму спагадлівыя і добразычлівыя, і мне нечым імпануе іх трывалы, стабільны лад жыцця: і па-мяшчанску ўтульная кватэра з горкай чэшскага крышталю, і вечаровы рытуальны прагляд тэленавін, і паказная гасціннасць, і нават непазбежнае ў падобных выпадках піццё гарбаты з малінавым варэннем, костачкі ад каторага потым так навязліва застаюцца між зубоў... Звычайныя жыхары мінскага мікрараёна. Галоўная вартасць якіх — заўсёды вядома, чаго ад іх можна чакаць, а галоўнае ўнутранае памкненне — быць як усе.

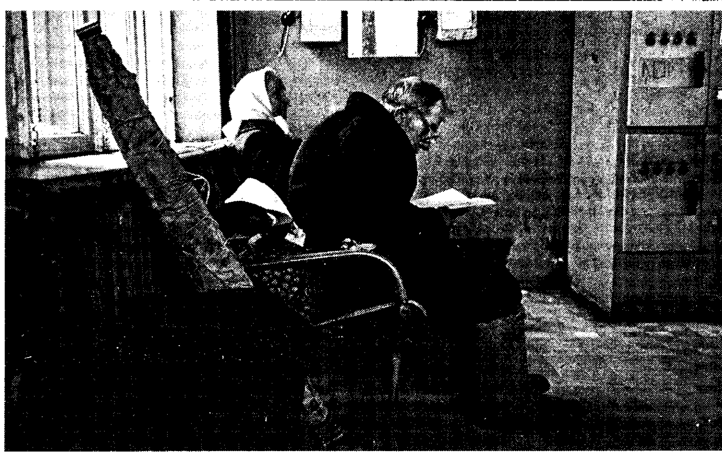
Але няхітрая размова пад гарбату з маімі суседзямі — простымі людзьмі — напалохала і збянтэжыла: ніколі б не думаў, што сярэднестатыстычны жыхар за такі кароткі тэрмін можа прасякнуцца такой варварскай агрэсіяй... Яшчэ зусім нядаўна размовы пра вінаватых у чарговых складанасцях сканчваліся хіба што канстатацыяй факта: «От, такое жыццё пайшло!»,—і пералікам прозвішчаў канкрэтных душагубцаў; цяпер жа на маё пытанне «А што трэба рабіць?» такі, здавалася б, законапаслухмяны дзядзька Пеця міргнуў на мяне бялёсымі, падобнымі да белых семкаў вачыма і прамовіў: «Як што? Расстрэльваць гадаў!», а касірка цётка Клава дадала спакойна і цвёрда: «Далі б мне аўтамат — рука б ня схібіла».

Расстрэльныя спісы адкрываюць бізнесмены, потым ідуць урад, дэпутаты, жыды, каўказцы, хахлы, інтэлігенты (гэтыя асабліва: «Дармаеды!»), нацыяналісты, дэмакраты, бальшавікі, прастытуткі, наркаманы,— і так да суседзяў паверхам вышэй — за тое, што да позняе ночы слухаюць магнітафон...

ГЭТАЯ размова дазваляе зрабіць высновы: пра характар цяперашніх змен трэба меркаваць не па этычных, эстэтычных ці ідэалагічных кшталтах, а па модулю развіцця масавай свядомасці, якая сёння пераходзіць на якасна іншы ўзровень: агрэсія запаўняе сабою кубічныя сантыметры ўсёй чарапной каробкі ды надае думкам і памкненням разбуральніцкую накіраванасць; агрэсія ляціць кароткімі чэргамі на супрацьлеглы бок вуліцы і наязджае рыфлёнымі танкавымі тракамі на тратуар; агрэсія выціскае простых людзей з трывалага ўтульнага побыту — з чэшскім крышталём і вечаровай порцыяй звыклага тэленаркотыка — і гоніць іх на вуліцы, збівае ў натоўп, у якога адна прага — знішчаць.

ВА ЎСЕ ЧАСЫ людзі падзяляліся на дзве катэгорыі — людзі натоўпу і людзі-творцы. Розніца — у прынцыповым стаўленні да свабоды. Для чалавека натоўпу гэта — свабода ад канкрэтнай асобы ці ад другога натоўпу, свабода беспакаранасці. Для чалавека-творцы — свабода ад натоўпу ўвогуле.

Чалавек натоўпу можа існаваць строга ў зададзеным кантэксце — кантэксце масы. Як гэтая маса вызначаецца — чарга ў віна-гарэлачную краму, «простыя людзі» ці нават «народны рух» — не галоўнае: галоўнае тое, што маса можа быць толькі «за» ці «супраць», бо для яе ацэначная плоскасць мае толькі два знакі — «плюс»

Фота А. КЛЕШЧУКА.

і «мінус», толькі два колеры — чорны і белы. Чалавек натоўпу займае ў ёй сваю нішу — так пчала запаўняе ў вуллі адну ячэйку, складаючы соты. Але, як соты магчымыя адно ў множным ліку, так і чалавек натоўпу можа існаваць адно ў супольнасці сабе падобных.

Чалавек-творца мае большы выбар, бо для яго, апроч чорнага і белага, існуе яшчэ адзін колер — шэры, а па агульнай ацэначнай шкале, апроч знакаў «плюс» і «мінус», ёсць знак раўнавагі. Карацей кажучы, ён можа проста абстрагавацца.

Выбіраючы «плюс» ці «мінус», чорнае ці белае (станоўчае ці адмоўнае — няважна, важны прынцып), чалавек-творца аўтаматычна ўліваецца ў кантэкст масы; пры пэўных умовах можа зарганізоўваць яе свядомасць — як у тым жа вуллі паводзіны працоўных пчол зарганізоўвае матка, але ж у падобным выпадку ён цалкам страчвае ўласную свабоду. Застацца самім сабою можна адно выбраўшы нейтральны колер.

АЛЕ ЧАЛАВЕК-ТВОРЦА на чале натоўпу — гэта небяспечна.

Згадваю Тбілісі канца 1991 года: разгул масавай істэрыі, пошукі «ворагаў Грузіі», штодзённыя мітынгі ля будынка Вярхоўнай Рады, з балкона каторай Звіяд Гамсахурдзія — неблагі перакладчык і навукоўца, безумоўна чалавек-творца, які, аднак, абраў якісьці там колер, чорны ці белы, няважна,— распальвае разбуральніцкія інстынкты натоўпу; у гэты самы час фанатыкі паляць у двары вакольнай вуліцы кніжкі няўгодныя рэжыму філосафа Мераба Мамардашвілі — таксама чалавека-творцы, які аддаў перавагу колеру нейтральнаму...

Калі Чалавек-Творца ўзначальвае натоўп і заахвочвае ягоную агрэсіўнасць, гэта, напэўна, ёсць фашызм.

НАТОЎПУ — баюся і ненавіджу.

Асабіста для мяне гэтае слова асацыіруецца з цёмнымі інстынктамі, гвалтам, разбуральніцтвам, карацей — з агрэсіяй.

Натоўп няздольны ствараць, ён можа адно знішчаць: вандалы разбурылі Рым, берберы спалілі Александрыйскую бібліятэку, ваяўнічыя камсамольцы-добраўольцы дваццатых гадоў руйнавалі касцёлы, цэрквы, мячэці ды сінагогі.

МАЕ СУСЕДЗІ, «простыя людзі» цётка Клава і дзядзька Пеця, увесь час нудзіліся: вось раней, маўляў, жыць было прасцей, бо ведаў, чые загады выконваць, а цяпер — колькі ўладаў, столькі й загадаў, няма пэўных арыенціраў.

Дэзарыентаваная цётка Клава, выціраючы аб халат потныя пасля гарбаты з малінай рукі, сказала: «Нам бы загадаў толькі хто з ворагамі разабрацца — мы б ім ужо паказалі, а то развялося дармаедаў розных — брокераў, разумееш, дэпутатаў ды інтэлігентаў ды яшчэ гэтых «чорных» ды жыдоў, простага чалавека жыццё забіраюць! От, няма на іх Сталіна!»; дзядзька ж Павел толькі ўхвальна вылаяўся.

Я не стаў пераконваць гэтых мілых людзей наконт мэтазгоднасці іх памкненняў, бо спрачацца з «простым чалавекам» на падобныя тэмы — усё адно, што пераконваць маньяка, што той не мае рацыі. Я адно падзякаваў ім за выклад немудрагелістай жыццёвай канцэпцыі і пайшоў на вуліцу.

Па праспекце Скарыны (былым Ленінскім) насустрач мне крочылі ворагі: адны працавалі на біржы, другія — у парламенце, трэція займаліся літаратурай, мастацтвам, вучылі дзяцей і праектавалі дамы, а чацвёртыя проста былі габрэямі ці каўказцамі. З усімі імі варта было разабрацца, бо ўсе яны былі дармаедамі і «забіралі жыццё простага чалавека». Але, на жаль, Сталін ужо даўно памёр, а ўладаў, якія не марудзілі б з загадам «фас», пакуль яшчэ не было...

Я ішоў па праспекце Скарыны — уздоўж дамоў, з расчыненых вокнаў якіх ліліся меладраматычныя дыялогі шматсерыйных тэлестрасцяў, уздоўж парканаў, абмаляваных фалічнымі сымболямі, уздоўж яткаў з выданнямі радыкальна-левых і крайніх радыкалаў, і думаў, што ўрэшце можна напляваць на масавую этыку, эстэтыку ды іншую лухту; можна не глядзець «па скрынцы» народныя тэлераманы і не зважаць на расейскі мат у чэргах; можна не спрачацца з «простымі людзьмі» дзядзькам Пецем і цёткай Клавай; можна не браць да ўвагі «ворагаў», каб не прасякацца варварскай агрэсіяй; можна не ставіць на чорнае і белае, бо колеры гэтыя ў негатыве й пазітыве заўжды мяняюцца месцамі,— а трэба заставацца самім сабою.

Таму што, апроч усяго, ёсць яшчэ і шэры колер, гэта — таксама выбар.

АНОНС

У лютым, у Доме літаратара...

2 лютага пройдзе пасяджэнне Рады Беларускага праваслаўнага брацтва трох Віленскіх пакутнікаў.

Мастацкі фільм «Кааператыў «Палітбюро», створаны Беларускай Незалежнай студыяй «НС» (аўтар сцэнарыя Я. Грыгор'еў, рэжысёр М. Пташук, у галоўных ролях А. Пятрэнка і М. Ульянаў) можна паглядзець 3 лютага.

Прэм'ера кнігі Уладзіміра Юрэвіча «Слова жывое, роднае, гаваркое...», выпушчанай выдавецтвам «Юнацтва», адбудзецца 5 лютага.

Спаўняецца 125 гадоў з дня нараджэння пісьменніка, перакладчыка, мастака Каруся Каганца. Яго жыццёваму і творчаму шляху прысвечана вечарына «Беларусь трэба падымаць!» Адбудзецца яна 10 лютага.

Вечар Алены Кобец-Філімонавай пройдзе 11 лютага. «Недзе гараць агні...» называецца ён і прысвечаны 60-годдзю вядомай пісьменніцы.

«За нашу і вашу волю!» — заклік вядомы. Сёння ён набывае асаблівы сэнс. Нездарма 155-ыя ўгодкі з дня нараджэння Кастуся Каліноўскага (завітайце, калі ласка, у Дом літаратара 12 лютага) пройдуць пад гэтым дэвізам.

А вось назва вечара, прымеркаванага да 100-годдзя з дня нараджэння Максіма Гарэцкага (прыхільнікі таленту пісьменніка збіраюцца 16 лютага) — «Чалавек з Малой Багацькаўкі».

У сувязі з 400-годдзем з дня смерці Сымона Буднага вечар пройдзе 23 лютага.

Станіславу Шушкевічу было б 85 гадоў. Вечар яго памяці адбудзецца 25 лютага.

Усе згаданыя мерапрыемствы пачынаюцца а 18-ай гадзіне. У 12 жа гадзін 4 лютага праводзіцца «круглы стол» «Проза на старонках літаратурнай перыёдыкі: рэальнасць, пошукі, перспектывы».

На працягу трох дзён пройдзе конкурс беларускай бардавай песні «93». Першы тур пачынаецца 17 лютага а 17-ай гадзіне, другі — 18 лютага а 18-ай, канцэрт пераможцаў пройдзе 19 лютага а 18-й гадзіне.

Да ўсяго 24 лютага ў Доме літаратара адпачываюць работнікі Беларускага інструментальнага аб'яднання.

25 лютага а 15-й гадзіне ў канферэнц-зале адбудзецца сумесная пасяджэнне секцыі паэзіі Саюза пісьменнікаў і кампазітараў-песеннікаў па праблемах маладзёжнай песні.

ЛіМ

Заснавальнікі:
САЮЗ ПІСЬМЕННІКАЎ БЕЛАРУСІ
І МІНІСТЭРСТВА КУЛЬТУРЫ
РЭСПУБЛІКІ БЕЛАРУСЬ

Выходзіць раз на тыдзень па пятніцах
Друкарня «Беларускі Дом друку».

АДРАС РЭДАКЦЫІ: 220600, ГСП, Мінск, вул. Захарава, 19.

Тэлефоны: прыёмная рэдакцыі — 33-24-61; намеснік галоўнага рэдактара — 33-25-25; адказны сакратар — 33-19-85; аддзел публіцыстыкі: Міхась ЗАМСКІ — 33-25-25; аддзел пісьмаў і грамадскай думкі: Марыя ГІЛЕВІЧ — 33-19-85; аддзел літаратурнага жыцця: Алесь МАРЦІНОВІЧ — 33-24-62; аддзел крытыкі і бібліяграфіі: Галіна КАРЖАНЕЎСКАЯ — 33-22-04; аддзел літаратуры: Юрась СВІРКА — 33-22-04; аддзел музыкі: Святлана БЕРАСЦЕНЬ — 33-21-53; аддзел тэатра, кіно і тэлебачання: Жана ЛАШКЕВІЧ — 33-21-53; аддзел выяўленчага мастацтва і аховы помнікаў: Пётра ВАСІЛЕЎСКІ — 33-24-62; аддзел навін: Юрась ЗАЛОСКА — 33-19-85; аддзел мастацкага афармлення: Уладзімір ТАБУШАЎ — 33-44-04; фотакарэспандэнт Уладзімір ПАНАДА — 33-24-62; бухгалтэрыя — 26-86-40.

Пры перадруку просьба спасылацца на «ЛіМ». Рукапісаў рэдакцыя не вяртае і не рэцэнзуе. Пазіцыя рэдакцыі можа не супадаць з думкамі і меркаваннямі аўтараў публікацыі.

Нумар падпісаны ў друк 28.1.93 у 18.10

Галоўны рэдактар Мікола ГІЛЬ

РЭДАКЦЫЙНАЯ РАДА:

Святлана БЕРАСЦЕНЬ, Андрэй ГАНЧАРОЎ (нам. галоўнага рэдактара), Юрась ЗАЛОСКА, Міхась ЗАМСКІ, Галіна КАРЖАНЕЎСКАЯ, Барыс ПЯТРОВІЧ (адказны сакратар), Юрась СВІРКА.

Індэкс 63856 П 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12
Тыраж 15.000 М 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12